నన్నయ, 11th Cent.

ఆన్ధ్రశబ్దచిన్తామణి

చెన్నపురి, 1915

Record no. 123

Nannaya, 11th Cent.

Āndhraśabdacintāmaṇi

Cennapuri, 1915

Record no. 123

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM

1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

నన్నయ, 11th Cent.

ఆన్ధ్రశబ్దచిన్తామణి / నన్నయ భట్టారక ప్రణీతము. - చెన్నపురి : వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, 1915.

120, 8 p. ; 15 cm.

Record no. 123

Nannaya, 11th Cent.

Āndhraśabdacintāmaṇi / Nannaya Bhaṭṭāraka praṇītamu. - Cennapuri : Vāviḷḷa Rāmasvāmiśāstrulu aṃḍ Sans, 1915.

120, 8 p. ; 15 cm.

Record no. 123

35 mm microfilm

Image placement: IA (IIA) IB IIB Date filming began:

శ్రీ ర స్తు.

ఆన్ధ్ర శబ్ద చిన్తామణి

స టీ క ము.

నన్నయభట్టారకప్రణీతము.

చె న్న పు రి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచేఁ

ప్ర క టి త ము.

1915.

PRINTED B
V. RAMASWAMY SASTI & SONS,
AT THE AUDI SARASWATY PRESS,
69, MALAYAPERUMALL STREET, MADRAS—1915.

శ్రీరస్తు.

సటీకాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణిః.

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

సూత్రమ్. విశ [illegible] యః కావ్యమ్. ౧

టీక. కావ్యం [illegible] ము, విశ్వశ్రేయః - విశ్వ=ప్రపంచమునకు, శ్రేయః=[illegible] స్కరము. అనఁగాఁ గావ్యము నిఖిల లోకులకు ధర్మాద్యఖిల పురుషార్థప్రదం బనుట.

సూ. తదదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ. ౨

టీ. తత్=ఆకావ్యము, అదోషౌ=అప్రయుక్తాది దోషవర్జితములును, పరిష్కృతౌచ = గుణాలంకారాదియుక్తములును నగు, వాగర్థౌ=శబ్దార్థములు, అనఁగాఁ గావ్యదోషము లగునప్రయుక్తాపుష్టార్థాది పదగతసప్తదశదోషములచేతను, అపార్థ వ్యర్థాద్యర్థగతాష్టాదశదోషములచేతను, దూషితములు గాక మాధుర్యసౌకుమార్యాది గుణములచేతను ఉపమాద్యలంకారములచేతను శోభితము లగు శబ్దార్థములే కావ్య మని తాత్పర్యము.

సూ. సా వాగ్వైరసవృత్తిః. 3

టీ. యా=ఏది, రసవృత్తిః-రస=శృంగారాదిరసము, వృత్తిః=జీవనముగాఁగలదో, సా=అది, వాక్=శబ్దము. అనఁగా శృంగారాదిరసవ్యంజకం బగునదియే శబ్దమనుట.

సూ. సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. ౪

టీ. కవిభిః=కవులచేత, రసః=రసము. యథాతథమ్=యథాస్వరూపముగా, సాధ్యోహి=సాధింపఁదగినదికదా. అనఁగాఁ గావ్యము రచించువారిచేత శృంగారాదిరసము యథాయోగముగా సాధింపఁదగిన దని తాత్పర్యము.

సూ. స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రస ప్రలుబ్ధధియః, లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. ౫

టీ. లోకే=లోకమందు, రసప్రలుబ్ధధియః-రస=రసమందు, ప్రలుబ్ధ=మిక్కిలియాశగల, ధియః=బుద్ధిగలిగిన, సన్తః=సత్పురుషులు, స్వస్థానవేషభాషాభిమతాః - స్వస్థాన=తమదేశమందలి, వేషభాషా=వేషభాషలయందు, అభిమతాః=అభిమానముగలవారలగుచు, అన్యత్ = అన్యదేశభాషా కావ్యము అపహాయ = విడిచి, వైకృతకావ్యానిచ=స్వదేశభాషాకావ్యములను, బహుమన్యన్తే=బహుమానించుచున్నారు. అనఁ బ్రపంచమందు శృంగారాదిరసాయత్తచిత్తు లగు సత్పురుషులు స్వదేశవేషభాషలయం దభిమానము గలవారు గావున ? దేశభాషాకావ్యములఁ బరిత్యజించి సంస్కృతికావ్యంబుల వలె స్వదేశభాషాకావ్యంబుల నాదరించుచున్నారని తా.

సూ. సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా. ౬

టీ. సిద్ధిః=ఆంధ్రశబ్దస్వరూపసిద్ధి, లోకాత్ = లోకవ్యవహారమువలన, దృశ్యా=తెలియఁదగినది. అనఁగా నాంధ్రశబ్దస్వరూపము లోకవ్యవహారమువలన సిద్ధించుచున్నదనుట.

సూ. లోకోఽనన్యాదృశ శ్చ నిత్య శ్చ. ౭

టీ. లోకః=లోకవ్యవహారము, అనన్యాదృశశ్చ=ఏకరూపముగాను, నిత్యశ్చ=శాశ్వతముగానున్నది. అనఁగా లోకవ్యవహార మెల్లకాలంబు నేకరీతిగా నవిచ్ఛిన్నమై యుండుఁగావున నట్టిలోకవ్యవహారముచేత నాంధ్రశబ్దస్వరూపసిద్ధి గలుగుటకు బాధకంబులేదని తాత్పర్యము.

సూ. సంస్కారార్థో నియమః. ౮

టీ. నియమః=శాస్త్రము, సంస్కారార్థః - సంస్కార=సుశబ్దాపశబ్దపరిజ్ఞానమే, అర్థః = ప్రయోజనముగాఁ గలది. అనఁగా శాస్త్రము సుశబ్దాపశబ్దపరిజ్ఞానార్థంబనుట. సుశబ్దాపశబ్దపరిజ్ఞానంబువలన గలుగులాభ మేమి యనిన;—వచనము - "ఏకశ్శబ్ద స్సమ్య జ్జ్ఞాతశ్చేత్స్వర్గే లోకే కామధుగ్భవతి. శ్లో. అపశబ్దాన్ప్రయుఞ్జానో రౌరవం నరకం వ్రజేత్" అనుటవలన సుశబ్దప్రయోగంబువలన స్వర్గలోకంబును, అపశబ్దప్రయోగంబువలన నరకలోకంబును గలుగునని పెద్దలు చెప్పుటయుగాన సుశబ్దాపశబ్దంబుల నెఱుంగవలయు ననుట.

సూ. అనియమా ద్గ్రామ్యం హి. ౯

టీ. అనియమాత్=శాస్త్రము లేకపోవుటవలన, గ్రామ్యం హి=గ్రామ్యముగదా, అదియే ప్రయోగానర్హము - అనఁగా శాస్త్రమును బరిత్యజించునపుడు ప్రయోగానర్హమైన భాష గ్రామ్యం బగు నని తాత్పర్యము.

సూ. యత్త్వపభ్రంశః. ౧౦

టీ. యత్తు=ఏది, అపభ్రంశః=అపశబ్దమో. అనఁగా నేది యపశబ్దంబో అదియే గ్రామ్యం బని తాత్పర్యము.

సూ. శాస్త్ర మపౌరుష మాద్యం ప్రాయిక నిత్య ప్రయోగ లక్ష్మైతత్, దృశ్య మతిస్థవిరం య జ్జ్ఞాత్వా శబ్దః ప్రయుక్త ఆర్షసమః. ౧౧

టీ. ఏతత్ శాస్త్రం=ఈశాస్త్రము, అపౌరుషమ్ = పురుష ప్రణీతముగానిదియు, ఆద్యమ్=మొదటిదియు, ప్రాయికనిత్య. ప్రయోగలక్ష్మ - ప్రాయిక = బహుళములైన, నిత్య=నిత్యములైన, ప్రయోగ = ప్రయోగములే, లక్ష్మ=చిహ్నములు గాఁగలదియు, అతిస్థవిరమ్ = అనాదిగా, దృశ్యమ్ = చూడఁదగినది, యత్=ఏశాస్త్రమును, జ్ఞాత్వా=ఎఱిఁగి, ప్రయుక్తః= ప్రయోగింపఁబడిన, శబ్దః=శబ్దము, ఆర్షసమః - ఆర్ష=వైదిక శబ్దముతోడ, సమః=సమానమో. అనఁగా బహుళములయి యవ్యభిచరితంబులైన సత్కవిప్రయోగంబులు చిహ్నంబులుగాఁ గైకొని చేయఁబడినయీశాస్త్రం బనాదియే కాని మనుష్యకృతంబు గాదు గావున నిట్టిశాస్త్రంబు నెఱింగి ప్రయోగింపఁబడినశబ్దంబు వైదికశబ్దంబువలె నిర్దుష్టం బని తాత్పర్యము.

సూ. ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్భవే ద్వికృతిః. ౧౨

టీ. ఆద్యప్రకృతిః = సంస్కృతమును, ప్రకృతిశ్చ = ప్రాకృతమును, ఆద్యే=తెనుఁగునకుఁ బ్రకృతిభూతములు, ఏషా=ఈయాంధ్రభాష, తయోః=ఆసంస్కృతప్రాకృతముల యొక్క, వికృతిః = వికారముగాను, భవేత్=అగును. అనఁగా నీయాంధ్రభాషలోఁ జేరిన తద్భవతత్సమములు సంస్కృత ప్రాకృతంబులవలనఁ బుట్టినవని తాత్పర్యము.

సూ. కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ యే యం యథా తథా భాషా. ౧౩

టీ. యేయంభాషా=ఏయీయాంధ్రభాష గలదో, సా= అది, ఉభే చ=సంస్కృతప్రాకృతంబులు, యథా = ఎట్టులో, తథా=అట్లు, కేవలతయా=పృథగ్భావముతోడ, అనుసర్పతి= వాని ననుసరించుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాకృతంబు సంస్కృత జన్యంబైనను సంస్కృతంబునందుఁ జేరక వేఱుగా నెట్టులా సంస్కృతంబు ననుసరించుచున్నదో యట్లు సంస్కృత ప్రాకృత జన్యంబైన యీయాంధ్రభాష వానిలోఁ జేరక పృథగ్భూతంబై వాని ననుసరించుచుండునని తాత్పర్యము.

సూ. ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః. ౧౪

టీ. ఆద్యాయాః = సంస్కృతభాషకు, వర్ణాః = అక్షరములు, పఞ్చాశత్ = ఏఁబది. అనఁగా సంస్కృతభాషానిష్పాదకంబులయినవర్ణంబు లేఁబది, సంస్కృతభాష యేఁబదివర్ణంబు

లచే సిద్ధించుచున్నది. ఇందులకు వరరుచి వచనము.— శ్లో. "ద్విధాక ఏ చోఽనుస్వారో విసర్గ షోడశస్వరాః, స్పర్శా అంతస్థ శ్శోష్మాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్స్మృతాః."

టీ. ద్విధా = రెండువిధములైన, అకః = అఇఉఋఌను, ఏచః = ఏఐఓఔలును, అనుస్వారః = పూర్ణబిందువును, విసర్గః = విసర్జనీయమును, షోడశ = ఈపదియాఱును, స్వరాః = అచ్చులు, స్పర్శాః = స్పర్శములును, అన్తస్థశ్శోష్మాణః - అన్తస్థ = యరలవలును, శ = శకారమును, ఊష్మాణః = శషసహలును, చతుస్త్రింశత్ = ఈముప్పదినాలుగు, హలః = హల్లులు, అనఁగా హ్రస్వదీర్ఘభేదమువలన రెండువిధములైన, అఇఉఋఌను, ఏఐఓఔలును; పూర్ణబిందువిసర్జనీయములు నను నీపదియాఱును అచ్చులు. స్పర్శములును - అనఁగాఁ గకారంబు మొదలు మకారము వఱకు నగువర్ణంబులును, యరలవలును, ళకారమును, శషసహలు నను ఈముప్పదినాలుగు హల్లులని తాత్పర్యము.

సూ. ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్స్యుః. ౧౫

టీ. ప్రకృతేస్తు = ప్రాకృతమునకైతే, తే = ఆవర్ణములు, దశోనాః - దశ = పదింటిచేత, ఊనాః = తక్కువైనవి, స్యుః = అగును. అనఁగాఁ బ్రాకృతభాషానిష్పాదకములైనవర్ణంబులు నలువది యని తెలియఁదగినది. ఇందులకు హేమచంద్రాచార్యవచనము. శ్లో. "ఋఌవర్ణా హ్రస్వదీర్ఘా వైజాద్యా వనునాసికౌ, శషా వేతే దశోనా స్స్యుః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వదా". టీ. హ్రస్వదీర్ఘౌ = హ్రస్వదీర్ఘములైన, ఋఌవర్ణౌ = ఋకారఌకారములును, ఐచ్ = ఐఔలును, ఆద్యౌ = మొదటివైన,

అనునాసికౌ = అనునాసికములును, శషౌ = శవర్ణషకారములును, ఏతేదశ = ఈపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు = ప్రాకృతవచనములయందు, సర్వదా = ఎల్లప్పుడు, ఊనాః = తక్కువయినవి, స్యుః = అగును. అనఁగాఁ సంస్కృతభాషకుఁ జెప్పిన యేఁబది వర్ణములలో, ఋౠఌౡఐఔఙఞశష అను నీపదివర్ణంబులు ప్రాకృతభాషకుఁ దక్కువ యగుచున్న వని తాత్పర్యము. ప్రాకృతభాషయం దచ్చులు ౧౦. అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఓ అం అః. హల్లులు ౩౦. క ఖ గ ఘ చ ఛ జ ఝ ట ఠ డ ఢ ణ త థ ద ధ న ప ఫ బ భ మ య ర ల వ స హ ళ.

సూ. షట్త్రింశ దత్ర తే. ౧౬

టీ. అత్ర = ఈ యాంధ్రభాషయందు, తే = ఆవర్ణములు, షట్త్రింశత్ = ముప్పదియాఱు. అనఁగాఁ దత్సమాన్యదేశ్యగ్రామ్యములఁ గూడని దేశ్యతద్భవాత్మకమయిన యాంధ్రభాషయందు ముప్పదియాఱువర్ణంబులని తాత్పర్యము.

సూ. అన్యే చానుప్రవిశన్తి శబ్దయోగవశాత్. ౧౭

టీ. అన్యేచ = ఇతరవర్ణములును, శబ్దయోగవశాత్ - శబ్ద = తత్సమాదిశబ్దములయొక్క, యోగవశాత్ = ప్రయోగవశమువలన, అనుప్రవిశన్తి = అనుసరించి చేరుచున్నవి. అనఁగా వక్ష్యమాణములయిన ముప్పదియాఱు వర్ణములకంటె నన్యములయిన, ఋ ౠ ఌ ౡ ఖ ఛ ఠ థ ఫ ఘ ఝ ఢ ధ భ ఙ ఞ శ ష ఈపందొమ్మిదివర్ణములును దత్సమాన్యదేశ్యగ్రామ్యశబ్దముల

యొక్క ప్రయోగవశమువలనఁ బ్రవేశించుచున్న వని తాత్పర్యము.

సూ. ద్విధాదిదుదేదోతోఽచో వక్రతమా వనుస్వారౌ, కగచజయుగటడణతదనపబమయరలవసహాళం తు హల్వర్గః. ౧౨

టీ. ద్విధాదిదుదేదోతః - ద్వివిధ = రెండువిధములయిన, అనిదుదేదోతః = ఆఇఉఎఒలును, వక్రతమా = ఐకారఔకారములును, అనుస్వారౌ = పూర్ణఖండబిందువులును - అచః = అచ్చులు, కగచజయుగటడణతదనపబమయరలవసహాళంతు - కగ = కకారగకారములును, చజయుగ - చ = చకారములయొక్క, జ = జకారములయొక్క, యుగ = యుగ్మములును, టడణతదనపబమయరలవసహాళంతు - టడణతదనపబమయరలవసహాళలును, హల్వర్గః - హల్ = హల్లులయొక్క, వర్గః = సముదాయము. అనఁగా దేశ్యతద్భవాత్మకమైన యాంధ్రభాషయందుఁగల ముప్పదియాఱువర్ణంబులలో హ్రస్వదీర్ఘభేదములవలన రెండువిధములైన అఇఉఎఒలును, ఐకారౌకారములును పూర్ణఖండబిందువులను నీపదునాలుగచ్చులును, దంత్యతాలవ్యభేదమువలన రెండువిధములైన చకారజకారములును, కగటడణతదనపబమయరలవసహాళ లనునీయిరువదిరెండును హల్లు లనంబడు నని తాత్పర్యము.

సూ. సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః. ౧౩

టీ. సిద్ధః = సిద్ధమయిన, సాధ్యశ్చ = సాధ్యమునైన, అనుస్వారః = బిందువు, పూర్ణార్ధభేదతః = పూర్ణఖండభేదమువలన, ద్వివిధః = రెండువిధములుగలది. అనఁగా ననుస్వారము సిద్ధంబు సాధ్యంబు నని ద్వివిధంబు. అందు సిద్ధమయిన యనుస్వారంబు పూర్ణఖండభేదమువలన ద్వివిధంబు. సాధ్యమయిన యనుస్వారంబును బూర్ణఖండభేదమువలన ద్వివిధం బని తా. సిద్ధమనఁగా సహజము. సాధ్యమనఁగా శాస్త్రమువలనఁ గలుగునది. అవి యేవి యనిన, అందము, డెందము, చందము ఇత్యాదిశబ్దములయందున్న బిందువు సిద్ధపూర్ణము. చెందొవ, కెందమ్మి ఇత్యాదిశబ్దములయందున్న బిందువు సాధ్యపూర్ణము. కలఁగి, తొలఁగి ఇత్యాదిశబ్దములయందున్న బిందువు సిద్ధఖండము. వచ్చెఁగమలాక్షుఁడు, మెచ్చెఁదామరసాక్షుఁడు ఇత్యాదిశబ్దములయందున్న బిందువు సాధ్యఖండము అని యెఱుంగఁదగినది. కా. "తృతీయే ప్రథమే వర్ణే పర ఏవ హి దృశ్యతే, బిందుర్వ్యక్తతమ శ్చేష్య తు నాన్యవర్ణే పరే తు సః". అనుటవలనఁ దత్సమవ్యతిరిక్తములైనయాంధ్రశబ్దములయందు బిందువు పరుషసరళములకు ముందుగా నుండును గాని తక్కినవర్ణములకు ముందుగా నుండదు. కా. "హ్రస్వతః ప్రథమా త్ఖండో నస్యలోప శ్చ నేష్యతే". అనుటవలన, చెందొవ, కెందమ్మి ఇత్యాదిశబ్దంబుల మొదటిదైన హ్రస్వాక్షరముమీఁద వరసున్నయును, నకారలోపంబును గలుగదు. ఇఁక, అఁట, చుఁడు అనుశబ్దంబులకుమాత్రము గలుగును. కా. "పూర్ణేన్దు సదృశః పూర్ణ స్త్వర్ధ స్త్వర్ధేన్దు

సన్నిభః". అనుటవలన పూర్ణానుస్వారము పూర్ణచంద్రునివలెను, అర్ధానుస్వార మర్ధచంద్రునివలె నుండు ననుట.

సూ. హ్రస్వా త్పూర్ణోఽపి భవేత్. ౨౦

టీ. హ్రస్వాత్=హ్రస్వముకంటెఁ బరమైన, ఖణ్డః=అరసున్న, పూర్ణోఽపి = నిండుసున్నయును, భవేత్=అవును. అనఁగా హ్రస్వముమీఁదనున్న యరసున్న వికల్పముగా నిండుసున్న యగునని తా. చెలఁగి, తొలఁగి ఇత్యాదులయందరసున్న హ్రస్వముమీఁదనున్నదిగావున దానికి నెరసున్న వచ్చిన పక్షమందు, చెలంగి, తొలంగి యని యగుచున్నది.

సూ. దీర్ఘాచ్చేత్ఖణ్డ ఏవ స జ్ఞేయః. ౨౧

టీ. దీర్ఘాత్ = దీర్ఘముకంటెఁబరముగా, భవేచ్చేత్ = అయ్యెనేని, సఏవ = అఖండముగానే, జ్ఞేయః=ఎఱుఁగఁదగినది. అనఁగా దీర్ఘముమీఁద నరసున్న గలిగెనేని యది యరసున్నగానే యుండు నని తా. వాఁడు, వీఁడు, వాఁక, వీఁక ఇత్యాదులయందు దీర్ఘముమీఁదఁగలిగినది గావున నది పూర్ణము కానేరదు. ఈసూత్రమునందున్న ఖణ్డః అనుపదము పూర్వసూత్రమునందుఁ గర్తృపదముగా నన్వయింపఁబడినదిగాన నిచ్చటఁ దచ్ఛబ్దముచే నది పరామర్శింపఁబడెను.

సూ. లఘవోఽలఘవ శ్చేతి ద్వేధాన్తస్థా న్వదన్తి శాస్తారః. ౨౨

టీ. శాస్తారః=శబ్దశిక్షకులు, అన్తస్థాః = యరలవలను, లఘవః=లఘువులు, అలఘవశ్చేతి=అలఘులునని, ద్వేధా =

రెండువిధములుగా, వదన్తి=చెప్పుచున్నారు. అనఁగా యరలవలు లఘ్వలఘుభేదమువలన ద్వివిధంబులని తా. మీఁదఁజెప్పంబడుసూత్రముచేత హరియతఁడు, శ్రీయిచ్చె, వన్నెయొల్లె ఇత్యాదులయం దచ్చుకంటెఁ బరమయిన యచ్చునకు వచ్చిన యకారము లఘువు. చాయ, కాయ, బయలు, హాయులు ఇత్యాదిశబ్దములయందలి యకార మలఘువు. ఏఱు, గోరు, పాలు, త్రాడు ఇత్యాదులయందు బహువచనము పరంబగునపుడు ఏళ్లు, గోళ్లు, పాళ్లు, త్రాళ్లు అని రలడల కాదేశముగా వచ్చినళకార మలఘువు. అల, కల, నెల, తల ఇత్యాదులయందలిలకారము లఘువు. ఆతఁడుపలికె, నితఁడువోయె నిత్యాదులయందుఁ బ్రథమమీఁది పకారమున కాదేశముగా వచ్చినవకారము లఘువకారము. వడఁకుద్రోవ, వడముడి, వఱద, వఱపు ఇత్యాదులయందలివకార మలఘువు. ఎఱుఁగు విఱుగు ఇత్యాదులయం దలఘు రేఫము. అరదము, అరుదు ఇత్యాదులయందు లఘు రేఫము.

సూ. అన్యేఽన్యవ్యాకరణస్పష్టా రస్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. ౨౩

టీ. అన్యే = రేఫేతరములయినయవలలు, అన్యవ్యాకరణస్పష్టాః - అన్యవ్యాకరణ=సంస్కృతప్రాకృతవ్యాకరణములయందు, స్పష్టాః = విశదములు, రస్తు = రేఫముమాత్రము, అత్ర = ఈ యాంధ్రవ్యాకరణమునందు, ద్వివిధః = రెండువిధములుగలదిగా, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడుచున్నది. అనఁగా "సూ. వ్యోర్లఘుప్రయత్నతర శ్శాకటాయనస్య" అని

సంస్కృతవ్యాకరణమందును, సూ. "లోళ్ళ" అని ప్రాకృతవ్యాకరణమందును యవలలకు లఘుత్వాలఘుత్వము గలదు. రేఫము తెలుఁగుభాషయందు మాత్రము ద్వివిధముగా గ్రహింపఁబడుచున్నది గావున నీయాంధ్రభాషయందు యరలవలు నాలుగును ద్వివిధములయ్యెనని తాత్పర్యము.

సూ. అద్యః క్రియాసు భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినాసర్వః. ౨౮

టీ. క్రియాసు=క్రియలయందు, భూతార్థద్యోతినమ్ - భూతార్థ=భూతార్థమును, ద్యోతినమ్=ప్రకాశింపఁజేయుయకారమును, ఆద్యగమ్ = పదాదిగతయకారమును, వినా = తప్ప, సర్వః=సమస్తమైన, యః=యకారము, అత్ =అకారాంతము. అనఁగా, చనియె, కనియె, వినియె ఇత్యాదిభూతార్థక్రియాపదములయందుగల యకారమును, చనియెడు, వినియెడు ఇత్యాదితద్ధర్మార్థకక్రియాపదములయందున్న యకారమును, ఎవ్వఁడు, ఎలమి ఇత్యాదులయందుఁ బదాదిగతయకారమును ఏకారాంతము. చాయ, కాయ, బయలు మొదలైన సమస్తశబ్దములయందున్న యకార మకారాంత మని తా. సూత్రకారులు పదాదియందు యకారము గలదని చెప్పిరి. అథర్వణాచార్యులు మొదలైన పండితులు పదాదియందు యకారము లేదని చెప్పిరి గావున నాపక్షమందు ఎవఁడు, ఎలమి అని యజాదిగానే యుండును. ఉయ్యేల, పయ్యెద, తాయెతు అను శబ్దంబులయందుమాత్రము మధ్యయకారంబుల కెత్వంబు గలదని

కొందఱు. ఈమూఁడుపదములకు మధ్యనున్న యకారము లకారాంతములే యని మఱి కొందఱుం జెప్పుదురు. ఈమూఁడుపదములయందున్న మధ్యవర్ణములు, ఊఁచు ఏల - ఉయ్యేల, పయి ఎద - పయ్యెద, తాయి ఎతు - తాయెతు అని సమాస ఘటితము లైనపదాద్యచ్చులుగాని పదమధ్యయకారములు కావు. కావున మధ్యయకారంబున కెత్వంబులేదనియే గ్రహింపవలయు. కా. "ణయశా అప్యుదోద న్తవశ్చ నాత్రపదాదిగః" అనుటవలన నాంధ్రభాషయందుఁ బదాదిని ణకార యకార శకారములును, వు వూ వొ వో అనువర్ణములును లేవుగాన, ఇతఁడు, ఈతఁడు, ఉయ్యేల, ఉంగరము, ఊఁట, ఊరు, ఒడలు, ఓగిరము ఇవి మొదలగుశబ్దంబు లజాదులుగా నెఱుంగఁ దగినవి.

సూ. యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవద న్తి ప్రాణతఃపరం ప్రాణమ్. ౨౯

టీ. ఆర్యాః=పెద్దలు, ప్రాణతః=అచ్చుకంటె, పరమ్ = పరమయిన, యశ్రుతిమ్=యకారముయొక్క శ్రవణమునంటి శ్రవణముగల, ప్రాణమ్=అచ్చును, లఘుయమ్ = లఘుయకారమునుగా, ప్రవద న్తి=చెప్పుచున్నారు. అనఁగా నచ్చుకంటె బరమయినదియై యకారమువలె వినఁబడునట్టి స్వరము లఘుయకార మని పెద్దలు చెప్పుచున్నా రని తా. హరియుఁడు, శ్రీయిచ్చె, మైయొఱపు, రోయీవి, గ్లా యుదయించె నిత్యాదులూహ్యంబులు.

సూ. నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం
రయోస్తు నిత్యం స్యాత్. ౨౮

టీ. లఘ్వలఘూనాం=లఘ్వలఘువులైన, అన్యేషాం=రేఫేతరములైనయవలలకు, వైధర్మ్యం = విరోధము, న = లేదు, రయోస్తు=రేఫములకైతే, వైధర్మ్యం=విరోధము, నిత్యం=నిత్యముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా లఘ్వలఘువులైన యకారవకారలకారములకు యతిప్రాసములయందు విరోధములేదు. రేఫశకటరేఫములకు యతిప్రాసములయందు విరోధము నిత్యముగాఁ గలదని తాత్పర్యము. తే-గీ. నీళ్లు పాలును గలసిన ట్లెల్లప్రొద్దు, నాయహివిభూషణుఁడు నీవుఁ బాయకుండుఁ, డనుచుఁ జెలికత్తె వల్కె హిమాచలాత్మ, భవముఖాబ్జంబువంచి సిగ్గునడి యుండె. ఈపద్యమందుఁ గ్రమముగా ద్వివిధములయిన లకారయకారవకారములకుఁ బ్రథమద్వితీయ చతుర్థపాదములయందు మైత్రి చెప్పఁబడియె. తే-గీ. ఱెక్కలు గలట్టి పెనుఁబాఁప ఱేండ్లవంటి, కఱకుటమ్ముల శుంభు నుక్కుఱుగఁ జేసి, పరమకల్యాణి గిరికులేశ్వరతనూజ, రణవినోదంబు సలిపె నిర్జరులు వొగడ. ఈప్రకారంబున రేఫశకటరేఫములకుఁ బరస్పరమైత్రి లేకుండుట యెఱుంగఁదగినది.

సూ. అద్దన్త్యౌ స్తాలవ్య శ్చు ర్వక్ర స్స్యాన్మిథ
స్సవర్ణశ్చ. ౨౯

టీ. దన్త్యః=దంత్యమైన, చుః=చవర్గము (అనఁగా చజలు), అత్ = అకారముగలది, తాలవ్యః=తాలవ్యమైన, చుః=చవర్గము (అనఁగా చజలు), వక్రః=ఏకారముగలది, స్యాత్=అగును. మిథః = పరస్పరము, సవర్ణశ్చ = సవర్ణమైనదియును, స్యాత్=అగును. అనఁగా చెలువ, చేరువ, జెట్టి, జేజే ఇత్యాదులయందు చజలమీఁదనున్నవి ఎ, ఏకారములా అ, ఆకారములా యనిసంశయమురాగాఁ దాలవ్యచజలు ఎ, ఏకారములు గలవిగాని అ ఆకారములుగలవి గావని యీసూత్రం బాసంశయం బపనోదించె. మఱియు దంత్యతాలవ్యవివేచనం బెట్లనిన, కా. "చు స్తాలవ్యే స్వరే కణ్ఠతాలవ్యేపి చ తాలుజః, దన్త్యోఽన్యత్ర పదాద్యేఽచి బహుళం పూర్వవద్భవేత్". అనుటవలన, ఇఈఎఏయను నచ్చులతోఁగూడిన చకార జకారములు తాలవ్యములు, ఇతరములయిన యచ్చులతోఁ గూడిన చజలు దంత్యములు. ఉ.—చిగురు, చీరె, చెంగు, చేవ, జిగి, జీతము, జెముడు, జేగురు, ఇవి తాలవ్యములు. చక్కెర, చాన, చుట్టము, చూపు, చొప్పు, చోటు, జత, జాతర, జున్ను, జూదము, జొంపము, జోలి ఇవి దంత్యములు. ఇవ్విధంబున నెల్లెడ నూహింపవలయు. పదాదిగతమైనయచ్చు పరంబగునపుడు సంధిచేయకమును పుచ్చరించినట్లు బహుళముగా నుచ్చరింపఁబడు. రాజితఁడు. సంస్కృత ప్రాకృతభాషలయందుఁ దాలవ్యచజలే గాని దంత్యచజలు లేవు దంత్యతాలవ్యములైన చ జ లొకటితోనొకటి యథాయోగముగా యతిప్రాసములయందు మైత్రిఁ బొందును. ఆ-గీ. చక్కఁదనము లోకజయవైభవము భక్తి, రాచవారు వడసి రాచరించి, చెలువ నద్రికన్య సేవించువారికి, జగతిఁ గన్గొనఁగ నసాధ్య మెద్ది.

సూ. ప్రాతిపదికం హి నామ. ౨౮

టీ. ప్రాతిపదికమ్= ప్రాతిపదికము, నామహి=నామము, అనఁగా ధాతుభిన్నంబును, ప్రత్యయాంతభిన్నంబును, ప్రత్యయభిన్నంబునగు నర్థవచ్ఛబ్దరూపము ప్రాతిపదికము. అది యీ యాంధ్రభాషయందు నామ మనుసంజ్ఞగలది యని తాత్పర్యము. రామ, కృష్ణ, గోవింద ఇత్యాదులు.

సూ. ప్రత్యయ ఇహ వర్ణకః. ౨౯

టీ. ఇహ=ఈయాంధ్రమందు, ప్రత్యయః = ప్రత్యయము, వర్ణకః=వర్ణకము. అనఁగా నీభాషయందు, డు, ము, వు మొదలగునవి వర్ణక మనుసంజ్ఞగలది యగునని తాత్పర్యము.

సూ. క్రియా ధాతుః. ౩౦

టీ. ధాతుః=ధాతువు, క్రియా=క్రియ, అనఁగా, పోషించు, భరించు, అనుభవించు, కొట్టు, తిట్టు, చేయు, కూయు, విడుచు, ముడుచు ఇత్యాదికము క్రియయనుసంజ్ఞగలదియని తా.

సూ. ప్రాణా స్సమాసతోఽచః. ౩౧

టీ. సమాసతః=సామాన్యముగా, అచః = అచ్చులు, ప్రాణాః=ప్రాణములు, అనఁగా నచ్చులు సాధారణముగాఁ బ్రాణము లనుసంజ్ఞగలవియని తా.

సూ. బిన్దు రనుస్వారః. ౩౨

టీ. అనుస్వారః=అనుస్వారము, బిన్దుః=బిందువు, అనఁగా ననుస్వారము బిందు వని సంజ్ఞగలదని తా.

సూ. ఏ జథో వక్రః. ౩౩

టీ. అథో=పిమ్మట, ఏజ్=ఏజ్జు, వక్రః=వక్రము, అనఁగా, ఎ ఏ ఒ ఓ అనునవి వక్రములనుసంజ్ఞగలవి యని తా.

సూ. వక్రతమ ఐచ్. ౩౪

టీ. ఐచ్=ఐచ్చు, వక్రతమః=వక్రతమము, అనఁగా ఐకార ఔకారములు వక్రతమము లనుసంజ్ఞగలవి యని తా.

సూ. హల స్స్యు స్సమాసతః ప్రాణినః. ౩౫

టీ. సమాసతః=సామాన్యముగా, హలః=హల్లులు, ప్రాణినః=ప్రాణులు, స్యుః=అవును. అనఁగా సాధారణముగా హల్లులు ప్రాణు లనుసంజ్ఞగలవి యని తా.

సూ. ద్రుతాఖ్యో నః. ౩౬

టీ. నః=నకారము, ద్రుతాఖ్యః = ద్రుతమను పేరుగలది, అనఁగా నకారము ద్రుత మనుసంజ్ఞగలది యని తా.

సూ. కచటతపాః పరుషాఖ్యాః. ౩౭

టీ. కచటతపాః=కచటతపలు, పరుషాఖ్యాః=పరుషము లనుపేరుగలవి. అనఁగా వర్గప్రథమములైన కచటతపలు పరుషము లనుసంజ్ఞగలవి యని తాత్పర్యము. ఇచటఁ దాలవ్యచకారముచేత దంత్యచకారమును గ్రహింపఁబడుచున్నది, గావున నుదయించెఁ జంగురుఁ డిత్యాదికార్యము సిద్ధించుచున్నది.

సూ. గజడదబాస్తు సరళాః. ౩౮

టీ. గజడదబాస్తు=గజడదబలు, సరళాః = సరళములు, అనఁగా వర్గతృతీయాక్షరములైన గజడదబలు సరళము లనుసంజ్ఞగలవి యని తాత్పర్యము. తాలవ్యజకారముచేత దంత్యజకార

మును గ్రహింపఁబడుగావున సరళసంజ్ఞ దానికిం గలిగె.

సూ. స్థిరా ఇతరే. ౩౯

టీ. ఇతరే = పరుషసరళవ్యతిరిక్తములైనహల్లులు, స్థిరాః = స్థిరములు, అనఁగాఁ బరుషసరళవ్యతిరిక్తములైనహల్లులు స్థిరములను సంజ్ఞగలవి యని తా. హల్లులకుఁ బ్రాణులని సామాన్యసంజ్ఞచేసి, నకారమునకు ద్రుతమని, కచటతపలకుఁ బరుషములని, గజడదబలకు సరళములని, విశేషసంజ్ఞలుజేసి యితరములు స్థిరములని చెప్పుటచేత విశేషసంజ్ఞాకములైన వర్గప్రథమతృతీయవర్ణములకు స్థిరసంజ్ఞ రానియట్లు నకారము మునుపు విశేషసంజ్ఞాక మగుటవలన దానికి స్థిరసంజ్ఞ ప్రాప్తింపకపోఁగా నితరే యను దానికిఁ బరుషసరళవ్యతిరిక్తములైన హల్లులని వ్యాఖ్యానము చేయుటవలన నకారమునకు స్థిరసంజ్ఞయుఁ గలిగె. నకారమునకు స్థిరసంజ్ఞచేయుటచేత ఫలమేమనిన, సరళస్థిరవర్ణములు పరములగునపుడు ద్రుతమునకులోపము వికల్పముగానగు ననువక్ష్యమాణవిధిచేత వచ్చె నలినాక్షుఁ డిత్యాదులయందు నలోపమిష్టముగాన నది సిద్ధించుటయే ఫలంబు.
శ్లో. ఋ ౡ వర్ణౌ సంధికార్యే స్యాతాం రేఫలకారవత్, అనుటవలన ఋకారౡకారములు సంధియందు రేఫలకారంబులతోఁ దుల్యంబు లగు.

సూ. ఇన్ద్రాద్యా అపిచ గణాః. ౪౦

టీ. ఇన్ద్రాద్యా అపిచ = ఇంద్రాదికములును, గణాః = గణములు, అనఁగా సంస్కృతమందున్న మయరసతజభనగణములును సంస్కృతమందు లేనియింద్రగణములు చంద్రగణములు

సూర్యగణములు నీయాంధ్రమందుఁ గలవని తా. నగణ హగణములు సూర్యగణములు. నల నగ సల భ ర త లింద్రగణములు. రగ రల తగ తల భగురు భలఘు మలఘు నగగ నలల నగల నలగ సగల సలగ సలలలు చంద్రగణములు.

సూ. వళి రాద్య మనన్తరాక్షరం ప్రాసః. ౪౧

టీ. ఆద్యమ్ - మొదటియక్షరము, వళిః = వళి, అనన్తరాక్షరమ్ = రెండవయక్షరము, ప్రాసః = ప్రాసము. అనఁగాఁ బద్యపాదాద్యక్షరము వళియను సంజ్ఞగలది, ద్వితీయాక్షరము ప్రాసమనుసంజ్ఞ గలదియని తాత్పర్యము.

సూ. న పదా న్యవ్యయ సు ప్తి ఙ్క్త్వా తుమునామ్.

టీ. అవ్యయసుప్తిఙ్క్త్వాతుమునామ్ - అవ్యయ = అవ్యయములయొక్క, సుప్ = సుబంతములయొక్క, తిఙ్ = తిఙంతములయొక్క, క్త్వా = క్త్వాంతములయొక్క, తుమునామ్ = తుమున్నంతములయొక్క, పదాని = పదములు, న = లేవు. అనఁగా ప్రాతః పురా యిదానీం యదా తదా ఏవమ్ కిమ్ తూష్ణీమ్ ఇత్యాద్యవ్యయములును; రామః కృష్ణః హరిః ఇత్యాది సుబంతములును; భవతి యాతి కరోతి ఇత్యాది తిఙంతములును; గత్వా కృత్వా ఇత్యాదిక్త్వాంతములును; గన్తుం యాతుం ఇత్యాది తుమున్నంతములు నీయాంధ్రమందుఁ బ్రయోగింపఁదగవని తాత్పర్యము. ఇచట నవ్యయగ్రహణముచేతనే క్త్వాంత [illegible] న్నంతములకు నిషేధము గలుగఁగా మఱల [illegible] యనిన నవ్యయనిషేధము కనిత్యత[illegible]ర్థము. కావుననే

పదాద్యవ్యయములు సత్కవిప్రయోగరూఢములయి కానంబడుచున్నవి.

సూ. అనుకృతేఽస్తి వాక్యంతు. ౪౩

టీ. అనుకృతేతు=అనుకరణమందైన, వాక్యం=వాక్యము, అస్తి = కలదు. అనఁగా ననీత్యాది వికృత్యాద్యనుకరణమందు సంస్కృతాదివాక్యము లీభాషయందుఁ బ్రయోగార్హము లగు నని తా. వాక్యమనఁగా సుప్తిఙంతసముదాయము. "శా. మాతస్తే సతతంనమో యనుచు నంబ త్వాం భజేయంచు నం, దేతే పాదసరోజమంచుఁ బురతస్థిత్వా మమత్రాహి యం, చాతంకంబున లాసిహర్తు మనుచున్ హర్షంబుతోఁ బల్కుచున్, ఖ్యాతి శ్రీపురుషార్థము ల్వడసెదంగా నేను గాత్యాయనీ" ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

సూ. తిఙ్మధ్య శేషషష్ఠీసుస్కర్మ ప్రవచనీయజవిభక్తిః, కిఞ్చిత్ప్రశంస నాద్భుత సన్తాప యదా తదా కిమేవాంశ్చ,క్త్వా కిల తూష్ణీ మాద్యానభిదధతి కలాదుౣతో నయేషాం స్యాత్ . ౪౪

టీ. తిఙ్మధ్య=మధ్యమపురుషరమాంతక్రియలు. శేషషష్ఠీ=యొక్కషష్ఠి, సుస్=ప్రథమావిభక్తి, కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః=కూర్చివిభక్తి, కిఞ్చిత్=కించిదర్థకములు, ప్రశంసన=ప్రశంసనార్థకములు,అద్భుత=అశ్చర్యార్థకములును,సన్తాప=సంతాపార్థకములును, యదా = యదార్థకము, తదా = తదార్థకము, కిమ్=కిమర్థకము, ఏవాంశ్చ=ఏవార్థకములు, క్త్వా=క్త్వార్థకములు,కిల=కిలార్థకములు,తూష్ణీమ్=తూష్ణీమర్థకములు,ఆద్యాన్=మొదలుగాఁగలవానిని,కలాః=కలలనుగా,అభిదధతి=చెప్పుచున్నారు. యేషామ్=వేనికి, ద్రుతః=నకారము, నస్యాత్=కలుగదో. అనఁగాఁ బోషించితివి, పోషించితిరి ఇత్యాదిమధ్యమపురుషక్రియలును, పోషించుచున్నారు, పోషించిరి ఇత్యాది రేఫాంతక్రియలును, పోషించుచున్నాము, పోషించితిమి ఇత్యాది మాంతక్రియలును, యొక్కషష్ఠియు, రాముఁడు, రాములు ఇత్యాదిప్రథమావిభక్తియు, కూర్చివిభక్తియు, ఇంచుక, కొంచెము ఇత్యాదికించిదర్థకములును, బళి, బాపురె, మజ్జా ఇత్యాది ప్రశంసనార్థకములును, అవుర, అహా ఇత్యాద్యాశ్చర్యార్థకములును, కటకట,అక్కట ఇత్యాది సంతాపార్థకములును, ఎప్పుడనుయదార్థకమును, అప్పుడనుతదార్థకమును, ఏమి యనుకిమర్థకమును, ఎ, ఏ, అ, అనునేవార్థకములును నుతించి, నుతింపక ఇత్యాదిక్త్వార్థకములును, ఊరక, మిన్నక యనుతూష్ణీమర్థకములును, ఆదిశబ్దముచేఁ కయి, పట్టి యనువిభక్తులును, వచ్చుచున్నాఁడు, వచ్చుచున్నవి, రాఁగలఁడు, రాఁగలరు, రాఁగలవు, రాదు, రావు మొదలగునవియు మఱి, ఏల మొదలగుసత్కవిప్రయోగరూఢములైనవియును గళలని తాత్పర్యము. ఈశబ్దముల కంతమందు నకారము గలుగదు.

సూ. అన్యే ద్రుతప్రకృతయోః యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. ౪౫

టీ. అన్యే=ఇతరములు,ద్రుతప్రకృతయః=ద్రుతప్రకృతికములు,యేహి=ఏవి, నిత్యమ్=నిత్యముగా, అనుజీవితద్రుతాః-అను

జీవిత=అనుసరింపఁబడిన, ద్రుతాః=నకారముగలవి, స్యుః=అగుదురు, అనఁగా నకార మంతమందుఁగలపదంబులు ద్రుతప్రకృతికము లనుసంజ్ఞగలవి యని తా.

సూ. తజ్జా సమాచ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధాభవతి, ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యాతు సమాప్రవాహినీ దేశ్యా. ౨౮

టీ. ఇయం=ఈభాష, తజ్జా=తద్భవము, సమా చ=తత్సమమును, దేశ్యా=దేశ్యము, గ్రామ్యాచ=గ్రామ్యము నని, చతుర్విధా=నాలుగువిధములు గలదిగా, భవతి=అగుచున్నది, ప్రకృతిద్వయజా-ప్రకృతిద్వయ=సంస్కృతప్రాకృతభాషాద్వయమువలన, జా=పుట్టినది. తజ్జా=తద్భవము, తుల్యాతు=సంస్కృతప్రాకృతభాషాతుల్యమైనది, సమా=తత్సమము, ప్రవాహినీ=లోకవ్యవహారసిద్ధమైనది. దేశ్యా=దేశ్యము, అనఁగా నీయాంధ్రభాష తద్భవము తత్సమము దేశ్యము గ్రామ్యము నని చతుర్విధము. సంస్కృతప్రాకృతమువలనఁబుట్టినది తద్భవము. సంస్కృతప్రాకృతభాషాతుల్యము తత్సమము. లోకవ్యవహారసిద్ధము దేశ్యము. లోకవ్యవహారసిద్ధమై శాస్త్రవిరుద్ధమైనది గ్రామ్యమని తా. తద్భవమనఁగా వర్ణలోపాగమాదేశవ్యత్యయాత్మకవికారములను యథాసంభవముగాఁ బొంది వ్యవహరింపఁబడునది. అది సంస్కృతభవము ప్రాకృతభవమని ద్వివిధము. చందురుఁడు, సంద్రము, గోడ ఇత్యాదులు సంస్కృతభవములు. పవడము, కంచు, సిరి ఇత్యాదులు ప్రాకృతభవములు. తత్సమ మనఁగా నాంధ్రవిభక్తికృతవికారమైనది. అదిసంస్కృతసమము ప్రాకృతసమమని ద్వివిధము. రాముఁడు, శంభువు, నది, వనితఇత్యాదులు సంస్కృతసమములు. సిరి, రాణి, వంక ఇత్యాదులు ప్రాకృతసమములు ఆంధ్రదేశ్యమని యన్యదేశ్యమని దేశ్యము ద్వివిధము. పాలు, పెరుగు, తల్లి, తండ్రి ఇత్యాదు లాంధ్ర దేశ్యములు. ఆంధ్రవర్ణయుక్త మనాంధ్రవర్ణయుక్తమని యన్యదేశ్యము ద్వివిధము. తావి, మోవి, మేను, కాను ఇత్యాదు లాంధ్రవర్ణయుక్తములు తవర, తేవ, తావు, ధాక ఇత్యాదు లనాంధ్రవర్ణయుక్తములు. గ్రామ్యము.-అనింద్యము, నింద్యము నని ద్వివిధము. వస్తాఁడు తెస్తాఁడు, పోతాఁడు ఇత్యాదులు నింద్యగ్రామ్యములు. కటకంతుఁడు, ప్రాణగొడ్డము, జీవగఱ్ఱ, కపిలకన్నులు, కపిలగడ్డము ఇత్యాదు లనింద్యగ్రామ్యములు.

సూ. విరళాన్ పేచోషాదికశబ్దాన్ ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః, ఇహాతు ప్రవ్యాహార్యం సఙ్కేతితసుప్రసిద్ధమేవ పదమ్. ౨౯

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన
నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
ప్రథమ స్సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదః.

టీ. శబ్దజ్ఞాః=వ్యాకరణజ్ఞులు, విరళాన్ = విరళములయిన, పేచోషాదికశబ్దాన్ = పేచోషాదికశబ్దములను, ప్రవ్యాహరన్తు= ప్రయోగింతురుగాక, ఇహాతు=ఈయాంధ్రమందు, సఙ్కేతితసుప్రసిద్ధమ్ - సఙ్కేతిత=కవిసంకేతితమయి, సుప్రసిద్ధం=మిక్కిలిప్రసిద్ధమైన, పదమేవ=పదమే, ప్రవ్యాహార్యం=ప్రయోగింపఁదగినది. అనఁగా వేదములయందన్నిశబ్దంబులకుఁ బ్రయో

గంబు గలుగుటవలన నాద్యవ్యాకరణాభిజ్ఞులు ప్రయోగరూఢంబులుగాని పేచ, ఊఁష ఇత్యాదిశబ్దంబులఁ బ్రయోగింతురు. ఈయాంధ్రభాషయందన్నో కవిసమయసిద్ధమై మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైనపదమే ప్రయోగింపఁదగినదిగాని యప్రసిద్ధ మయినపదము ప్రయోగార్హంబు గాదని తాత్పర్యము.

గద్య. ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టారకప్రణీతంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు మొదటి దగుసంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

సన్ధిపరిచ్ఛేదము.

సూ. సన్ధి ర్నాచోఽచ్యనుతః. ౧

టీ. అనుతః = ఉకారవ్యతిరిక్తమయిన, అచః = అచ్చునకు, అచి=అచ్చుపరముగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, న=లేదు, అనఁగా నుకారవ్యతిరిక్తంబయిన యజంతమున కచ్చుపరంబగునపుడు సంధిలేదు. ఉకారంబునకు సంధివచ్చునని తాత్పర్యము. శ్లో. "అద్యన్తవర్ణయోరైక్యం సన్ధి రిత్యుచ్యతే బుధైః, పూర్వస్య పరరూపత్వ మత్రైవ నియతం భవేత్" అనుటవలన, సంధియనఁగా నిచ్చటఁ బరరూపము. ఉదాహరణము.—నవలాయిది, హరియతఁడు, శ్రీయిచ్చె, కూయిడె, వన్నెయొల్లె, రేయెండ, మైయెఱపు, ఒక్కయెడ, రోయీవి, గ్లాయుదయించె. సంధివచ్చుట కుదాహరణము.—రాముఁడతఁడు, సోముఁడితఁడు, అందముగుమోము. ప్రుతప్రకృతికంబునకు సంధిరాదు. ఉ.—నావుడు నిట్లు, అనవుడు నాతఁడు ఇత్యాదులు. శ్లో. "నస్యాద్వాక్యవిరామేతు సంధ్యభావోఽపి దోషకృత్" అనుటవలన వాక్యవిరామమందు సంధిలేకున్నను దోషంబులేదు. ఉ.—"పడగనున్నహనుమ భయవిహ్వలుఁడు గాఁడు, అరదమునకు సూతుఁ డచ్యుతుండు" ఇత్యాదులు.

సూ. వాఽతః. ౨

టీ. అతః=అకారమునకు, అచి=అచ్చుపరముగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా

నకారాంతశబ్దమున కచ్చుపర మగునపుడు సంధివికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—మేనత్త, మేనయత్త ఇత్యాదులు. ఇంకఁ బూర్వసూత్రమునుండి అచి, సంధిః అని పదద్వయ మనువర్తించుచున్నది. కా. "ఏవార్థకస్య సంబోధనస్య చాతో నసర్వత్ర, స్త్రీవాచకసమనామ్నో౽ కవిత్రయకృతౌ నదృశ్యతే సన్ధిః" అనుటవలన స్త్రీవాచకములకుఁ దత్సమములకు సంబోధనములకు నవధారణార్థమునకు సంధిగలుగదు. ఉ.—నెలత యలికుంతల, హంసయేని, చెలువుఁడ యిటరమ్ము, రాముఁడ యరిభీముఁడు ఇత్యాదు లూహ్యంబులు. "క్వచి త్సంస్కృతీయో౽పి ప్రాణో౽ప్యత్ర చ్యుతో భవేత్" అనుటవలన నొకానొకచోటఁ దత్సమశబ్దంబులకును సంధియగు. ఉ—గంగనుకాసె, శ్రీరంగభర్తంచు ఇత్యాదులు. శ్లో. "భవన్తికేచిచ్ఛబ్దాస్తు సాఙ్గత్యేనైవసాధవః" అనుటవలన వంటలక్క, చింతాకు, పొన్నాకు ఇత్యాదులందు సంధినిత్యము.

సూ. అనాదిషు విభక్తిషూతో వా. 3

టీ. అనాదిషు = ప్రథమేతరములైన, విభక్తిషు = విభక్తుల యందు, ఉతః=ఉకారమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగాఁ బ్రథమావిభక్తికంటె నన్యంబులగువిభక్తులయందున్న యుకారమునకు సంధివైకల్పికముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—నన్నేలె, నన్నునేలె, నాకొఱకిచ్చె, నాకొఱకునిచ్చె, నాకనురక్తుఁడు, నాకుననురక్తుఁడు, నాయందనురక్తి, నాయందునురక్తి ఇత్యాదు లూహ్యంబులు, ద్విత్వలోపంబునందు సంధిలేదు. ఉ.—ననునేలె, మము నేలె ఇత్యాదులు.

సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితః. ౪

టీ. అనుత్తమపురుషక్రియాసు = ఉత్తమపురుష వ్యతిరిక్తక్రియాపదములయందు, ఇతః=ఇకారమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, నిత్యం = నిత్యముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా మధ్యమపురుషంబునం దికారమునకు సంధినిత్యముగా వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—సేవించితివచ్యుతుని, సేవించితిరచ్యుతుని. ప్రథమోత్తమపురుషంబులు కిమాదిలోఁ జేరినవి గావున వానికి సంధివైకల్పికంబని యెఱుంగునది. ఉ.-వచ్చిరమరులు, వచ్చిరియమరులు, వచ్చితిమిపుడు, వచ్చితిమియిపుడు. ద్రుతాంతంబులైన టి, డి వర్ణకాంతంబులకు రాదు. ఉ.—వింటినపుడు, తింటినన్నము, పోషించెడినచ్యుతుఁడు ఇత్యాదులు. శ్లో. "ప్రథమేచోత్తమేచైవ క్రియేతో వాభవేచ్చ్యుతిః, నిత్యమన్యస్యవికృతౌ క్త్వార్థేతో నభవేత్సదా" అనుటవలనఁ బ్రథమపురుషమునకును సంధివైకల్పికమనియే చెప్పఁబడెను.

సూ. పరిమితౌ సమస్తానాం. ౫

టీ. పరిమితౌ=పరిమాణార్థకమైన యేఁడువర్ణకముపరమగుచుండఁగా, సమస్తానామ్ = అన్నియచ్చులకు, సన్ధిః=సంధి, నిత్యమ్=నిత్యముగా, స్యాత్ =అగును. అనఁగాఁ బరిమాణార్థకమైన యేఁడువర్ణకము పరమగునపుడు సమస్తప్రాణములకు సంధి నిత్యముగానగునని తాత్పర్యము. ఉ—బారెఁడు, మూరెఁడు, పుట్టెఁడు, వీసెఁడు ఇత్యాదులు. కా. "ప్రసృత్యాదేర్లి వర్ణస్య

లోపశ్చ పరిదృశ్యతే" అనుటవలన, ఈయెఁడువర్ణకము పరమగునపుడు దోసిలి, పిడికిలి ఇత్యాదిశబ్దములయందున్న లివర్ణమునకు లోపము నిత్యముగానగు. ఉ.—దోసెఁడు, పిడికెఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. న స్స్యాత్తద్ధర్మోతః. ౬

టీ. తద్ధర్మోతః-తద్ధర్మ = తద్ధర్మార్థకవిశేషణముయొక్క, ఉతః=ఉకారమునకు, అచి= అచ్చుపరమగుచుండఁగా, నః= నకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ దద్ధర్మార్థకక్రియాజన్యవిశేషణమున కచ్చుపరమగునపుడు నకారం బంతాగమంబుగా వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.— వచ్చునచ్యుతుఁడు, వచ్చెడునచ్యుతుఁ డిత్యాదులు.

సూ. చోర్వా స్యాద్వర్తమానవిహితస్య. ౭

టీ. వర్తమానవిహితస్య=వర్తమానార్థమందు విధింపఁబడిన, చోః=చువర్ణముయొక్క, ఉతః=ఉకారమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, వా=వికల్పముగా, స్యాత్= అగును. అనఁగా వర్తమానార్థకమందు విధించఁబడిన చువర్ణకముయొక్క యుకారమున కచ్చుపరమగునపుడు సంధివికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.— వచ్చుచుండె, వచ్చుచునుండె నిత్యాదులు.

సూ. తద్వత్తదాదిజస్య. ౮

టీ. తదాదిజస్య = తదాదులందున్న, ఇతః=ఇకారమునకు, అచి= అచ్చుపరమగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, తద్వత్=దాని

వలె, స్యాత్ = అగును. అనఁగా అది, ఆవి, ఇద, ఇవి, ఎది, ఎవి, ఏది, ఏవి అనునీశబ్దముల యికారమున కచ్చుపరమగునపుడు సంధి వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.— అదేమి, అదియేమి, అవెల్ల, అవియెల్ల ఇత్యాదులు. ఈసూత్రమునందు, ఇతః-అనుపదము ఉత్తరసూత్రమునుండి యపకర్షింపఁబడినది.

సూ. ప్రాయస్తు స్యాత్కిమాదికస్యేతః. ౯

టీ. కిమాదికస్య=కిమాదికముయొక్క, ఇతః=ఇకారమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, సన్ధిః=సంధి, ప్రాయస్తు=తఱుచుగానే, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఏమి మొదలగుశబ్దములయొక్క యికారమునకు సంధివికల్పముగా నగు నని తాత్పర్యము. ఉ.—ఏమయ్యా, ఏమియయ్యా, మఱేమి, మఱియేమి, హరికిచ్చె, హరికినిచ్చె నిత్యాదులు. కిమాదికం బాకృతిగణము.

సూ. అపిశబ్దార్థస్యేతః. ౧౦

టీ. అపిశబ్దార్థస్య = అపిశబ్దార్థకమయిన యేనిశబ్దముయొక్క, ఇతః=ఇకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా నేనిశబ్దముయొక్క ఇకారమునకు లోపమువికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—ఎందేని డెందము, ఎందేఁ డెందము, ఎందే డెందము, అయ్యయేని యమ్మయేని, అయ్యయే నమ్మయేని ఇత్యాదులు. ఇచట నుత్తరసూత్రమునుండి లుక్-వా-అని పదద్వయ మపకర్షింపఁబడుచున్నది.

సూ. చౌ రే రుపధాత్మనశ్చ లుగ్వా స్యాత్. ౧౧

టీ. చౌ=చవర్ణముపరమగుచుండఁగా, ఉపధాత్మనః=ఉపధాత్మకమైన, రేః = రివర్ణముయొక్క, ఇతః=ఇకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ చవర్ణమునకుఁ బూర్వమందున్న రివర్ణముయొక్కయికారమునకు లోపము వైకల్పికముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ. అమరిచి, అమర్చి, చేరిచి, చేర్చి ఇత్యాదులు. ఉపధ యనఁగాఁ గడపటి యక్షరమునకు ముందున్న యక్షరము. ఇచట నుపధాగ్రహణంబువలన నలవరించి, వారిచిలుక ఇత్యాదులయం దీవిధి ప్రవర్తింపదు. ఇచట ఇతః అనుపదము పూర్వసూత్రమునుండి అనువర్తించుచున్నది.

సూ. శత్రర్థే తూత శ్చౌ నోః. ౧౨

టీ. శత్రర్థే = శత్రర్థకమయిన, చౌ = చువర్ణకము పరమగుచుండఁగా, నోః=నువర్ణముయొక్క, ఉతః = ఉకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా శత్రర్థకచువర్ణకము పరమగునపుడు నువర్ణముయొక్కయుకారమునకు లోపము వైకల్పికముగా నగునని తా. ఉ.—వినుచు, విన్చు, అనుచు, అన్చు ఇత్యాదులు. ఉత్తరసూత్రమునందలి యపిశబ్దమువలన చనుచు, ఎన్నుచు, పూనుచు నిత్యాదులయం దీకార్యము గలుగదు. ఇచటను మఱికొన్ని సూత్రములందును పూర్వసూత్రమునుండి, లుక్ వా అనుపదము లనువర్తించుచున్నవి.

సూ. తస్య స్యాచ్చ పూర్ణబిన్దురపి. ౧౩

టీ. తస్య=అనకారమునకు, పూర్ణబిన్దురపి=నిండుసున్నయును, స్యాత్=అగును. అనఁగా నానకారమునకు నిండుసున్న వైకల్పికముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ. వించు, అంచు ఇత్యాదులు.

సూ. శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాతః. ౧౪

టీ. శబ్దాత్=శబ్దముకంటెఁబరమయిన, తచ్ఛబ్దాతః - తచ్ఛబ్దా=అది అవి యనుశబ్దములయొక్క, అతః=అకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా వృత్తియందు శబ్దంబుమీఁది యదియవి శబ్దంబులయకారమునకు లోపము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. గొప్పది, గొప్పయది, గొప్పవి, గొప్పయవి, నీది, నీయది, నీవి, నీయవి, నాది, నాయది, నావి, నాయవి ఇత్యాదులు. కాఁపుది ఇటలోపంబు నిత్యంబు. తద్ధర్మవిశేషణోకారంబుమీఁద నీలోపంబుగలుగదు. ఉ.—చేయునది ఇత్యాదులు.

సూ. పోశ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. ౧౫

టీ. తదాద్యర్థవాచకేషు = అపు డిపు డెపు డనుశబ్దములయందు, పోః=పువర్ణముయొక్క, ఉతః = ఉకారమునకు లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా అపు డిపు డెపు డనుశబ్దముల పువర్ణముయొక్క యుకారమునకు లోపము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—అప్డు, అపుడు ఇత్యాదులు.

సూ. ప్రథమాంవైభక్తికమోర్బిన్దుశ్చ మహాల్పతిక్రియార్థేషు. ౧౬

టీ. పత్రిక్రియార్థేషు=పడ్వాదులు పరములగునపుడు, ప్రథమావైభక్తికమోః=ప్రథమావిభక్తి మువర్ణకమునకు, మహాన్=పూర్ణమైన, బిన్దుశ్చ = సున్నయును, స్యాత్ = అగును. అనఁగా బడ్వాదులు పరంబులగునపుడు ప్రథమావిభక్తి మువర్ణకమునకు నిండుసున్నయుఁ జకారమువలన లోపంబును వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—భయంపడు, భయపడు ఇత్యాదులు. పడ్వాదు లనఁగా, పడు, పట్టు, పాటు అనునవి.

సూ. షష్ఠ్యా ఉతోఽచి నుమ్సే చ. ౧౭

టీ. షష్ఠ్యాః=షష్ఠియొక్క, సే=సమాసమందు, ఉతః=ఉకారాంతపదమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, నుమ్=నుమాగమము, స్యాత్=అగును. అనఁగా షష్ఠీసమాసమందుకారాంతపదమున కచ్చుపరమగునపుడు నుమాగమంబు వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—రామునాజ్ఞ, పామునెమ్ములు, గురువునానతి ఇత్యాదులు. చకారంబువలన ఋకారాంతపదంబునకును నుమాగమంబు వచ్చును. విధాతృనాజ్ఞ ఇత్యాదులు.

సూ. ఆద్యస్యామ్రేడితేఽన్త్యలోపశ్చ. ౧౮

టీ. ఆమ్రేడితే=ద్విరుక్తమందు, ఆద్యస్య = మొదటిపదమునకు, అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, అన్త్యలోపశ్చ =అంత్యలోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా నామ్రేడితమందు మొదటిపదమున కచ్చు పరమగునపు డంత్యవర్ణము లోపించునని తాత్పర్యము. ఉ.—ఓహోహో, ఔరౌర ఇత్యాదులు. ఆమ్రేడిత మనఁగా రెండుమారు లుచ్చరింపఁబడుమాట.

సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వమ్. ౧౯

టీ. అహమాదీనామ్ = అహమాదిశబ్దములకు, ద్విత్వమ్ = ద్విత్వము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా నను కరణంబు పరంబగునపు డహమాదిశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—దాసోహమ్మనియె, దాసోహమనియె ఇత్యాదులు. మకారేతర హల్లులకు ద్విత్వము నిత్యముగానగు. ఉ.—జగత్తనియె, దిక్కనియె ఇత్యాదులు.

సూ. లోపో నమఆదికే విసర్గస్య. ౨౦

టీ. నమఆదికే—నమశ్శబ్దము మొదలయినదానియందు, విసర్గస్య=విసర్గమునకు, లోపః = లోపము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నమఃప్రభృతిశబ్దముల కనుకరణంబు పరంబగునపుడు విసర్గంబు లోపించుననుట. ఉ.—రామాయనమయనియె, త్వమేవగతియనియె ఇత్యాదులు. కౌ. "నమశ్శబ్దవిసర్గస్యలోపమోత్వను పిష్యతే" అనుటవలన నమశ్శబ్దంబుతుది యకారమునకు నోత్వంబునగు. రామాయ నమో యనియె ఇత్యాదులు. ఉదంతనామంబునకు వుకారాగమంబగు. ఉ.—పాపీచిరాయువనియె. అనుకరణంబనఁగా ఇత్యర్థకంబగు అనిశబ్దముతోఁ జేర్చి శబ్దస్వరూపము నుచ్చరించుట.

సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికాత్సరళా స్సుస్త ద్ద్రుతంచ బిన్దు స్స్యాత్. ౨౧

టీ. ద్రుతప్రకృతికాత్ =ద్రుతప్రకృతికముకంటెఁ బరంబులైన, పరుషాః = కచటతపలు, సరళాః = గజడదబలుగా, స్యుః=అగును. తద్ద్రుతం=దానినకారము, బిన్దుశ్చ=సున్నయు

ను, స్యాత్ = అగును. అనఁగా ద్రుతప్రకృతికముమీఁది కచటతపలు గజడదబ లగును. అద్రుతప్రకృతికముయొక్క నకారము సున్నయౌనగు. చకారమువలన స్వత్వము నగుననుట స్వత్వమనఁగా ని, ను వర్ణములు. వక్ష్యమాణసూత్రమువలన బిందుస్వత్వములు వైకల్పికములు గావున నాలుగురూపంబులు. ఉ.— వచ్చెం గమలాక్షుఁడు, వచ్చెను గమలాక్షుఁడు, వచ్చెఁ గమలాక్షుఁడు వచ్చె న్గమలాక్షుఁడు ఇత్యాదు లూహ్యంబులు. కా. "ఇ ఈ ఐభ్యగ పరం స్వత్వం ని స్స్యా దన్యత్ర నుర్భవేత్" అనుట వలన ఇ ఈ ఐ అనునచ్చులకంటెఁ బరముగ స్వత్వము నివర్ణముగను, పెరయచ్చులమీఁద స్వత్వము నువర్ణంబుగను వచ్చుననుట.

సూ. అవికారగతే. తస్మి న్నపి సరళాఏవ సన్తి తే
పరతః. ౨౨

టీ. తస్మిన్ = ఆనకారము, అవికారగతేఽపి = బిందుస్వత్వరూపవికారమును బొందనిదయినను, పరతః = పరమందున్న, తే = ఆకచటతపలు, సరళాఏవ = గజడదబలే, సన్తి = అగుచున్నవి. అనఁగా ద్రుతము బిందుస్వత్వరూపములను బొందనిదైనను నాద్రుతముమీఁది కచటతపలు గజడదబలే యగుననుట. స్వత్వబిందువులు వైకల్పికములు, పరుషములకు సరళాదేశము నిత్యమని యెఱుఁగునది.

సూ. గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మా
స్మదో ర్ద్వినైవైతే. ౨౩

టీ. ఆత్మాస్మదోర్ద్వినైవ = తాను నేను శబ్దములకుమాత్రము దక్క, ప్రథమామాత్రాత్ = ప్రథమామాత్రముకంటెఁ బరములయిన, ఏతే = ఈకచటతపలు, గసడదవాః = గసడదవలు, స్యుః = అగును. అనఁగాఁ బ్రథమమీఁది కచటతపలకు గసడదవ లాదేశములగు, తాను నేను శబ్దములమీఁదివానికిఁ గలుగవు. అవి ద్రుతప్రకృతికములు గావున వానిమీఁదివి గజడదబ లగుననుట. ఉ.—రాముఁడు గరుణాభిరాముఁడు, హరి సనుదెంచె, గోపాలుఁడు డక్కులాఁడు, రాముఁడు దారక నాముఁడు, హరి వోషించె, తాఁ జదివె, నేఁ బలికితి ఇత్యాదులు. ఇచట మాత్రశబ్దము కృత్స్నార్థకము. అపు డిపు డెపుడు, వచ్చుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు ప్రథమాసములే, కా. "పరుషా వా స్వరూపేణ ప్రథమాంశోపరిస్థితాః, కాకా సంబోధనేచాపి హ్యవ్యయే కర్మధారయే, అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృఙ్గారభూషణః" అనుటవలన, ఈగసడదవలు కాక్వర్థమునందును, సంబోధనమునందును, అవ్యయమునందును, అచేతనార్థకశబ్దమందును, కర్మధారయ సమాసమందును వైకల్పికములని శృంగారభూషణునిమతము.

సూ. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం
భవన్తి గసడదవాః. ౨౪

టీ. వికృతిశబ్దాత్ = తెనుఁగుశబ్దమునకంటె, పరతః = పరములైన, సాంస్కృతకానాం = సంస్కృతశబ్దములకు, గసడదవాః = గసడదవలు, నభవన్తి = కలుగవు. అనఁగాఁ దత్సమవ్యతిరిక్తములైన తెనుఁగుశబ్దములమీఁది తత్సమశబ్దముల కచటతపలకు

గసడదవలు రావనుట. ఉ.—అతఁడు కరుణించె, తండ్రి చంద్రధరుఁడు, ఇతఁడు టంకాయుధుఁడు, వాఁడు తాపస సాత్త్వుఁడు, వీఁడు పావనుఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. లు గ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్. ౧౫

టీ. ద్రుతప్రకృతికాత్=ద్రుతప్రకృతికముకంటె, సరళే=సరళవర్ణము, స్థిరే చ=స్థిరవర్ణమును, పరతః=పరములగునపుడు, నస్య=నకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా ద్రుతప్రకృతికమునకు సరళవర్ణము గాని స్థిరవర్ణముగాని పర మగునపుడు నకారమునకు లోపము వికల్పముగా నగుననుట. ఉ.—వచ్చె గదాధరుఁడు, మెచ్చె వనజోదరుఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యాత్. ౧౬

టీ. అలుకి=లోపాభావమందు, సంశ్లేషశ్చ=సంశ్లేషమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా లోపాభావమందు సంశ్లేషమును, చకారమువలన స్వాత్వమునగుననుట. సంశ్లేషమనఁగా మీఁది హల్లుతోఁ డికూడిక. ఉ.—వచ్చె న్గదాధరుఁడు, వచ్చెను గదాధరుఁ డిత్యాదులు.

సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. ౧౭

టీ. కేచిత్=కొందఱు, క్వచిత్=ఒకానొకచోట, తం=ఆనకారమును, బిన్దుం=అనుస్వారమునుగా, ప్రవదన్తి=చెప్పుచున్నారు. అనఁగాఁ గొందఱొకానొకచోట నా ద్రుతము

పూర్ణబిందువు నగునని చెప్పుదురనుట. ఉ.—వచ్చెం గదాధరుఁ డిత్యాదికము. క్వచిత్తనుటవలన దీనికిఁ బ్రయోగవైరళ్యంబు సూచింపఁబడియె.

సూ. సర్వత్రాజ్వ త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః. ౧౮

టీ. ద్రుతప్రకృతికేభ్యః=ద్రుతప్రకృతికములకంటెఁ బరమైన, యస్య=యకారమునకు, సర్వత్ర=అంతట, అజ్వత్=అచ్చునకువలె, కార్యం=కార్యము, జ్ఞేయం=ఎఱుఁగదగినది. అనఁగా సూత్రకారులమతమందుఁ బదాదిని యకారంబు గలదు గావున నది ద్రుతప్రకృతికంబుకంటెఁ బరమయ్యెనేని దానికి నచ్చునకువలెఁ గార్యంబగుననుట. హలంశము లోపింపక యా కార్యంబు సిద్ధింపదు గావున యకారమాత్రంబునకు లోపంబు యకారము స్థిరవర్ణము గావున నలోపమును సంశ్లేషమును బ్రాప్తింపఁగా దీనిచేత వారింపఁబడుచున్నది. సర్వత్ర అనుట వలన రానితావులయందునట్లయగు. ఉ.—వచ్చె నెదుట, వారల నెల్ల, వాఁడెవఁడు, అతఁ డెదురుపడియె ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

సూ. లు క్సంశ్లేషౌ నాచి. ౧౯

టీ. అచి=అచ్చుపరమగుచుండఁగా, లుక్సంశ్లేషౌ=లోపసంశ్లేషములు, న=లేవు. అనఁగా నచ్చుపరంబగునపుడు ద్రుతంబునకు లోపసంశ్లేషంబులు గలుగవనుట. ఉ.—సేవింతు నచ్యుతు, రాము నభిరాముఁదలఁచెద, చేయనున్నాఁడు, అనవుడు నిట్లు, నావుడు నాతఁడు ఇత్యాదులు. కొంద ఱచ్చుపరంబగు

నపుడు ద్రుతంబునకు ద్విత్వరూపం బగుసంశ్లేషంబు గలుగునని సేవింతున్నచ్యుతు నని యుదాహరింతురు. అది దుస్సంధి యనఁ బడును గాన గ్రాహ్యంబుగాదు.

సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. ౩౦

టీ. సమాసేషు= సమాసములయందు, సర్వత్ర = అంతటు, ద్రుతస్య=నకారమునకు, లుక్ = లోపము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా సమాసంబులం దెల్లయెడల ద్రుతంబునకు లోపంబు గలుగుననుట. ఉ.—ఆతనియాకృతి, సీతారాముల ప్రాపు, ఒప్పులకుప్ప ఇత్యాదులు.

సూ. ను మ్చోతః. ౩౧

టీ. ఉతః=ఉకారాంతపదమునకు, నుమ్చ=నుమాగమమును, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ బూర్వసూత్రమునుండి సమాసేషు అను నది యనువర్తించుచున్నదిగాన సమాసములయం దుకారాంతపదమునకుఁ బరుషసరళంబులు పరంబులగునపుడు నుమాగమంబు వచ్చుననుట. గండుంగోయిల, తళుకుంజెక్కులు, మురువుంజెక్కులు, సొగసుందలిరులు, కులుకుంబలుకులు, తళుకుంగజ్జెలు, అలరుంజొంపములు, పొలుపుండాలు ఇత్యాదులు. కా. "పరుషే సరళేచైవ సమాసే నుమతో భవేత్, అదృతస్సగళా దందు పట్టి కూర్చివిభక్తిషు, తనేచసత్రచి దతో వికారాచ్చాపికేచన" అనుటవలన, ఈనుమాగమము అందు, పట్టి, కూర్చివిభక్తులు పరంబులగునపుడును, తనవర్ణకము పరంబగునపుడును ఒకానొకచోట స్థిరవర్ణంబు పరంబగునపుడును పుంప్వాదివికారంబుకంటెఁ బరంబుగను వచ్చును. ఉ.—వన

మునందు, జ్ఞానముంబట్టి మోక్షము, జపముంగూర్చి పర్వము, చక్కఁదనము, సొగసుందనము, సరసంపుంబలుకు, సరసపు న్మురువు ఇత్యాదులు.

సూ. పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదా ద్ద్వన్ద్వే.

టీ. ద్వన్ద్వే=ద్వంద్వసమాసమందు, పదాత్=పదముకంటెఁ బరములైన, పరుషాణాం=కచటతపలకు, గసడదవాః=గసడదవలు, స్యుః=అగును. అనఁగా ద్వంద్వసమాసమందుఁ బదంబుకంటెఁ బరంబులగు కచటతపలకు గసడదవలు వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—అరిగోరులు, కాలుసేతులు, టక్కుఁడెక్కులు, తల్లిదండ్రులు, ఊరువల్లెలు ఇత్యాదులు.

సూ. సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగ మోఽచిస్యాత్. ౩౩

టీ. సమాసేషు=సమాసములయందు, ఉదన్తానామ్=ఉకారాంతములకు, అచి=అజాదులకు, సామానాధికరణ్యేషు=సమానాధికరణశబ్దములు పరములగునపుడు, టుక్=టుక్కనియెడి, ఆగమః=ఆగమము, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమాసములయం దుకారాంతంబుల కజాదులగు సమానాధికరణపదంబులు పరంబులగునపుడు టుగాగమంబువచ్చునని తాత్పర్యము. సమానాధికరణంబు లనఁగా నభిన్నార్థకంబులు. ఉ.—చిగురుటాకు, కఱకుటమ్ము ఇత్యాదులు. ఆగమశాస్త్రం బనిత్యంబుగావునఁ జిగురాకనియుంగలదు. సామానాధికరణ్యేషు అను బహువచనసారస్యముచేత అసమానాధికరణశబ్దంబులకును గలుగును. ఉ.—వేల్పుటావు ఇత్యాదికము.

సూ. దారార్థేఽత ఉదపి రః. ౩౪

టీ. దారార్థే=దారార్థకమైనయాలుశబ్దము పరమగుచుండఁగా, అతః=అకారమునకు, ఉదపి=ఉకారమును, రః=రేఫాగమమును, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గర్మధారయసమాసమందాలుశబ్దము పరమగునపు డకారంబున కుకారంబును దాని మీఁద రేఫాగమంబును వచ్చునని తా. ఉ.—ధీరురాలు, గుణవంతురాలు ఇత్యాదులు. ఇచ్చట నాలుశబ్దము స్త్రీమాత్ర పరము. అపిశబ్దమువలన నుకారంబు దేశ్యంబునం దఱుచుగాఁ గలుగదని యాశయము. ఉ.—పేదరాలు, బాలింతరాలు ఇత్యాదులు. కొన్నియెడల ముందుండిన యుకారంబుమీఁద రేఫాగమముమాత్రము గానఁబడియెడు. ఉ.—గొడ్డురాలు, వియ్యపురాలు ఇత్యాదులు.

సూ. మోస్తు విభక్త్యేకవచనకే పుం పూ. ౩౫

టీ. విభక్త్యేకవచనకే=విభక్త్యేకవచనమందు విధింపఁబడిన, మోస్తు=మువర్ణకమునకు, పుంపూ=పుం పు అను నీయాదేశములు, స్యాతామ్=అగును. అనఁగాఁ గర్మధారయసమాసమందు విభక్త్యేకవచనమందు విధింపఁబడినమువర్ణకంబునకుఁ బువర్ణకంబును బిందుపూర్వకపువర్ణకంబును వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—సరసపుఁబలుకు, సరసంపుఁబలుకు ఇత్యాదులు. తుశబ్దముచేత ఇవి బహువచనంబునందునగు. ఉ. సరసపుఁబలుకులు, సరసంపుఁబలుకులు ఇత్యాదులు. మువర్ణకమువలన బువర్ణకములు గ్రహింపఁబడును.

సూ. ప్రథమలుగపి ద్వినుల్వోః. ౩౬

టీ. ద్వినుల్వోః-ద్వి=ద్విత్వముగల, నుల్వోః=నులు అను వర్ణములయొక్క, ప్రథమలుగపి-ప్రథమ = మొదటియక్షరమునకు, లుగపి=లోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమాసమందు ద్విత్వసహితము లగునులువర్ణముల ప్రథమాక్షరములోపము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—కన్నుదోయి, ముల్లుకంప, ములుకంప ఇత్యాదులు. కా. ‘‘అన్యత్రాపి భవేద్వైక్యం క్వచిత్సుకవిసమ్మతేః’’ అనుటవలన నొకానొకచోట నితరస్థలమందు నీలోపంబు గలుగును. ఇల్లుసేరక, ఇలుసేరక, చన్నుగుడువక, చనుగుడువక, తల్లిదండ్రులు, తలిదండ్రులు ఇత్యాదులు అచ్చుపరంబగునపు డీలోపంబు లేదు. ఉ.—మిన్నేఱు, కన్నాకు.

సూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య. ౩౭

టీ. విభక్త్యన్తిమస్య-విభక్తి=తోడ చేత వలన అనియెడు విభక్తులయొక్క, అన్తిమస్య=కడపటివర్ణమునకు, ఇచ్చ=ఇకారాదేశంబును, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమాసమందు చేత తోడ వలన విభక్తులయంత్యవర్ణముల కికారాదేశంబు వచ్చునని తా. ఉ.—నీచేతిపోరు, నీతోడిచెలిమి, నావలన నేరమి ఇత్యాదులు.

సూ. జే రలిచ. ౩౮

టీ. జేః=అందు అనుసప్తమీవిభక్తికి, అలిచ=అల్యాగమంబును, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమాసమందు అందు అను సప్తమీవిభక్తికి అలి యను నాగమంబువచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—నాయందలికరుణ, వారలయందలికరుణ ఇత్యాదులు.

చకారమువలన ఇందునకు నీయాగముంబగును. ఉ.—ఇంపలి రత్నసానువులు ఇత్యాదులు.

సూ. ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టిట్త్యాదయో భవన్తీహ, రుల్వాదే ర్నామ్నాం సు స్తే హి విభక్తౌ సమాసే చ. ౩౯

టీ. ఇహ=ఈయాంధ్రభాషయందు, టిట్త్యాదయః=టింటి అనునవి మొదలుగాఁగల, వర్ణాః=వర్ణములు, ఔపవిభక్తికసంజ్ఞాః=ఔపవిభక్తికములను సంజ్ఞగలవి, భవన్తి=అగుచున్నవి. తే=ఆటింట్యాదులు, విభక్తౌ=విభక్తిపరమగునపుడు, సమాసే చ=సమాసమందును, నామ్నాం = ప్రాతిపదికములయొక్క, రుల్వాదేః=రులు మొదలగువానికి, స్యుర్హి=అగునుగదా. అనఁగా నీయాంధ్రభాషయందు టింటి యనునవి మొదలుగాఁగలవర్ణములు ఔపవిభక్తికము లనియెడిపేరు గలిగినవి యగుచున్నవి. ఆటింట్యాదులు విభక్తిపరమగునపుడు సమాసమందు నామముల రులు మొదలగువానికి వచ్చునని తాత్పర్యము. హి శబ్దము ప్రయోగప్రసిద్ధినిఁ దెలియఁజేయుచున్నది. కావున నీటింట్యాదులు కొన్నియెడల విభక్తిసమాసములయందును, కొన్నియెడల విభక్తిమాత్రము పరమగునపుడును, కొన్ని యెడల సమాసమాత్రమందునువచ్చును. క్రమముగా నుదాహరణములు. ఏఱు, ఏటికి, ఏటికాలువ. విల్లు, వింటికి, వింటికొప్పు. కూఁడు, కూటికి, కూటికుండ. అంబలి, అంబటికి, అంబటినీళ్ళు. నేయి, నేతికి, నేతికుండ. మిఱ్ఱు, మిత్తికి, మిత్తిచేను. కన్ను, కంటికి, కంటితుద. గొడ్డలి, గొడ్డంటికి, గొడ్డంటిచిప్ప. ముల్లు,

ముంటికి, ముల్లుకంప. మిన్ను, మింటికి, మిన్నేఱు. పుడిసెఁడు, పుడిసెఁటికి, పుడిసెఁడునీళ్ళు. పాము, పామునకు, పాఁపఱేఁడు. వేము, వేమునకు, వేఁపచెట్టు. కొన్నియెడల సమాసవిభక్తులరెంటను గలుగవు. ఉ.—పైరు, పైరునకు, పైరుజొంపము. కల్లు, కల్లునకు, కల్లుగుండ. ఎన్ను, ఎన్నునకు, ఎన్నుగంట ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

సూ. వాత్త్మాస్మదో ర్ద్రుతస్య స్యా ల్లుక్. ౪౦

టీ. ఆత్మాస్మదోః=తాను నేనులయొక్క, ద్రుతస్య=నకారమునకు, లుక్ = లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా సరళస్థిరవర్ణంబులు పరంబులగునపుడు "సలోపశ్చ"యను వక్ష్యమాణసూత్రంబునందలి చకారమువలన నుకారమునకు వైకల్పికముగా లోపమురాఁగా మిగిలిన తాన్, నేన్, అనుశబ్దముల నకారమునకు లోపము వికల్పముగా నగునని తా. ఉ.—తా ఘనుఁడు, తాన్ ఘనుఁడు, తాను ఘనుఁడు. నేవింటి, నేన్ వింటి, నేను వింటి ఇత్యాదులు. ఈ సూత్రారంభముచేత "లుగ్వాద్రు" తేత్యాదిసూత్రంబనిత్యం బని తోఁచుచున్నది. దానివలన బ్రాహ్మనము ఇత్యాదులం దాసూత్రము ప్రవర్తింపదు.

సూ. వాక్యాన్తగత పదానాంచ. ౪౧

టీ. వాక్య=వాక్యములయొక్క, అన్త = అవసానమును, గత=పొందిన, పదానాం చ=పదములయొక్కయు, ద్రుతస్య=నకారమునకు, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా వాక్యంబుల తుదినుండెడి పదంబుల నకా

రంబునకు లోపము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. వాక్యమనఁగా నేకక్రియాన్విత పదసమూహము ను పద్యపాదంబును. ఉ.—అతఁడు వోయె, అతఁడు వోయెన్, అలరె నెత్తావి కేళీవనాగ్రసీమ, సాత్యాంతేయుఁ గొల్చెదన్ ఇత్యాదులు.

సూ. నలడాదే ర న్త రుత శ్చ. ౪౨

టీ. అన్తః = నడుమనుండెడి, నలడాదేః=నకార లకార డకారములు మొదలుగాఁగల వర్ణములకంటెఁ బరంబయిన, ఉతశ్చ = ఉకారమునకును, లుక్ = లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ =అగును. అనఁగాఁ బదంబుల నడుమనుండెడు నలడాది వర్ణంబులకంటెఁ బరం బగు నుకారమునకు లోపము వికల్పముగా నగునని తాత్పర్యము. ఉ.—పురుక, పుర్క, కినుక, కిన్క, మినుకులు, మిన్కులు, చిలుక, చిల్క, పలుకులు, పల్కులు, కడుపు, కడ్పు, ఆదిశబ్దముచేత మరువు, మర్వు, దొరువు, దొర్వు, కాలుపోతు, కార్పోతు ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

సూ. అన్యేషాంచ ప్రయోగమహితానామ్. ౪౩

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన

నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ

ద్వితీయ స్సన్ధిపరిచ్ఛేదః.

టీ. ప్రయోగమహితానామ్ - ప్రయోగ=ప్రయోగముచేత, మహితానామ్=పూజ్యములగు, అన్యేషాంచ = ఇతరము లగు నచ్చులకును, లుక్ = లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నలడాదులకంటెఁ బరములగు పెఱయచ్చులకును ప్రామాణికప్రయోగంబులందు లోపంబు వికల్పంబుగా నయ్యెడినని తాత్పర్యము. ఉ.—ఉనికి, ఉన్కి, కలికి, కల్కి, బుడిపి, బుడ్పి, ఉంగరము, ఉంగ్రము ఇత్యాదు లూహ్యంబులు. ప్రయోగమహితానామనుటవలన తలియ, గద్దియ, తామర, ముంగల ఇత్యాదులయందు లోపము గలుగదు. ఈప్రయోగమహితత్వవిశేషణంబు పూర్వసూత్రంబునందును గ్రహింపవలయు. దానివలన ఏనుఁగు, అడుగు, మడుఁగు, పడుగు ఇత్యాదులలోపంబు గలుగదు.

ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టారకప్రణీతంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు రెండవ దగుసంధిపరిచ్ఛేదము.

అజన్తపరిచ్ఛేదము.

సూ. డు ము వు లవః ప్రథమా స్యాత్. ౧

టీ. డుమువులవః=డుమువులు అనునవి, ప్రథమా=ప్రథమా విభక్తి, స్యాత్=అగును. అనఁగా, డు, ము, వు, లు అనువర్ణకములు ప్రథమావిభక్తు లని తాత్పర్యము.

సూ. కూర్చి ల ను నయో భవే ద్ద్వితీయా తు. ౨

టీ. కూర్చిలనునయః=కూర్చి, ల, ను, ని అనునవి, ద్వితీయాతు=ద్వితీయావిభక్తి, భవేత్=అగును. అనఁగా కూర్చి, ల, ను, ని అను వర్ణకములు ద్వితీయావిభక్తు లని తాత్పర్యము.

సూ. తో చేత తోడ చే చ తృతీయాయాః. ౩

టీ. తృతీయాయాః=తృతీయావిభక్తికి, తోచేతతోడచేచ=తో చేత తోడ చే అనునవి, స్యుః = అగును. అనఁగా తో, చేత, తోడ, చే అనువర్ణకములు తృతీయావిభక్తు లని తా.

సూ. కొఱకు కయి చతుర్థ్యా స్తనః. ౪

టీ. చతుర్థ్యాః=చతుర్థీవిభక్తికి, కొఱకుకయి=కొఱకు కయి అనునవి, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా కొఱకు, కయి అను వర్ణకములు చతుర్థీ విభక్తులని తాత్పర్యము.

సూ. పట్టి వలన కంటె ఇతి పఞ్చమీ. ౫

టీ. పట్టివలనకంటె ఇతి = పట్టి వలన కంటె యని, పఞ్చమీ=పంచమీవిభక్తి, స్యాత్=అగును. అనఁగా పట్టి, వలన, కంటె యనువర్ణకములు పంచమీవిభక్తు లని తాత్పర్యము.

సూ. అథ లోపల కి కు యొ క్కాన్యా. ౬

టీ. అథ=పిమ్మట, లోపల కి కు యొక్క=లోపల కికు యొక్క యనునవి, అన్యా=ఇతరమైన విభక్తి, అనఁగా షష్ఠీవిభక్తి, స్యాత్ = అగును. అనఁగా లోపల, కి, కు, యొక్క యనువర్ణకములు షష్ఠీవిభక్తు లని తాత్పర్యము.

సూ. అం ద్విందు నాస్తు స ప్తమీ. ౭

టీ. అంద్విందునాస్తు=అందు, ఇందు, న అనునవి, సప్తమీ=సప్తమీ విభక్తి; స్యాత్=అగును. అనఁగా అందు, ఇందున, యనువర్ణకములు సప్తమీవిభక్తు లని తాత్పర్యము.

సూ. ఓయీ త్యామన్త్రణం చ వికృతౌ స్యాత్.

టీ. వికృతౌ = ఆంధ్రభాషయందు, ఆమన్త్రణంచ=సంబోధనమును, ఓయీతి=ఓయి యని, స్యాత్=అగును. అనఁగా నాంధ్రభాషయందు సంబోధనం బోయిపదంబుచే నగు నని తాత్పర్యము. ఈ యోయిపదంబునందలి 'యి' వర్ణమునకు మహామంత్రణంబునందు వికల్పముగా, అనుహదామంత్రణంబున నిత్యంబుగా లోపంబు గలుగు. నీచత్వ మిత్రత్వంబులర్థంబగునపుడు పుంవాచకంబున రి, అనియు స్త్రీవాచకంబున సి, అనియు నాదేశంబులగు. ఉ.—ఓయిరాముఁడ, ఓరాముఁడ,

ఓచెలి, ఓమృగమ, ఓవనమ, ఓరి దురాత్మ, ఓరి చెలికాఁడ, ఓసిదురాత్మురాల, ఓసిచెలి ఇత్యాదులు.

సూ. స్త్రీ పశు జడా న్వినాన్యే మహదాఖ్యాః. ౯

టీ. స్త్రీపశుజడాన్=స్త్రీపశుజడములను, వినా=తక్క, అన్యే=ఇతరములు, మహదాఖ్యాః = మహత్తులను పేరుగలవి, స్యుః=అగును అనఁగా స్త్రీలు తిర్యగ్జంతువులు నచేతనములు నమహత్తు లను పేరుగలవి. ఇతరములు మహత్తు లను పేరుగలవి యని తాత్పర్యము.

సూ. తద్విశేషణాశ్చాపి. ౧౦

టీ. తద్విశేషణాశ్చాపి - తత్ = వానియొక్క, విశేషణాశ్చాపి = విశేషణములును, మహదాఖ్యాః = మహత్తు లను పేరు గలవి. అనఁగా నమహచ్ఛబ్ద విశేషణములు, అమహత్తుల మహచ్ఛబ్దవిశేషణములు మహత్తు లని తా.

సూ. మహతోఽత ఉ ద్విభక్తౌ. ౧౧

టీ. మహతః=మహచ్ఛబ్దముయొక్క, అతః=అకారమునకు, విభక్తౌ=విభక్తిపరంబగునపుడు, ఉత్=ఉకారము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా విభక్తి పరమగునపుడు మహచ్ఛబ్దసంబంధి యగు నకారంబునకు ఉకారంబు వచ్చునని తా. ఉ.—రాముఁడు, రాములు ఇత్యాదులు.

సూ. మహత స్సో డ్డు జనితో భవే త్పుంసి. ౧౨

టీ. అనితః=ఇకారాన్తముకాని, మహతః=మహచ్ఛబ్దముయొక్క, సోః=సుప్రత్యయమునకు, డుజ్ = డుజాదేశము,

పుంసి=పుంలింగమందు, భవేత్=అగును. అనఁగా పుంలింగమం దికారాంత వ్యతిరిక్త మహచ్ఛబ్ద సుప్రత్యయంబునకు డుజ్జువచ్చునని తా. జకారం బిత్తుగావున దానికి లోపంబు గలుగును. "సానునాసికోచ్చారణంజేత్" అనుటవలన జకారం బిత్తుగాఁగలది బిందుపూర్వకంబగును గావున డువర్ణకంబునకు బిందుపూర్వకత్వంబు. ఉ.—రాముఁడు, సుగుణాభిరాముఁడు ఇత్యాదులు. 'పుంసి' యనుటవలన 'దశరథాపత్యము' ఇత్యాదులందును 'మహతః' అనుటవలన 'వృక్షము' ఇత్యాదులందును 'అనితః' అనుటవలన 'హరి' ఇత్యాదులందును డువర్ణకంబులేదు. ఒకానొకచోట నమహచ్ఛబ్దంబునకు మహత్త్వవివక్షయందు డుజ్జువచ్చును. ఉ.—సముద్రుఁడు, మేఘుఁడు. ఇచట సు అనునది సంస్కృతప్రథమైకవచనము.

సంస్కృతవిభక్తు లేవి యనిన :—

ఏకవచనము.	ద్వివచనము.	బహువచనము.	
సు	ఔ	జస్	ప్రథమావిభక్తి.
అమ్	ఔట్	శస్	ద్వితీయావిభక్తి.
టా	భ్యామ్	భిస్	తృతీయావిభక్తి.
ఙే	భ్యామ్	భ్యస్	చతుర్థీవిభక్తి.
ఙసి	భ్యామ్	భ్యస్	పంచమీవిభక్తి.
ఙస్	ఓస్	ఆమ్	షష్ఠీవిభక్తి.
ఙి	ఓస్	సుప్	సప్తమీవిభక్తి.

ఆన్ధ్రభాషయందు ద్వివచనంబు లేదు.

సూ. ఆమన్త్రణసుజసో స్త్వసః క్రమేణ చాదారదాగమావన్తే. ౧౩

టీ. ఆమన్త్రణసుజసోః-ఆమన్త్రణ=సంబోధనముయొక్క, సుజసోః = ఏకవచన బహువచనములకు, అన్తే = అంతమందు, క్రమేణ=క్రమముగా, అదారదాగమౌ=అత్, అరత్ అను నాగమములు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా సంబోధనప్రథమైకవచనంబున కదాగమంబును, బహువచనంబున కారదాగమంబును వచ్చునని తా. తకారం బుచ్చారణార్థంబు. ఉ.—ఓరాముఁడ, ఓరాములార ఇత్యాదులు. ఈయాగమంబులకుఁ గొండొకచోట దీర్ఘంబు వికల్పంబుగానగు. ఓరాముఁడా, ఓరాములారా ఇత్యాదులు.

సూ. లు జసో ల శసోఽలాన్తాత్. ౧౪

టీ. అలాన్తాత్ = లాంతముగాని ప్రాతిపదికముకంటెఁ బరమైన, జసః=ప్రథమాబహువచనమునకు, లు=లువర్ణకము, శసః=ద్వితీయా బహువచనమునకు, ల=లవర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నకారపరక లకారాంతవ్యతిరిక్తప్రాతిపదికముకంటెఁ బరమయిన ప్రథమాబహువచనంబునకు లువర్ణకంబును, ద్వితీయాబహువచనంబునకు లవర్ణకంబు నాదేశంబులగునని తా. ఉ.—రాములు, రాములన్ ఇత్యాదులు.

సూ. లాన్తాత్తు రురౌ తయోః క్రమేణ స్తః. ౧౫

టీ. లాన్తాత్=లకారాంతప్రాతిపదికముకంటెఁ బరములయిన, తయోస్తు=ఆప్రథమాబహువచన ద్వితీయాబహువచనములకైతే, క్రమేణ=క్రమముగా, రురౌ=రురవర్ణకములు, స్తః=అగుచున్నవి, అనఁగా నకారపరక లకారాంతప్రాతిపదికముకంటెఁ బరమయిన ప్రథమాబహువచనమునకు రువర్ణకము, ద్వితీయాబహువచనమునకు రవర్ణకమును వచ్చునని తా. ఉ.—బాలురు, బాలురన్ ఇత్యాదులు. అకారపరక లకారాంతమని వ్యాఖ్యానము చేయుటవలన, బుద్ధిశాలులు, బుద్ధిశాలులన్, మృగుతాలులు, మృదుతాలులన్ ఇత్యాదులందు రురవర్ణకంబులు రావు.

సూ. నిరమో మహతామ్. ౧౬

టీ. మహతామ్=మహచ్ఛబ్దములయొక్క, అమః=ద్వితీయైకవచనమునకు, నిః=నివర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా మహచ్ఛబ్దంబుల ద్వితీయైకవచనంబులకు నివర్ణకంబు వచ్చును. నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయమువలన నమహాత్తుల ద్వితీయైకవచనమునకు, నువర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—రామునిన్, వనమును ఇత్యాదులు.

సూ. లుక్చ స్యాత్. ౧౭

టీ, లుక్చ=లోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా నినువర్ణకములకు లోపంబు వికల్పంబుగా నగునని తా. ఉ.—రామున్, వనమున్ ఇత్యాదులు

సూ. కర్మప్రవచనీయకే కూర్చిః. ౧౮

టీ. కర్మప్రవచనీయకే=కర్మప్రవచనీయార్థమందు, కూర్చిః=కూర్చివర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా 'కర్మప్రవచనీయయుక్తే ద్వితీయా' అనుసూత్రమందు విధింపఁబడినద్వితీయ కూర్చియని యగునని తా. ఉ.—జపముంగూర్చి వర్షము ఇత్యాదికము.

సూ. మహతో నితౌ విభక్తౌ టాదౌ వచనద్వయే క్రమేణ స్తః. ౧౯

టీ. మహతః=మహచ్ఛబ్దమునకు, టాదౌ=తృతీయమొదలుగాఁగల, విభక్తౌ=విభక్తిపరమగుచుండఁగా, వచనద్వయే=ఏకవచనబహువచనములయందు, క్రమేణ=క్రమముగా, నితౌ=నిలవర్ణకములు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా మహచ్ఛబ్దంబునకుఁ దృతీయాది విభక్తిపరమగునప్డేకవచనంబున 'ని' అనునాగమంబును, బహువచనంబున 'ల' అనునాగమంబును వచ్చునని తా. ఉ.—రామునిచేతన్, రాములచేతన్, రామునికొఱకున్, రాములకొఱకున్ ఇత్యాదులు. ఇచట 'మహతః' అనునేకవచనసారస్యముచేత నేకవచనమందు వచ్చునట్టి న్యాగమము మహచ్ఛబ్దనియతము, బహువచనమందు లాగమము మహదమహత్సాధారణ మని యెఱుంగునది.

సూ. టాదివిభక్తౌ నిర్నేత్యేకే. ౨౦

టీ. టాదివిభక్తౌ - టా=తృతీయైకవచనము, ఆది=మొదలుగాఁగల, విభక్తౌ=విభక్తిపరమగుచుండఁగా, నిః=న్యాగమము, నేతి=లేదని, ఏకే=కొందఱు. అనఁగా టాదివిభక్తిపరంబగునపుడు న్యాగమంబులేదని కొందఱందురని తా. ఉ.—రాముచేతన్, రాముకొఱకున్ ఇత్యాదులు.

సూ. నామన్త్రణే డుజిత్యన్యే. ౨౧

టీ. ఆమన్త్రణే=సంబోధనమందు, డుజ్=డుజాదేశము, నేతి=లేదని, అన్యే=ఇతరులు. అనఁగా సంబోధనమునందు డుజ్జులేదని మఱికొందఱందురని తా. ఉ.—ఓరామ

ఇత్యాదులు ఈపక్షంబున 'ఏఙ్ హ్రస్వాత్సంబుద్ధేః' అను సంస్కృతవ్యాకరణముచేత సుప్రత్యంబు లోపించుచున్నదని తెలియవలయు.

సూ. టాసశ్చేతః. ౨౨

టీ. టాసః=తృతీయావిభక్తికి, చేతః=చేతవర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా తృతీయైకవచనబహువచనములకుఁ జేతవర్ణకం బాదేశంబుగా వచ్చునని తా. చేతవర్ణకంబు చేవర్ణకంబునకుపలక్షణము ఉ.—రామునిచేత, రామునిచే. రాములచేత, రాములచే ఇత్యాదులు.

సూ. ఙేసః కయికొఱకూ. ౨౩

టీ. ఙేసః=చతుర్థీవిభక్తికి, కయికొఱకూ=కయి కొఱకు వర్ణకములు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగాఁ జతుర్థీవిభక్తికిఁ గయి కొఱకు వర్ణకంబు లాదేశంబులుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రామునికయి, రాములకయి, రామునికొఱకు, రాములకొఱకు ఇత్యాదులు.

సూ. ఙసిస ఉచ్యతే వలనః. ౨౪

టీ. ఙసిసః=పంచమీవిభక్తికి, వలనః=వలనవర్ణకము, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా పంచమీవిభక్తికి వలనవర్ణకం బాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రామునివలన, రాములవలన ఇత్యాదులు.

సూ. నః కౌ. ౨౫

టీ. కౌ=కువర్ణకము పరమగుచుండఁగా, నః=నాగమము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నకారాంతంబుకంటెఁ బరమయిన షష్ఠ్యేకవచనంబునకుఁ గువర్ణకం బాదేశం బగునపుడు నకారం

బు పూర్వాగమంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రామునకు, గురువునకు ఇత్యాదులు. ఈ నకారాగమంబు ఋకారాంతపదంబునకుఁ గూడ దఱుచుగా నగు. ఉ.—విధాతృనకు, సవితృనకు ఇత్యాదులు.

సూ. ఙసః కు రనితామ్. ౨౬

టీ. అనితామ్=ఇకారాంతములుగాని శబ్దములయొక్క, ఙసః=షష్ఠీవిభక్తికి, కుః=కువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఇకారాంత వ్యతిరిక్తంబు లగుశబ్దంబుల షష్ఠీవిభక్తికి కువర్ణకంబాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రామునకు, రాములకు ఇత్యాదులు.

సూ. అందు ఙిపః. ౨౭

టీ. ఙిపః=సప్తమీవిభక్తికి, అందు=అందువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా సప్తమీవిభక్తికి అందువర్ణకంబాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రామునియందు, రామునందు, రాములయందు, రాములందు ఇత్యాదులు.

సూ. సవిధవర్తినామిందు. ౨౮

టీ. సవిధవర్తినామ్=సమీపబోధకశబ్దములకు, ఇందు=ఇందువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమీపవర్తి యగునిదశబ్దార్థమున కధికరణత్వమును వివక్షించునపుడు ప్రకృతి ప్రత్యయ సముదాయంబునకు ఇందువర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—ఇందు భుజియించె, ఇందు శయనించె, ఇందలి రత్నసానువులు ఇత్యాదులు.

సూ. తోడ సహార్థే టాసః. ౨౯

టీ. సహార్థే=సహార్థమందు, టాసః=తృతీయావిభక్తికి, తోడ=తోడవర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా 'సహయుక్తేఽప్రాధానే' అనుసూత్రమందు విధింపఁబడిన తృతీయావిభక్తికిఁ దోడవర్ణకంబువచ్చునని తా. తోడవర్ణకంబు తోవర్ణకంబునకుప లక్షణము. ఉ.—రామునితోడవచ్చెసీత, రామునితోవచ్చెసీత ఇత్యాదులు. ఈతోడ తోవర్ణకములు ఉక్తికర్మంబు శ్రోతయగునప్పుడును, యుజిరర్థయోగాదులయందునగు. ఉ.—రామునితోడ నిట్లనియె, రామునితో నిట్లనియె. దానితోఁగలసె, దానితోఁదుల్యము, చక్రముతోఁగునిమె, దయతోఁబ్రోచె, నాటితోముగిసె, గురునితోఁజదివె ఇత్యాదు లూహ్యాంబులు.

సూ. పట్టీతితు పఞ్చమీ గుణే హేతౌ. ౩౦

టీ. గుణే=గుణము, హేతౌ=కారణమగుచుండఁగా, పట్టీతి=పట్టియనునట్టి, పఞ్చమీ=పంచమీవిభక్తి, స్యాత్=అగును. అనఁగా "విభాషాగుణేఽస్త్రియామ్" అనుసూత్రమందు విధింపఁబడిన పంచమీవిభక్తికిఁ బట్టివర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—జ్ఞానముంబట్టి మోక్షము, జాడ్యముంబట్టి బద్ధుఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. కంటేఽన్యారాదాదేః. ౩౧

టీ. అన్యారాదాదేః=అన్యారాదాదిసూత్రముచేత విధింపఁబడిన పంచమీవిభక్తికి, కంటె=కంటెయని, స్యాత్=అగును. అనఁగా "అన్యారాదితరర్త" ఇత్యాదిసూత్రమందు విధింపఁబడిన పంచమీవిభక్తికిఁ గంటెవర్ణకంబాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—రాముకంటె నితరుఁడు, వానికంటె నధికుఁడు, దానికంటె సమీపము, దానికంటె దూరము, దానికంటెఁ దూర్పు ఇత్యాదులు.

సూ. లోపల నిర్ధారణోద్భవా షష్ఠీ.

టీ. నిర్ధారణోద్భవా - నిర్ధారణ=నిర్ధారణార్థమందు, ఉద్భవా = పుట్టిన, షష్ఠీ = షష్ఠీవిభక్తి, లోపల = లోపలయని, స్యాత్ = అగును. అనఁగా "యతశ్చనిర్ధారణ" మనుసూత్రమందు విధింపఁబడిన షష్ఠీవిభక్తికి లోపలవర్ణకం బాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—దేవతలలోపల సీత యధికురాలు, ధేనువులలోపల కపిలధేను వుత్తమము ఇత్యాదులు.

సూ. యొక్కచ శేషే షష్ఠీ.

టీ. శేషే =శేషార్థమందు విధింపఁబడిన, షష్ఠీ=షష్ఠీవిభక్తి యొక్క, చ=యొక్కయనియు, స్యాత్ =అగును. అనఁగా "షష్ఠీశేషే" అనుసూత్రమందు, విధింపఁబడిన షష్ఠీవిభక్తికి యొక్కవర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—రామునియొక్క గుణములు, రాజుయొక్క పురుషుఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. విషయనిమిత్తాదిజా తథైవాన్యా. ౩౪

టీ. విషయనిమిత్తాదిజా = విషయనిమిత్తాద్యర్థములందుఁ బుట్టిన, అన్యా=ఇతరవిభక్తి అనఁగా సప్తమీవిభక్తి, తథైవ = ఆప్రకారమే, అనఁగా విషయనిమిత్తాద్యర్థంబులందుఁ గలిగిన సప్తమీవిభక్తి ప్రథమాసమముగానే యుండునని తా. ఆది శబ్దముచేత సతిసప్తమి గ్రహింపఁబడు. ఉ.—దేవతలవిషయము భక్తి, చర్మము నిమిత్తము పులిని జంపె, భృత్యు లావులఁ బిదుకంగవచ్చిరి ఇత్యాదులు.

సూ. స్యాదమహాతాం విభక్తౌ సోశ్చ ము. ౩౫

టీ. అమహాతాం=అమహచ్ఛబ్దములకు, విభక్తౌ=విభక్తిపరమగుచుండఁగా, సోశ్చ=ప్రథమైకవచనమునకు, ము=మువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా అమహచ్ఛబ్దంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు మువర్ణకం బాదేశంబుగను, ప్రథమాబహువచనంబు మొదలుగాఁ దక్కినవిభక్తులు పరములగునపు డాగమంబుగా నగు నని తా. ఉ.—వనము, వనములు, వనమును, వనముల ఇత్యాదులు.

సూ. తదుపరి పున ర్మ్బూ ప్రాచామ్. ౩౬

టీ. తదుపరి=ఆమువర్ణకముమీఁద, పునః=మరల, మ్బూ =మ్బువర్ణకములు, ప్రాచాం = ప్రాచీనుల మతమునందు, స్యాతాం=అగును. అనఁగా ఆమువర్ణకముమీఁద రెండియు మ్వర్ణం బువర్ణకంబులు ప్రాచీనులమతమందు వచ్చునని తా. ఉ.—వనమ్ము, వనమ్ములు, వనంబు, వనంబులు ఇత్యాదులు. ఇచట 'సలోలోశ్చ' యనువక్ష్యమాణ సూత్రమునందలి చకారంబువలన మువర్ణకంబునందలి యుకారంబునకు లోపంబు రాఁగా మిగిన మకారంబునకు మువర్ణకము పరంబగునపుడు సంశ్లేషమును, బువర్ణకంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందువు నగునని యెఱుంగవలయు. కా. 'బౌ పరే మస్య బిందుస్స్యాన్మౌ పరే మేళనం భవేత్'.

సూ. సో ర్లు గితః. ౩౭

టీ. ఇతః=ఇకారాంతశబ్దముయొక్క, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, లుక్=లోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నికా

రాంతశబ్దముల సుప్రత్యయంబునకు లోపంబువచ్చునని తా. ఉ.—హరి, మతి, వారి ఇత్యాదులు.

సూ. ఉద్బహుత్వే. ౩౮

టీ. బహుత్వే=బహువచనము పరమగుచుండఁగా, ఇతః=ఇకారాంతమునకు, ఉత్=ఉకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఇకారాంతశబ్దములకు బహువచనంబు పరంబగునపుడు, ఉకారంబంతాదేశంబుగా నగునని తా. ఉ.—హరులు, మతులు, వారులు ఇత్యాదులు.

సూ. సంబుద్ధౌ నాత్. ౩౯

టీ. సంబుద్ధౌ=సంబోధనైకవచనాంతమందు, ఆత్=అదాగమము, న=లేదు, అనఁగా నికారాంతశబ్దముల సంబోధనప్రథమైకవచనాంతమునందు అదాగమంబు లేదని తా. ఉ.—ఓహరి, ఓమతి, ఓవారి ఇత్యాదులు.

సూ. ఇతాం జసః కిశ్చ. ౪౦

టీ. ఇతాం=ఇకారాంతశబ్దములయొక్క, జసః=షష్ఠ్యేకవచనమునకు, కిశ్చ=కివర్ణకమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఇకారాంతశబ్దముల షష్ఠ్యేకవచనమునకుఁ గివర్ణకం బాదేశంబుగా నగునని తా. ఉ.—హరికి, మతికి ఇత్యాదులు.

సూ. టాదావితో న ని స్స్యాత్. ౪౧

టీ. ఇతః=ఇకారాంతమునకు, టాదౌ=టాదివిభక్తిపరమగుచుండఁగా. నిః=న్యాగమము, నస్యాత్=కలుగదు. అనఁగా ఇకారాంతశబ్దమునకుఁ దృతీయాదివిభక్తి పరంబగునపుడు న్యాగమంబు లేదని తాత్పర్యము. ఉ.—హరిచేత, హరికొఱకు ఇత్యాదులు.

సూ. ఈదన్తా ఇద్వదేవ కృతహ్రస్వాః. ౪౨

టీ. కృతహ్రస్వాః - కృత=చేయఁబడిన, హ్రస్వాః=హ్రస్వముగల, ఈదన్తాః=ఈకారాంతములు, ఇద్వదేవ=ఇకారాంతములవలెనే, భవన్తి=అగుచున్నవి. అనఁగా "దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్స్యాత్" త్తనువక్ష్యమాణసూత్రముచేత హ్రస్వాంతములైన యీకారాంతశబ్దము లికారాంతశబ్దములవలె నగునని తా. ఉ.—గ్రామణి, గ్రామణులు, నది, నదులు ఇత్యాదులు.

సూ. వికృతౌ క్వచిచ్చ లోపో మోర్దీర్ఘశ్చాతః ఆదిమస్య భవేత్. ౪౩

టీ. వికృతౌ=ఆంధ్రమందు, క్వచిత్=ఒకానొకచోట, మోః=మువర్ణకమునకు, లోపః=లోపమును, ఆదిమస్య=మొదటిదయిన, అతః=అకారమునకు, దీర్ఘశ్చ=దీర్ఘమును, భవేత్=అగును. అనఁగా నాంధ్రమందొకానొకచోట మువర్ణమునకు లోపంబును, ఆమువర్ణముకంటెఁ బూర్వమందున్న అకారంబునకు దీర్ఘంబును వచ్చునని తా. ఉ.—జొంపములు, జొంపాలు, చందములన్, చందాలన్, ప్రాణమునన్, ప్రాణానన్ ఇత్యాదులు.

సూ. సర్వత్రోదోతో ర్వు ర్భవతి మువత్. ౪౪

టీ. సర్వత్ర=లింగత్రయమందు, ఉదోతోః=ఉకార ఓకారాంతములకు, వుః=వువర్ణకము, ముచత్=మువర్ణకమువలె, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా ఉకారౌకారాంతశబ్దములకు

వువర్ణకము మువర్ణవమువలెఁ బ్రథమైకవచనమున కాదేశముగా నితరవిభక్తులు పరముగునపు డాగమంబుగా నగునని తా. ఉ.—గురువు, గురువులు, ధేనువు, ధేనువులు, వస్తువు, వస్తువులు, గోవు, గోవులు ఇత్యాదులు.

సూ. డు జ్మహత్పదానాం వా. ౪౫

టీ. మహత్పదానామ్ = మహచ్ఛబ్దములకు, డుఙ్ = డుజాదేశము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నుకారాంతంబు లగుమహచ్ఛబ్దంబులకు డుజ్జు వికల్పంబుగా నగునని తా. డువర్ణకము న్యాయముల కుపలక్షణము గావున డుజ్జు వచ్చుపక్షంబున అకారాంతమహచ్ఛబ్దంబునకువలె రూపంబు. ఉ.—గురుఁడు, గురులు, గురునిఁ, గురులఁ, గురునిచేఁ, గురువు, గురువులు ఇత్యాదులు.

సూ. డుజతౌతు న ప్లుత స్స్యాత్సంబుద్ధా వి త్యా
తాం విదుః కేచిత్. ౪౬

టీ. కేచిత్=కొందఱు, ఉతామ్=ఉకారాంతములకు, సంబుద్ధౌ=సంబుద్ధియందు, డుజతౌ తు = డుజాదేశాగమములు, న=లేవు. ప్లుతః=ప్లుతము, స్యాదితి=అగునని, విదుః = ఎఱుంగుదురు. అనఁగా నుకారాంతశబ్దములకు సంబోధనప్రథమైకవచనమందు డువర్ణకము నదాగమంబును లేవు. ప్లుతము వచ్చునని కొందఱుదలంతురని తా. ఉ.—ఓగురూ 3, ఓశంభూ 3, ఇత్యాదులు. జరత్కారూ 3, మునిశ్రేష్ఠ యను భారతప్రయోగమువలన బ్లుతమువచ్చుపక్షంబున డువర్ణకంబున వ నిషేధంబని యెఱుంగునది.

సూ. దీర్ఘాణాం హ్రస్వ స్స్యాత్. ౪౭

టీ. దీర్ఘాణాం=దీర్ఘాంతశబ్దములకు, హ్రస్వః=హ్రస్వము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నామంబుల తుదినుండుదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగునని తా. ఉ.—అంబ, గౌరి, వధువు ఇత్యాదులు.

సూ. నచ దేశ్యపదే.

టీ. దేశ్యపదే=దేశ్యపదమందు, నచ=లేదు. అనఁగా దేశ్యపదంబుల దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగదని తా. ఉ.—నవలా, నేజా, లకోరీ ఇత్యాదులు.

సూ. న చైకవర్ణేఽపి.

టీ. ఏకవర్ణేఽపి=ఏకాక్షరశబ్దమందును, నచ=లేదు. అనఁగా నేకాక్షరసంస్కృతంబుల దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగదని తా. ఉ.—శ్రీ, హ్రీ, జ్యా, మా ఇత్యాదులు.

సూ. డా బవిధాత్రాదే ఋః. ౫౦

టీ. అవిధాత్రాదేః=విధాత్రాదికాని, ఋః=ఋకారాంతశబ్దమునకు, డాప్=డాప్పు, స్యాత్=అగును. అనఁగా విధాత్రాదిగణవ్యతిరిక్తం బగు ఋకారాంతశబ్దంబునకు డాప్పు వచ్చునని తా. ఉ.—విధాతృ, సవితృ, నేతృఇత్యాదులు విధాత్రాదులు. డాప్ అనుచోట డకారపకారంబులు ఇత్సంజ్ఞ గలవి గావున నవి లోపింపఁగా మిగిలినది అకారంబు, ఈప్రత్యయము డిత్తుగావున ప్రాతిపదికంబునం దంత్యాచ్చుగా నుండుఋకారంబునకు లోపంబును "దీర్ఘాణాం హ్రస్వ స్స్యా"త్తనుసూత్రంబుచేత డాప్పులో మిగిలిన అకారంబునకు హ్ర

స్వంబును గలుగును. ఉ.—పిత, మాత, భ్రాత, స్వస ఇత్యా దులు.

సూ. తస్యచ వా. ౧౧

టీ. తస్యచ=అవిధాత్రాదికిని, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా విధాత్రాదిగణమునకును డాప్వు వికల్పముగా నగునని తా. ఉ.—విధాత, విధాతృఁడు, సవిత, సవితృఁడు, నేత, నేతృఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. తావుభౌ రమేశ సమౌ. ౧౨

టీ. తావుభౌ=ఆరెండును, రమేశసమౌ - రమా=రమాశబ్దముతోడను, ఈశ=ఈశశబ్దముతోడను, సమౌ=సమానములు. అనఁగా డాబంతంబులు రమాశబ్దతుల్యంబులు, ఆడాబంతము లీశశబ్దతుల్యంబులుగా నుండునని తా. ఉదాహరణంబు మున్న చెప్పఁబడియె.

సూ. క్వచిదమహతోఽపి డుజ్స్యాత్. ౧౩

టీ. క్వచిత్=ఒకానొకచోట, అమహతోఽపి=అమహచ్ఛబ్దమునకును, డుజ్=డుజాదేశము, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గొన్నియెడల నమహచ్ఛబ్దంబులకును డుజ్ వర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—కర్తృఁడు, జన్నుఁడు, పులియుఁడు, వనమెుక్కఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. ఏకాదేరమహతాంచ డో వున్న. ౧౪

టీ. ఏకాదేః=ఏకాదికిని, అమహతాంచ=అమహచ్ఛబ్దములకును, డో=డువర్ణకము పరమగుచుండఁగా, ఉత్ = ఉకారము, న=లేదు. అనఁగా నేకాదిగణమునకు నమహచ్ఛబ్దంబులకును డువర్ణకము పరమగునపుడు ఉకారంబు గలుగదని తా. ఉ.—ఏకాది కుదాహరణము. ఒక్కఁడు, అతఁడు, ఇతఁడు, ఎవ్వఁడు, మనుమఁడు, మగఁడు, మిండఁడు, గండఁడు, ఎల్లఁడు, పల్లఁడు ఇత్యాదులు. అమహత్తుల కుదాహరణము. కర్తృఁడు, కర్తృనిక్ ఇత్యాదులు. ("క్వచిదమహతోఽపి" ఇత్యాదిసూత్రమునందలి మువర్ణకంబు మహత్కార్యంబుల కుపలక్షకం బగుటంజేసి నివర్ణకంబునకువలె నుత్వంబునకుఁ బ్రాప్తి యని యెఱుంగునది).

సూ. స్త్రీత్వబహుత్వే సురాదేరసమాసే. ౧౫

టీ. సురాదేః=సురాదిశబ్దమునకు, అసమాసే = సమాసము కానియపుడు, స్త్రీత్వబహుత్వే=స్త్రీత్వబహుత్వములు, స్యాతామ్=అగును. అనఁగా సురాదిగణమునకు సమాసములేనపుడు స్త్రీత్వబహుత్వములు వచ్చునని తా. ఉ.—సురలు, అసుర యోధ, శుంఠ ఇత్యాదులు. సమాసమందు భూసురుఁడు ఇత్యాదికము. ఇచట బహుత్వనియమము సురశబ్దంబునకేయని గ్రహింపవలయు.

సూ. లుగ్భవేత్కుశాదేర్మోః. ౧౬

టీ. కుశాదేః=కుశాదిగణముయొక్క, మోః=మువర్ణమునకు, లుక్=లోపము, భవేత్=అగును. అనఁగాఁ గుశాదిశబ్దంబుల మువర్ణకంబునకు లోపంబు గలుగునని తా. ఉ.—కుశ, దర్భ, హంస, భ్రిసు, చరిత్ర, అక్షతలు ఇత్యాదులు. కా. "చరితాదికశబ్దానాం లోపం తూభయథా భవేత్" అనుట వలన, చరితము, హంసము అనియు లక్ష్యంబులు గలవు.

సూ. షష్ఠీవిశేషణానాం ప్రథమా స్యాత్. ౫౭

టీ. షష్ఠీవిశేషణానామ్ - షష్ఠీ = షష్ఠ్యంతములయొక్క, విశేషణానామ్=విశేషణములకు, ప్రథమా = ప్రథమావిభక్తి, స్యాత్ = అగును. అనఁగా షష్ఠ్యంతవిశేషణంబులకుఁ బ్రథమా విభక్తి వచ్చునని తా. ఉ.—అనఘచరితుఁడు రఘునందనునకుఁ బ్రణతి ఇత్యాది. సర్వనామశబ్దంబులయందును విశేష్య పదంబులయందును బూర్వప్రయుక్తం బగుదానికిఁ బ్రథమా విభక్తివచ్చును. ఉ.—నూతులు నూటికంటె, పడఁతులందఱఁ గనుఁగొని, అందఱు పడఁతులఁ జూచెను ఇత్యాదులు.

సూ. వ్యవహితాశ్చ సర్వే స్యుః. ౫౮

టీ. సర్వే=సమస్తశబ్దములు, వ్యవహితాశ్చ = వ్యవధానము గలవిగా, స్యుః=అగును. అనఁగా విశేషణవిశేష్యంబు లితర శబ్దంబులచేత వ్యవధానముగలవియు నగునని తా. చకారంబు న కన్వాచయమర్థము. ఉ.—రాముఁదలఁచెదసుగుణాభిరాము నెపుడు, రాము నభిరాము సద్గుణధాముఁ దలఁతు ఇత్యాదులు.

సూ. వికృతౌ చ స్త్రీలిఙ్గాః స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయా స్స్యుః. ౫౯

టీ. వికృతౌ చ= ఆంధ్రమందును, స్త్రీలిఙ్గాః = స్త్రీలిఙ్గశబ్దంబులు, స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాః - స్త్రీలిఙ్గక = స్త్రీలిఙ్గముగల, సర్వనామధేయాః = సమస్తవిశేషణములుగలవిగా, స్యుః=అగును. అనఁగాఁ దెనుఁగునందును స్త్రీలింగవిశేషణములు స్త్రీలింగముగలవిగానే యగునని తా. ఉ.—సీతభక్తవత్సల, పాలమున్నీటికూఁతురు పద్మహస్త ఇత్యాదులు.

సూ. ఉభయవిధ మమహతీనామ్. ౬౦

టీ. అమహతీనామ్=అప్రాణివాచకస్త్రీలింగములకు, ఉభయవిధమ్=రెండువిధములుగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా అప్రాణివాచకస్త్రీలింగవిశేషణములు స్త్రీలింగముగలవియును. స్త్రీలింగము లేనివియు నగునని తా. ఉ.—శరచ్చంద్రిక మనోహర, శరచ్చంద్రిక మనోహరము ఇత్యాది.

సూ. నియత స్స్త్రీప్రత్యయస్తు సర్వాసామ్. ౬౧

టీ. సర్వాసామ్ = సమస్తస్త్రీలింగశబ్దములకు, స్త్రీప్రత్యయస్తు=స్త్రీప్రత్యయము, నియతః=నియతము, అనఁగా సమస్తములైన స్త్రీలింగశబ్దములకు, టాప్, ఙీప్ మొదలయిన స్త్రీప్రత్యయములు నియతములని తా. ఉ.—రామకృప సంతాపహారిణి, సీత సర్వాభీష్టప్రదాత్రి, పుడమిచెలికూఁతునే సర్వభువనజనని ఇత్యాదులు. కంధరము, భిక్షము, విధము ఇత్యాది లింగవ్యత్యయంబులుం గలవు.

సూ. ఇతరత్ర చ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమా చ జడపదానాం స్యాత్. ౬౨

టీ. జడపదానామ్=అచేతనవాచకపదములకు, ఇతరత్ర=ద్వితీయేతరవిభక్త్యర్థమందు, ద్వితీయా=ద్వితీయావిభక్తియు, తస్యాః=ఆద్వితీయావిభక్తికి, ప్రథమా చ=ప్రథమావిభక్తియు, స్యాత్=అగును. అనఁగా అచేతనవాచకశబ్దములకు నితరవిభక్త్యర్థమందు ద్వితీయావిభక్తియు, ఆద్వితీయార్థమందు బ్రథమా విభక్తియు వికల్పముగా వచ్చునని తా. ఉ.—హేతిని నరుల నటికె, హేతిచేత నరులనటికె, ద్వారక నున్నవాఁడు, ద్వా

రకయం దున్నవాఁడు, రథ మెక్కె, రథము నెక్కె ఇత్యాదులు.

సూ. స్తోఽవావౌ రైనావోః. ౬౩

టీ. రైనావోః=రైశబ్దనౌశబ్దముల యంత్యవర్ణములకు, అవావౌ=ఓఅవ, అనునవి, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా రైశబ్దనౌశబ్దములకు ఓ అవ, అనునవి క్రమముగా నంతాదేశంబు లగునని తా. ఉ.—రోయీవి, రోపడఁతి, నావఁజూచె, నావనడచె ఇత్యాదులు.

సూ. స్త్రీవద్గ్లౌః. ౬౪

టీ. గ్లౌః=గ్లౌశబ్దము, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగమువలె, స్యాత్=అగును. అనఁగా గ్లౌశబ్దము స్త్రీలింగమువలె "అనుతాం స్త్రియాః" మిత్యాదివక్ష్యమాణసూత్రము చేత సులోపంబును బొందునని తాత్పర్యము. ఉ.—గ్లౌ యుదయించె ఇత్యాదులు.

సూ. భూదివోస్తు ఙౌ యత్తత్. ౬౫

టీ. భూదివోస్తు=భూశబ్ద దివ్శబ్దములకు, ఙౌ=సప్తమ్యేకవచనమందు, యత్=ఏరూపముగలదో, తత్=ఆరూపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా భూశబ్దదివ్శబ్దములకు సంస్కృత సప్తమ్యేకవచనమం దేరూపంబు గలదో యదియ తెనుంగునందుఁ బ్రాతిపదికం బగునని తా. ఉ.—భువి దివి నీవలనఁ బొడమెఁ బురుషసతంసా ఇత్యాది. హృచ్ఛబ్దంబునకు, హృది యని రూపంబు గలదు.

సూ. వాఽయిరవు ర్వక్రతమౌ. ౬౬

టీ. వక్రతమౌ=ఐకారౌకారములు, అయిః=అయియని, అవుః=అవుఅని, వా=వికల్పముగా, స్యాతామ్=అగును. అనఁగా నైకారమునకు అయి అనియు, ఔకారమునకు అవు అనియు నాదేశంబులు వికల్పముగా నగునని తా. ఉ.—చెలువయి, చెలువై, అవురా, ఔరా ఇత్యాదులు.

సూ. ఉర్ద్వన్ద్వే రః. ౬౭

టీ. ద్వన్ద్వే=ద్వంద్వసమాసమందు, ఉః=ఋకారమునకు, రః=రేఫము, స్యాత్=అగును. అనఁగా ద్వంద్వసమాసమందుఁ బూర్వపదమందున్న ఋకారంబునకు రేఫ మాదేశంబుగా నగునని తా. ఉ.—మాత్రపితృబుద్ధినంభోధపుత్రిఁ గొలుతు ఇత్యాది. ఇచట నుత్తరసూత్రంబునందలి క్వచిత్తనునది యపకర్షింపఁబడుచున్నది గావున నీకార్యము వైకల్పికము.

సూ. క్వచి ద్గకారో వః. ౬౮

టీ. క్వచిత్=ఒకానొకచోట, గకారః=గకారము, వః=వకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నాంధ్రమం దొకానొకచోట గకారంబునకు వకార మాదేశంబుగా నగునని తా. ఉ.—ప్రోగు, ప్రోవు, ఈఁగి, ఈవి, తోఁగ, తోవ ఇత్యాదులు. క్వచిత్తనుటవలన రేఁగు, వాఁగు, బాగు ఇత్యాదులయందును, పగాదియందును ద్విరుక్తంబునను గలుగదు.

సూ. న్వన్తా న్నామ్నః కుజ్ నో ర్బహువచనే. ౬౯

టీ. న్వన్తాత్=నువర్ణాంతమైన, నామ్నః=ప్రాతిపదికముకంటె, బహువచనే=బహువచనము పరమగుచుండఁగా, నోః=నువర్ణమునకు, కుజ్=కుజాదేశము, స్యాత్=అగును. అనఁ

గాఁ గొన్నియెడల నువర్ణాంతశబ్దములకు బహువచనము పరమగునపుడు నువర్ణంబునకుఁ గుగాదేశంబు గలుగునని తా. ఇకారం బిత్తుగావున బిందుపూర్వకత్వంబు. ఉ.—కొలను, కొలఁకులు, కెలను, కెలఁకులు, పలను, పలఁకులు, మ్రాను, మ్రాఁకులు ఇత్యాదులు. శా. “కేషాంచిన్న్వన్తశబ్దానాం గుస్స్యాదుశ్చార్ధబిన్దుకః” అనుటవలనఁ గొన్నిశబ్దంబులకు గుగాదేశంబగు ఉ.—గోను, గోఁగులు, రేను, రేఁగులు. ఈయాదేశంబు సమాసమందునుం గలదు. ఉ.—గోఁగునార, రేఁగుచెట్టు ఇత్యాదులు.

సూ. క్వచి న్నులోపశ్చ. ౨౦

టీ. క్వచిత్=ఒకానొకచోట, నులోపశ్చ=నువర్ణలోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గొన్నియెడల నువర్ణాంతశబ్దములకు బహువచనము పరమగునపుడు నువర్ణమునకు లోపంబును వచ్చు నని తా. ఉ.—చేను, చేలు, పేను, పేలు, మీను, మీలు ఇత్యాదులు. ఇట్లు వేయి, వేలు, రేయి, రేలు ఇత్యాదులుం గలవు. క్వచిత్తనుటవలన మేను, మేనులు, కాను, కానులు, వీను, వీనులు ఇత్యాదులయందు నులోపంబు లేదు.

సూ. సలలో ర్బిన్దుయుతో డు ర్వా లులయోః.

టీ. సలలోః=లకారముతోఁగూడిన లువర్ణమునకు, లులయోః=లులవర్ణకములు పరములగుచుండఁగా, బిన్దుయుతః=బిందువుతోఁగూడిన, డుః=డువర్ణకము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా లకారసహితమైన లువర్ణకంబునకు లులవర్ణకంబులు పరములగునపుడు పూర్ణబిందువుతోఁగూడిన డువర్ణకంబు వికల్పంబుగా నాదేశంబగు నని తా. ఉ.—విల్లు, విండులు, ముల్లు, ముండులు, పల్లు, పండులు, విండులక్, ముండులక్, పండులక్, విల్లులు, ముల్లులు, పల్లులు ఇత్యాదులు. ఈయాదేశంబు రెల్లు, కల్లు ఇత్యాద్యనాపవిభక్తికాంతంబులకుఁ గలుగదు.

సూ. ఉల్లుగపి తయోః పరతః. ౨౨

టీ. తయోః=ఆలులవర్ణకములు, పరతః=పరములగుచుండఁగా, ఉల్లుగపి=ఉకారలోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా నా లులవర్ణకములు పరంబు లగునపుడు డువర్ణసంబంధి యుకారమునకు లోపంబు వికల్పంబుగా నగు నని తా. ఉ.—విండ్లు, విండ్లక్, ముండ్లు, ముండ్లక్, పండ్లు, పండ్లక్ ఇత్యాదులు.

సూ. నిత్యం దారాదేశ్చ స్యా ల్లో ర్లులయో రు
రౌ చ తత్ర స్తః. ౨౩

టీ. దారాదేః = ఆలుశబ్దము మొదలయినవానియొక్క, లోః=లువర్ణమునకు, లులయోః = లులవర్ణకములు పరములగుచుండఁగా, బిన్దుయుతః=బిందువుతోఁగూడిన, డుః = డువర్ణమును, ఉలుగపి=ఉకారలోపమును, నిత్యమ్ = నిత్యముగా, స్యాత్=అగును. తత్ర=ఆయాలుశబ్దము మొదలయినవానియందుండెడు, లులయోః=లులవర్ణములకు, రురౌ చ=రురవర్ణములును, స్తః = అగుచున్నవి. అనఁగా, ఆలాదిశబ్దంబుల లువర్ణంబులకు లులవర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు బిందుసహితంబయిన డువర్ణంబును, ఆడువర్ణమందలి యుకారంబునకు లోపంబును, ఆయాలాదిశబ్దములయొక్క లులవర్ణకంబులకుఁ

గ్రమముగా డురవర్ణకములును నిత్యముగా నగునని తా. ఉ.—ఆలు, ఆండ్రు, ఆండ్రక్, జవరాలు, జవరాండ్రు, జవ రాండ్రక్, కోడలు, కోడండ్రు, కోడండ్రక్, చెల్లెలు, చె ల్లెండ్రు, చెల్లెండ్రక్ ఇత్యాదులు.

సూ. రో లః. ౭౪

టీ. రః=రేఫమునకు, లః=లకారము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా "డలటా ముదితాం తస్యచ వా లు" క్కనుత్తర సూత్రంబుచేత ఏఱు, గోరు ఇత్యాదిశబ్దంబుల రువర్ణమందున్న యుకారంబునకు లోపంబు వచ్చినపక్షమునం దా రేఫమున కల ఘులకారం బాదేశంబగునని తా. ఉ.—ఏఱు, ఏళ్లు, గోరు, గోళ్లు ఇత్యాదులు. రేఫలకారంబులకును, లకారడకారంబులకు నభేదంబు గావున వానికి నీసూత్రంబుచేతనే యలఘులకారా దేశంబు. ఉ.—తాఁడు, తాఁళ్లు, తడి, తళ్లు, పాలు, పాళ్లు, అంబలి, అంబళ్లు ఇత్యాదులు.

సూ. డలటా ముదితాం తస్యచ వా లుక్. ౭౫

టీ. డలటామ్=డకారలకారటకారములయొక్క, తస్యచ= ఆ రేఫముయొక్క యుకారమునకును, ఉదితామ్=ఉకారరేకా రములకును, లుక్=లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగు ను. అనఁగా డకారలకారటకారముల యుకారరేకారంబుల కును, రేఫసంబంధి యగునుకారంబునకును లుల వర్ణకంబులు పరంబు లగునపుడు లోపము వికల్పముగా నగునని తా. ఉ.— తాఁడు, తాళ్లు, తాఁడులు, తడి, తళ్లు, తడులు, చాలు,

చాళ్ళు, చాలులు, అంబలి, అంబళ్లు, అంబళులు, చెట్టు, చెట్లు, చెట్టులు, జెట్టి, జెట్లు, జెట్టులు ఇత్యాదులు.

సూ. సలో లోశ్చ. ౭౬

టీ. సలః=లకారముతోఁగూడిన, లోశ్చ=లువర్ణమునకును, లుక్=లోపము, వా = వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁ గా లకారసహిత లువర్ణంబునకు లోపంబు వికల్పముగా నగు నని తాత్పర్యము. ఉ.—పందిళ్ళేసి, పందిళ్లు వేసి, అంబళ్గాఁచి, అంబళ్లుగాఁచి ఇత్యాదులు.

సూ. ఔపవిభక్తికలీనా మిల్లు క్బహుళం తథైవ డుశ్చ స్యాత్. ౭౭

టీ. ఔపవిభక్తికలీనాం = ఔపవిభక్తిక లివర్ణములకు, ఇల్లుక్=ఇకారలోపము, తథైవ=అప్రకారముగానే, డుశ్చ= డువర్ణమును, బహుళం=బహుళముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా నౌపవిభక్తికయోగ్యములైన లివర్ణములకు లులవర్ణకములు పర ము లగునపుడికారంబునకు లోపంబును బూర్ణబిందుసహితం బైనడువర్ణంబును బహుళముగా వచ్చునని తా. ఉ.—రోఁకలి, రోఁకండ్లు, అటుకలి, అటుకండ్లు, గొడ్డలి, గొడ్డండ్లు ఇత్యాదు లు. బహుళగ్రహణముచేత పెండ్లిండ్లు అని. అనౌపవిభక్తిక ములకును వచ్చును.

సూ. అపిసంయుక్తసమాప్తౌభూయోఽన్తే లుఃప్ర దృశ్యతే నామ్నామ్. ౭౮

టీ. నామ్నాం = ప్రాతిపదికములయొక్క, అన్తే=అంతమం దు, లుః=లువర్ణకము, సంయుక్తసమాప్తౌఽపి=సంయుక్తమయి

ముగిసినదైనను, భూయః=మఱియు, ప్రదృశ్యతే=కానంబడు చున్నది. అనఁగా నామంబులకడపట మున్న సంయుక్తంబై ముగిసినదైనను ఉవర్ణకంబు మఱలఁ గానఁబడుచున్నదని తా. ఉ.—మొసళ్లులు, సెనళ్లులు, ముండ్లులు, నీళ్లులు ఇత్యాదులు. ప్రదృశ్యతే అనుటవలన నీప్రయోగ మప్రసిద్ధం బనుశంక వలదని భావము. కా. "సమాప్తవర్ణకాః కేచి ద్దేశ్యే పునరపి శ్రుతాః" అనుటవలన, కోడండ్రులయాఁగుఁ గలిపికోలుతనము ఇత్యాదులు.

సూ. కేషాంచి దుదన్తానాం నేతివిభక్తౌ వునో లుక్స్యాత్. ౭౯

టీ. కేషాంచిత్ = కొన్నియయిన, ఉదన్తానాం=ఉకారాంతశబ్దములకు, నేతివిభక్తౌ=న అనువిభక్తిపరమగుచుండఁగా, ఉనః=ఉన్ అనుదానికి, లుక్=లోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఉకారాంతంబు లగుకొన్నిశబ్దంబులకు, న అనుసప్తమీవిభక్తి పరమగునపుడు నామాంతమందున్న యుకారంబునకును విభక్త్యాదియందున్న నకారంబునకును లోపంబు గలుగు నని తా. ఉ.—చోటునన్, చోటన్, మీఁదునన్, మీఁదన్, ఊరునన్, ఊరన్, క్రిందునన్, క్రిందన్ ఇత్యాదులు. కేషాంచిత్తనుటవలన ఉకారరూపౌపవిభక్తిమంతంబులకు వచ్చునుగాని, కొంగున, వైపున, వీఁపున ఇత్యాదులందు రాదు.

సూ. ఔపవిభక్తికనామ్నా మత్వం స్యా త్సప్తమీతృతీయార్థే. ౮౦

టీ. ఔపవిభక్తికనామ్నాం=ఔపవిభక్తికాంతములైనప్రాతిపదికములకు, సప్తమీతృతీయార్థే-సప్తమీ=సప్తమ్యర్థమందును, తృతీయార్థే=తృతీయార్థమందును, అత్వం = అత్వము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నౌపవిభక్తికాంతంబు లగునామంబులకు సప్తమ్యర్థతృతీయార్థములయం దత్వంబు వచ్చునని తా. ఉ.—మింటన్, పంటన్, కంటన్, వీఁటన్, నీటన్, చేతన్ ఇత్యాదులు.

సూ. అనుతాం స్త్రియాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్యచ సులోపః. ౮౧

టీ. అనుతాం = ఉకారాంతములుకాని, సమానాం=తత్సమములయిన, స్త్రియాం=స్త్రీలింగశబ్దములకు, సర్వస్య=సమస్తమైన, స్త్రీసమస్యచ=స్త్రీసమములకును, సులోపః=సుప్రత్యయలోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నుకారాంతవ్యతిరిక్తంబులును, సంస్కృతప్రాకృతసమంబులు నగు స్త్రీలింగశబ్దంబులకును, స్త్రీసమంబులైన సమస్తదేశ్యశబ్దంబులకును సులోపంబు గలుగు నని తా. ఉ.—అంబ, రమ, గౌరి, వాణి, జడ, రాణి, లచ్చి, గోడ, మేడ, తావి, మోవి, ఊరు ఇత్యాదులు.

సూ. ఏద న్తతాచ నామ్నా మన్యతరస్యా మియాన్తానామ్. ౮౨

టీ. ఇయాన్తానాం=ఇయాంతములైన, నామ్నాం=ప్రాతిపదికములకు, అన్యతరస్యాం=వికల్పముగా, ఏదన్తతాచ=ఏకారాంతత్వమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా ఇయాంతంబు

లగుశబ్దంబుల ఇయ అనుదాని కేకారాదేశంబును, చకారము వలన నికారంబునకు లోపంబును వికల్పముగా నగు నని తా. ఉ.—విడియము, విడెము, విడ్యము, ముత్తియము, ముత్తెము, ముత్యము, కడియము, కడెము, కడ్యము, మిరియము, మిరెము, మిర్యము, కన్నియ, కన్నె, కన్న్య, వన్నియ, వన్నె, వన్న్య ఇత్యాదులు. చకారమువలన ముద్దియ, సందియము, తలియ ఇత్యాదులయం దీకార్యంబు గలుగదు.

సూ. వికృతౌ సర్వే శబ్దాః క్లీబసమా స్త్రీసమా శ్చ నాన్యే స్యుః. ౨౩

టీ. వికృతౌ = ఆంధ్రమునందు, సర్వే = సమస్తములైన, శబ్దాః = శబ్దములు, క్లీబసమాః = నపుంసకసమములు, స్త్రీసమాశ్చ = స్త్రీసమములునుగా, స్యుః = అగును. అన్యే = ఇతరములు, నస్యుః = కలుగవు. అనఁగా దేశ్యభాషయం దన్నిశబ్దంబులు నపుంసకలింగసమములును, స్త్రీలింగసమములునుగా నుండును. పుంలింగసమములేవు. తద్భవమందు చందురుఁ డిత్యాదిపుంసమములును గల వని తా. వికృతిపుంసమంబు లేకాదిగణంబులోఁ జేరిన వని యెఱుంగునది.

సూ. క్లీబసమా అమహద్వత్. ౨౪

టీ. క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు, అమహద్వత్ = అమహచ్ఛబ్దంబులవలె, స్యుః=అగును. అనఁగా నపుంసకసమములగు దేశ్యశబ్దంబులు అమహచ్ఛబ్దంబులవలె ఘువర్ణాంతంబులుగా నుండు నని తా. ఉ.—అందము, చందము, గుఱ్ఱము, పల్లము.

సూ. స్త్రీవత్ స్యుః స్త్రీసమాః. ౨౫

టీ. స్త్రీసమాః=స్త్రీసమములు, స్త్రీవత్ = స్త్రీలింగముల వలె, స్యుః=అగును. అనఁగా స్త్రీసమంబు లగుదేశ్యశబ్దంబులు తత్సమస్త్రీలింగసమములుగా నగు నని. తా. ఉ.—గోడ, మేడ, తావి, బావి, మోవి, మూఁపు, తాఁపు, నేల, నవలా ఇత్యాదులు.

సూ. సమాస్తు సమాః. ౨౬

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన
నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
తృతీయోఽజన్తపరిచ్ఛేదః.

టీ. సమాస్తు=తత్సమములు, సమాః=సమానలింగములుగలవిగా, స్యుః=అగును. అనఁగాఁ దత్సమశబ్దంబులు ప్రకృతితోడ సమానములయినలింగముగలవిగా నుండు నని తా. ఉ.—రాముఁడు, సీత, రఘుకులము, జముఁడు, జడ, కారము ఇత్యాదులు.

ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టారకప్రణీతంబైనయాంధ్రశబ్దచింతామణియందు మూఁడవదగు
నజంతపరిచ్ఛేదము.

హలన్తపరిచ్ఛేదము.

సూ. ప్రథమైకవచనతుల్యం సర్వత్ర హలన్త మగుణవత్ప్రభృతి. ౧

టీ. సర్వత్ర=అంతటను, అగుణవత్ప్రభృతి=గుణవదాదివ్యతిరిక్తమైన, హలన్తమ్=హలంతశబ్దము, ప్రథమైకవచనతుల్యమ్-ప్రథమైకవచన=సంస్కృతప్రథమైకవచనముతోడ, తుల్యమ్=సమానము, భవేత్=అగును. అనఁగా సంస్కృతప్రథమైకవచనము తెనుఁగునం దేశబ్దములకుఁ బ్రాతిపదికం బగుచున్నదో, అట్టిహలంతశబ్దంబు లగుణవద్గణ మని తా. ఉ.—కకుప్, దిక్, దృక్, ఉపానత్ ఇత్యాదులు.

సూ. గుణవద్గణో ద్వితీయైకవచనతుల్యో భవే ద్వికృతౌ. ౨

టీ. వికృతౌ=ఆంధ్రమునందు, గుణవద్గణః = గుణవద్గణము, ద్వితీయైకవచనతుల్యః-ద్వితీయైకవచన = సంస్కృతద్వితీయైకవచనముతోడ, తుల్యః=సమానము, భవేత్=అగును. అనఁగా సంస్కృతద్వితీయైకవచనము తెనుఁగునం దేశబ్దములకుఁ బ్రాతిపదికం బగుచున్నదో, అట్టిహలంతశబ్దములు గుణవద్గణ మని తా. ఉ.—గుణవన్తమ్, సుహృదమ్, వేదవిదమ్, ఋత్విజమ్, విద్వాంసం, అనడ్వాహం, శ్వానం, పురం ఇత్యాదులు.

సూ. ద్విత్వోత్వే సర్వహలాం హ్రస్వాత్. ౩

టీ. హ్రస్వాత్=హ్రస్వముకంటెఁ బరములయిన, సర్వహలాం=సమస్తహల్లులకు, ద్విత్వోత్వే = ద్విత్వోత్వములు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా గుణవద్గణవ్యతిరిక్తములైన శబ్దాంతములందు హ్రస్వంబుకంటెఁ బరంబులైన హల్లులకెల్ల ద్విత్వోత్వంబులు వచ్చునని తా. ఉ.—కకుప్పు, దిక్కు, దృక్కు, ఉపానత్తు ఇత్యాదులు. వీనికి సు లోపంబు మీఁదఁ జెప్పఁబడును.

సూ. ద్విత్వన్తు దీర్ఘతో బహుళమ్. ౪

టీ. దీర్ఘతః=దీర్ఘముకంటెఁ బరములైన హల్లులకు, ద్విత్వన్తు=ద్విత్వము, బహుళం=తఱుచుగా, స్యాత్=అగును. అనఁగా దీర్ఘంబుకంటెఁ బరంబులైన హల్లులకు ద్విత్వంబు తఱుచుగాను నుత్వంబు నిత్యంబుగా వచ్చునని తా.—వాకు, వాక్కు, రాట్టు ఇత్యాదులు.

సూ. అగుణవతాం సర్వహలాం సో ర్లోపః. ౫

టీ. అగుణవతాం = గుణవద్గణవ్యతిరిక్తములయిన, సర్వహలాం=సమస్తహలంతశబ్దములయొక్క, సోః=సుప్రత్యయంబునకు, లోపః=లోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా గుణవద్గణవ్యతిరిక్తంబులైన హలంతశబ్దముల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబు వచ్చునని తాత్పర్యము.

సూ. గుణవతాం డుమూ ప్రాగ్వత్. ౬

టీ. గుణవతాం=గుణవద్గణశబ్దములకు, డుమూ=డుమువర్ణకములు, ప్రాగ్వత్=మునుపటివలె నగుచున్నవి. అనఁగా గుణవద్గణ

శబ్దంబులకు మునుపటివలె మహచ్ఛబ్దంబులకు డువర్ణకంబును, అమహచ్ఛబ్దంబులకు మువర్ణకంబును వచ్చునని తా. ఉ.—గుణవంతుఁడు, సుహృదుఁడు, వేదవిదుఁడు, ఋత్విజుఁడు, విద్వాంసుఁడు, అనడ్వాహము, శ్వానము, పురము ఇత్యాదులు. ఇచ్చట, "అన్యేషాంచ వాలుగంతస్య" అనువక్ష్యమాణసూత్రముచేత నకారంబునకు లోపంబు గలుగుచున్నదని యెఱుంగునది.

సూ. ఆత్మన ఇమనన్తానాం డా వా. ౭

టీ. ఆత్మనః =ఆత్మన్ శబ్దమునకు, ఇమనన్తానాం = ఇమన్నంతములకును, డా = డాప్రత్యయము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నాత్మన్ఛబ్దంబునకును, ఇమనిచ్ప్రత్యయాంతశబ్దంబునకును, డాప్రత్యయంబు వికల్పంబుగా వచ్చునని తా. ఈ ప్రత్యయము మువర్ణకమువలెఁ బ్రథమైకవచనమునకాదేశంబుగా నితరవిభక్తులయం దాగమంబుగావచ్చును. డకారం బిత్తుగావున దానికి లోపంబును, ప్రత్యయంబు డిత్తుగావున టి లోపంబును, "దీర్ఘాణా" మిత్యాదిసూత్రముచేత హ్రస్వంబును గలుగును. ఉ.—ఆత్మ, ఆత్మలు, మహిమ, మహిమలు, గరిమ, గరిమలు ఇత్యాదులు. డా ప్రత్యయంబు లేనిపక్షమందు "అన్యేషాంచ వాలుగంతస్య" అనుసూత్రముచేత నకారంబునకు లోపంబువచ్చును. ఉ.—ఆత్మము, మహత్త్వవివక్షయందు, ఆత్ముఁడు, మహిమము, గరిమము ఇత్యాదులు.

సూ. డు స్స్యాత్సదా రాజ్ఞః. ౮

టీ. రాజ్ఞః=రాజన్ శబ్దమునకు, డుః=డుప్రత్యయము, సదా=నిత్యముగా, స్యాత్ =అగును. అనఁగా రాజన్ఛబ్దంబునకు

డుప్రత్యయంబు నిత్యంబుగా వచ్చునని తా. ఈప్రత్యయము డాప్రత్యయమువలెనే యని యెఱుంగునది. ఉ.—రాజు, రాజులు ఇత్యాదులు.

సూ. సాన్తాదపయఃప్రభృతే స్లోపః. ౯

టీ. అపయఃప్రభృతేః = పయోగణవ్యతిరిక్తమైన, సాన్తాత్ =సకారాంతశబ్దముకంటెఁ బరమందు, స్లోపః=సకారలోపము, స్యాత్ =అగును. అనఁగాఁ బయోగణవ్యతిరిక్తసకారాంతశబ్దాంతమందున్న సకారంబునకు లోపంబు వచ్చునని తా. ఉ.—తేజము, యశము, మనము, శిరము, ధనువు, జటాయువు ఇత్యాదులు. ఇచట నుత్తరసూత్రమందలి "వా" అనునది యపకర్షింపఁబడుటవలన నీకార్యంబు వైకల్పికము గావున సకారలోపము లేనిపక్షమందు ద్విత్వోత్వములు రాఁగా, తేజస్సు, యశస్సు, మనస్సు, శిరస్సు, ధనుస్సు అనియును, "ద్విత్వన్తు దీర్ఘతో బహుళి" మనుబహుళగ్రహణమువలనను, మనసు, సదసు, శిరసు అనియును రూపంబులగు.

సూ. అన్యేషాంచ వా లుగన్తస్య. ౧౦

టీ. అన్యేషాంచ=ఇతరశబ్దములయొక్కయు, అన్తస్య=అంత్యవర్ణమునకు, లుక్ =లోపము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా సకారాంతశబ్దంబులకంటె నన్యంబులగు మఱికొన్ని హలంతశబ్దంబుల యంత్యవర్ణంబునకు లోపంబు వికల్పంబుగా నగు నని తా. ఉ.—జగము, జగత్తు ఇత్యాదులు. చకారమువలన నంత్యహల్లుకంటెఁ బూర్వంబైన యచ్చునకు జంతరంబును వచ్చును. ఉ.—పథము ఇత్యాది. ఈహల్లోపము గొన్నియెడల నిత్యంబు.

సూ. ప్రాకృతభవ సంస్కృతభవసంస్కృతవ త్ప్రాకృతభవ వికృతిభవాః. ౧౧

టీ. ప్రాకృతభవవికృతిభవాః - ప్రాకృతభవ = ప్రాకృతమందుఁ బుట్టిన, వికృతిభవాః = తెనుఁగునందు పుట్టినశబ్దములు, ప్రాకృతభవసంస్కృతభవ సంస్కృతవత్ - ప్రాకృతభవవత్ = ప్రాకృతభవములవలె, సంస్కృతభవవత్ = సంస్కృతభవములవలె, సంస్కృతవత్ = సంస్కృతములవలె, స్యుః = అగును. అనఁగాఁ బ్రాకృతభాషవలనఁ బుట్టిన తెనుఁగుశబ్దములు ప్రాకృతదేశీయసమములును, సంస్కృతభవప్రాకృతసమములును, సంస్కృతసమప్రాకృతసమములునై యుండు నని తా. ఉ.—అంబరము, జముఁడు, ఆహో ఇత్యాదులు.

సూ. వ్యతిరిక్తా భూయాంసః. ౧౨

టీ. వ్యతిరిక్తాః = ఇతరములయినతద్భవములు, భూయాంసః = పెక్కులై, సన్తి = ఉన్నవి. అనఁగా వర్ణాగమవర్ణలోపంబులచేత నించుకవికారంబు నొందిన ప్రాకృతశబ్దంబులు ప్రాకృతభవవ్యపదేశంబులై పెక్కులు గానంబడుచున్న వని తా. ఉ.—కుబ్జః, కజ్జో, గుజ్జు, సింహః, సింఘో, సింగము, లాక్షా, లక్ఖా, లక్క, వటుః, వడు, వడుగు, ఋక్షం, రిక్ఖం, రిక్క ఇత్యాదులు.

సూ. వ్యతిరిక్తా స్సమ్ప్రదాయతో వేద్యాః. ౧౩

టీ. వ్యతిరిక్తాః = ఇతరములు, సమ్ప్రదాయతః = శిష్టోపదేశపరంపరవలన, వేద్యాః = ఎఱుఁగఁదగినవి. అనఁగా సంస్కృతభవంబులును, దేశ్యంబులును, లింగభేదాది విశేషంబులును,

సంప్రదాయవేద్యములని తా. ఉ.— చందురుఁడు, సంద్రము ఇత్యాదిశబ్దంబులు సంస్కృతభవంబులు. అందు గోడ ఇత్యాదులు స్త్రీలింగంబులు. చందము, అందము ఇత్యాదులు నపుంసకలింగంబులు.

సూ. దేశ్యా దస్మ ద్యుష్మచ్ఛబ్దా త్సుజసో ర్నుమూ వురూచ స్తః. ౧౪

టీ. దేశ్యాత్ = దేశ్యములయిన, అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దాత్ = అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దములకంటెఁ బరములయిన, సుజసోః = ప్రథమైకవచన బహువచనములకు, నుమూ = ను ము అనునవియును, వురూచ = వు రు అనునవియును, స్తః = అగుచున్నవి. అనఁగా దేశ్యాస్మచ్ఛబ్దంబైన నా అనుదాని ప్రథమైకవచన ప్రథమాబహువచనములకుఁ గ్రమముగా, ను, ము అనువర్ణకములు వచ్చును. దేశ్యయుష్మచ్ఛబ్దంబయిన నీ అనుదాని ప్రథమైకవచన ప్రథమాబహువచనములకుఁ గ్రమముగా, వు, రు అనువర్ణకములు వచ్చునని తా. ఉ.—నేను, మేము, నీవు, మీరు, "ప్రథమాయా మేదస్మదః" అనియస్మచ్ఛబ్దంబున కేత్వంబును "ఏతయోర్బహుత్వే మః" అని బహువచనమందు మకారంబును, మీఁదఁ జెప్పంబడఁగలవు. యుష్మచ్ఛబ్దబహువచనమందు, మీరలు అనియు నొకరూపంబు గలదు.

సూ. న్నుమ్మా హ్రస్వ శ్చాదే రమి శసిచ. ౧౫

టీ. అమి = ద్వితీయైకవచనమునకు, శసిచ = ద్వితీయాబహువచనమునకు, న్నుమ్మౌ = న్ను మ్ము అనునవి, స్తః = అగుచున్నవి. ఆదేః = మొదటిదానికి, హ్రస్వశ్చ = హ్రస్వమును, స్యాత్ = అగును. అనఁగా దా, నీశబ్దంబుల ద్వితీయైకవచనమునకు న్ను

అనువర్ణకమును, ద్వితీయాబహువచనమునకు మ్ము అనువర్ణకమును వచ్చును. ముందున్న దీర్ఘమునకు హ్రస్వంబును వచ్చునని తా. ఉ.— నన్ను, మమ్ము, నిన్ను, మిమ్ము ఇత్యాదులు.

సూ. అన్యతరలుక్చ యుక్తస్య. ౧౬

టీ. యుక్తస్య=సంయుక్తముయొక్క, అన్యతరలుక్చ = రెంటిలో నొకదానికి లోపమును, స్యాత్=అగును. అనఁగా ద్విత్వయుక్తములైన, న్ను, మ్ము అనువర్ణకములలో రెంటిలో నొకవర్ణమునకు లోపము వికల్పంబుగా నచ్చునని తా. ఉ.— నను, మము, నిను, మిము ఇత్యాదులు.

సూ. కి ర్న జసః. ౧౭

టీ. జసః=షష్ఠీవిభక్తికి, కిః=కివర్ణకము, న=లేదు. అనఁగా షష్ఠీవిభక్తికిఁ గివర్ణకంబు రాదని తా. ఉ.— నాకు, మాకు, నీకు, మీకు "ఇతాంజసః కిశ్చ" అనుసూత్రముచేత యుష్మచ్ఛబ్దంబునకుఁ గివర్ణకంబు రాఁగా నది దీనిచేత నిషేధింపఁబడినది.

సూ. ప్రథమాయా మే దస్మదః. ౧౮

టీ. ప్రథమాయామ్ = ప్రథమావిభక్తి పరమగుచుండఁగా, అస్మదః=అస్మచ్ఛబ్దమునకు, ఏత్=ఏకారాదేశము, స్యాత్= అగును. అనఁగా నస్మచ్ఛబ్దంబునకుఁ బ్రథమావిభక్తి పరమగునపు డేకారం బంతాదేశంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.— నేను, మేము. సర్వాదేశంబని కొంద ఱంగీకరింతురు. ఉ.— ఏను. ఏము. యుష్మచ్ఛబ్దంబునకును ఈవు, ఈరు అనురూపంబులు గలవు.

సూ. ఏతయో ర్బహుత్వే మః. ౧౯

టీ. ఏతయోః=ఈరెంటికిని, బహుత్వే = బహువచనము పరమగుచుండఁగా, మః=మకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నీయస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దంబులకు బహువచనము పరమగునపుడు మకారం బాదేశంబుగావచ్చునని తా. ఉ.— మేము, మమ్ము, మాచేత, మాకొఱకు, మీరు, మిమ్ము, మీచేత, మీకొఱకు ఇత్యాదులు.

సూ. హ్రస్వే టాదౌ నమవాక్ ద్వయవ ద్వచన ద్వయేఽన్యయో రాత్మా. ౨౦

టీ. ఆత్మా=ఆత్మన్శబ్దము, టాదౌ=తృతీయాదివిభక్తి పరమగునపుడు, హ్రస్వే=హ్రస్వముగలుగఁగా, వచనద్వయే = రెండువచనములయందు, నమవాక్=నకార మకారములు గలదిగా, స్యాత్=అగును. అన్యయోః = ఇతరవిభక్తులయందును, ద్వయవత్=అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దంబులవలె, స్యాత్ = అగును. అనఁగా దేశ్యాత్మన్శబ్దంబయిన తా అనునది తృతీయామొదలగు విభక్తి పరమగునపుడు హ్రస్వమును బొంది, ఏకవచనమందు నకారంబు గలదిగా బహువచనమందు మకారంబు గలదిగా నగును. ప్రథమా ద్వితీయలు పరములగునపు డేకవచనమం దస్మచ్ఛబ్దంబువలె బహువచనమందు యుష్మచ్ఛబ్దంబువలె నగునని తాత్పర్యము. ఉ.— తాను, తారు, తన్ను, తను, తమ్ము, తము, తనచేతన్ ఇత్యాదులు. ఇచట "ద్వయవత్" అనుసామాన్యోక్తిచేతఁ దాము అనియును రూపంబు గలదు.

సూ. భూయ ఉభయార్థవాచీ యః కశ్చి ద్భవతి నిత్యబహువచనః, తస్యజసో ము శసో లః.

టీ. భూయః=తఱుచుగా, ఉభయార్థవాచీ=యుష్మదస్మదర్థకమైన, నిత్యబహువచనః = నిత్యబహువచనాంతమైన, యః= ఏ, కశ్చిత్=ఒకానొకశబ్దము, భవతి=కలదో, తస్య=దానియొక్క, జసః=ప్రథమాబహువచనమునకు, ము=మువర్ణకమును, శసః=ద్వితీయాబహువచనమునకు, లః=లవర్ణకమును, స్యాత్ = అగును. అనఁగా యుష్మదస్మదుభయార్థోక్తంబై తదర్థవాచకమై నిత్యబహువచనాంతమైన మన యను దేశ్యశబ్దం బేదిగలదో, దాని ప్రథమాబహువచనమునకు మువర్ణకంబును, ద్వితీయాబహువచనంబునకు లవర్ణకంబును వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—మనము, మనలన్.

సూ. ప్రాగ్వత్సర్వం భిసాదికేఽన్యత్ర. ౨౨

టీ. భిసాదికే = తృతీయాబహువచనము మొదలుగాఁగల, అన్యత్ర=ఇతరవిభక్తి పరమగునపుడు, సర్వమ్=సమస్తమును, ప్రాగ్వత్ =మునుపటివలె, స్యాత్ =అగును. అనఁగాఁ దృతీయాబహువచనాదివిభక్తి పరంబగునపుడు సర్వంబును యుష్మదస్మచ్ఛబ్దవత్తుగానగునని తాత్పర్యము. ఉ.—మనచేత, మనకొఱకు, మనవలన ఇత్యాదులు.

సూ. కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు, ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తా యోఽపి కథ్యన్తే. ౨౩

టీ. వికృతౌ=ఆంధ్రమందు, కవిభల్లటైః=కవిభల్లటులచేత, క్రియాణాం=క్రియాపదములకును, నామ్నాం చ=ప్రాతిపదికములకును, ఉల్లోపః=ఉకారలోపము, ఇష్యతేహి=కోరఁబడుచున్నదిగదా. ఏషు = ఈలోపస్థలములందు, ప్రథమైకవచనమాత్రే=ప్రథమైకవచనమాత్రమందు, నాన్తాదయోఽపి = నకారాంతాదులును, కథ్యన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి. అనఁగాఁ గవిభల్లటులనియెడు పురాతనలాక్షణికులచేతఁ దెనుఁగునందుఁ గ్రియాపదంబులయందు, నామంబులయందు నుకారంబునకు లోపం బంగీకరింపఁబడుచున్నది. అట్టిలోపప్రదేశములయందు నామంబులయందు ద్విత్వంబులైన నకారాంతాదిశబ్దములు ప్రథమైకవచనమందే కానంబడుచున్నవని తాత్పర్యము. హిశబ్దము ప్రయోగప్రసిద్ధిని దెలియంజేయుచున్నది. ఉ.—చూడఁజనులు, వత్తురమ్మనులు, సేవింతుఁగా రామునిఁ, కన్దెఱచి, చన్గడిచి ఇత్యాదులు. ఆదిశబ్దముచేత లాంతాదులును గ్రహింపఁబడు. ఉ.—కల్గాని, విల్గాని, పేర్వాడి, గోర్నిపి ఇత్యాదులు.

సూ. ఇదమదసేతద్యత్తచ్ఛబ్దాశ్శబ్దాన్తరాన్వయే బహుళమ్, హ్రస్వంప్రపద్య దీర్ఘా ద్విత్వముపర్యక్షరస్య జనయన్తి. ౨౪

టీ. శబ్దాన్తరాన్వయే = మఱియొకశబ్దముతో నన్వయము గలుగుచుండఁగా, దీర్ఘాః=దీర్ఘాంతములైన, ఇదమదసేతద్యత్తచ్ఛబ్దాః=ఇదమదసేతద్యత్తచ్ఛబ్దార్థములయిన, ఈ, ఏ, ఆ అను శబ్దములు, బహుళం=బహుళముగా, హ్రస్వమ్ = హ్రస్వమును, ప్రపద్య=పొంది, ఉపర్యక్షరస్య= మీఁదియక్షరమునకు, ద్విత్వమ్=ద్విత్వమును, జనయన్తి=పుట్టించుచున్నవి. అనఁగా ఇదమ్, అదస్. ఏతత్ వీనికి దేశ్యశబ్దంబు ఈ అనుశబ్దమును, యత్ అను దాని దేశ్యశబ్దంబు ఏ అనుశబ్దంబును, తత్ అను దాని దేశ్యశబ్దంబు ఆ అనుశబ్దంబును, మఱియొకశబ్దంబుతో

నన్వయించునపుడు తాము హ్రస్వమును బొంది మీఁదివర్ణమునకు బహుళముగా ద్విత్వమునుబుట్టించుచున్నవని తా. ఉ.—ఈదేశము, ఇద్దేశము, ఏదేశము, ఎద్దేశము, ఆదేశము, అద్దేశము, ఆకాలము, అక్కాలము, ఏయమురులు, ఎయ్యమురులు ఇత్యాదులు. బహుళగ్రహణముచేత శబ్దాంతరాన్వయము లేనిదైనను ద్విత్వము. ఉ.—ఏది, ఎద్ది, ఇది, ఇద్ది, అది, అద్ది ఇత్యాదులు. కా. "ఊష్మరేఫౌ పరిత్యజ్య ద్విత్వం సర్వహలాం మతమ్" అనుటవలన, ఈకార్యము శ ష స హ రేఫఋకారంబులు పరము లగునపుడు లేదు. ఉ.—ఆషణ్ముఖుఁడు, ఆశంకరుఁడు, ఆసీన, అహాయము, ఆరాజు, ఆఋషి ఇత్యాదులు. సంయుక్తంబునకు లేదు. ఉ.—ఆప్రోలు, ఆత్రోవ, ఆస్వర్గము.

సూ. దిస్స్యాత్సమ్బన్ధార్థే సర్వస్మాత్. ౨౫

టీ. సర్వస్మాత్=సమస్తశబ్దముమీఁద, సమ్బన్ధార్థే=సంబంధార్థమందు, దిః=దివర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమస్తశబ్దంబులమీఁదను సంబంధార్థమందు, దివర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—రాజుది, బంటుది ఇత్యాదులు.

సూ. యుష్మదస్మదాత్మభ్యః, ద్వితివర్ణకః. ౨౬

టీ. యుష్మదస్మదాత్మభ్యః=యుష్మదస్మదాత్మన్శబ్దముల మీఁద, ద్వితివర్ణకః=దు అనువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా దేశ్యయుష్మదస్మదాత్మన్శబ్దంబులైన, నా, నీ, తా అను వానిమీఁద సంబంధార్థమందు దువర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—నాదుసొమ్ము, నీదుకీర్తి, తనదుమహిమ ఇత్యాదులు. "దిస్స్యా"త్తనుపూర్వసూత్రమందు "సర్వస్మా"త్తనుట

వలన దివర్ణకంబు వీనికి నొకపక్షంబున వచ్చును. ఉ.—నీది, నాది, తనది ఇత్యాదులు.

సూ. అ ఇ ఉ స్త్రీవిషయాః. ౨౭

టీ. అ ఇ ఉ=అకారఇకారఉకారములు, స్త్రీవిషయాః=స్త్రీలింగద్యోతకములు, స్యుః=అగును. అనఁగా అ ఇ ఉ అను వర్ణకములు లోకప్రసిద్ధవ్యావహారిక నామాంతమందు వర్తించుచున్నవని తా. ఉ.—గౌర, గౌరి, గౌరు, లచ్చ, లచ్చి, లచ్చు ఇత్యాదులు.

సూ. త్వార్థే తనశ్చ వికృతౌ స్యాత్. ౨౮

టీ. వికృతౌ=ఆంధ్రమునందు, త్వార్థే=త్వప్రత్యయార్థమందు, తనశ్చ=తనవర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ దెనుఁగునందుఁ ద్వప్రత్యయార్థంబునందుఁ దనవర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ. పెద్దతనము, పిన్నతనము, దొరతనము ఇత్యాదులు.

సూ. నామ్నః కవర్ణకస్స్యాత్స్వార్థే స్యాదుత్వమపి పరే తస్మిన్. ౨౯

టీ. నామ్నః=ప్రాతిపదికముమీఁద, స్వార్థే=స్వార్థమందు, కవర్ణకః=కవర్ణకము, స్యాత్=అగును. తస్మిన్=ఆకవర్ణకము, పరేసతి=పరమగుచుండఁగా, ఉత్వమపి=ఉకారమును, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ బ్రాతిపదికంబుమీఁద స్వార్థమందుఁ గవర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—వెలఁది, వెలఁదుక, నెలఁత, నెలఁతుక, పొలఁతి, పొలఁతుక ఇత్యాదులు.

సూ. చు రితి క్రియాపదానాం సర్వేషాం వర్తమానకాలే స్యాత్. 30

టీ. సర్వేషాం=సమస్తములయిన, క్రియాపదానాం = క్రియాపదములకు, వర్తమానకాలే = వర్తమానకాలమునందు, చురితి=చు అని, స్యాత్ =అగును. అనఁగా సమస్తములయిన క్రియలకు వర్తమానార్థమందు చువర్ణకంబువచ్చునని తా. ఉ.— జయించుచున్నాఁడు, కొట్టుచున్నాఁడు, చేయుచున్నాఁడు, జయించుచు, గెలుచుచు ఇత్యాదులు.

సూ. ప్రతిషేధవాచినాం నిః. ౩౧

టీ. ప్రతిషేధవాచినాం=వ్యతిరేకమును జెప్పునట్టి క్రియాపదములకు, నిః=నివర్ణకము, స్యాత్ =అగును. అనఁగా వ్యతిరేకార్థకములైన క్రియాపదములకు నివర్ణకంబువచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—జయింపనివాఁడు, గెలువనివాఁడు, కొట్టనివాఁడు, చేయనివాఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. భూతార్థానాం తు నః క్రియాణాం స్యాత్.

టీ. భూతార్థానాం=భూతార్థకములైన, క్రియాణాంతు=క్రియాపదములకయితే, నః = నవర్ణకము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా భూతార్థకములైన క్రియావిశేషణములకు నవర్ణకంబు వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—జయించినవాఁడు, గెలిచినవాఁడు, కొట్టినవాఁడు, చేసినవాఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. కర్మాదేః కర్తృత్వం ప్రథమాచ నవర్ణకశ్చ తద్వత్స్యాత్. ౩౩

టీ. కర్మాదేః=కర్మాదికి, కర్తృత్వం = కర్తృత్వమును, ప్రథమాచ=ప్రథమయును, నవర్ణకశ్చ=నవర్ణకమును, తద్వత్= దానివలె, స్యాత్ = అగును. అనఁగా విశేషణంబులగు

క్రియలకుఁ గర్తృత్వంబువచ్చును. వాస్తవికకర్తృవాచకంబుమీఁదఁ బ్రథమ వచ్చును. భూతార్థకక్రియాజన్యవిశేషణములకు నవర్ణకంబు మునుపటివలె వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.— నీవునుతించినరాజు, నీచేతనుతింపఁబడినరాజని యర్థము. ఇచ్చోట నుతియందుఁ గర్మంబైనరాజునకుఁ గర్తృత్వం బతిదేశించుటంజేసి పద్వాచ్యబంధంబులేదయ్యె. వాస్తవికకర్తృవాచకపదంబుమీఁదఁ దృతీయావిభక్తి ప్రసక్తముకాఁగా దానికి నీసూత్రముచేతఁ బ్రథమయును విధింపఁబడియె. భూతార్థమున నవర్ణకము వచ్చుననుట నివర్ణకాదుల కుపలక్షణము. నీవు నుతింపనిరాజు, నీవు చేయుకార్యము, నీవు చేయుచున్నకార్యము ఇత్యాదులు. ఆదిపదముచేతఁ గరణాదులకు గ్రహణంబు. నీవు ప్రహరించినఖడ్గము, ఇచటఁ గరణంబునకును, నీవు గోవునిచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడు, ఇచట సంప్రదానమునకును, నీవు పూలుగోసినచెట్టు, ఇచట నపాదానంబునకును, నీవు భుజించినచోటు, ఇచట నధికరణంబునకును గర్తృత్వంబు.

సూ. షష్ఠీ భవేద్ద్వితీయాతుల్యా తత్పురుషసంస్థితా నామ్నామ్. ౩౪

టీ. నామ్నామ్=ప్రాతిపదికములయొక్క, తత్పురుషసంస్థితా=తత్పురుషసమాసమందున్న, షష్ఠీ=షష్ఠీవిభక్తి, ద్వితీయాతుల్యా-ద్వితీయా=ద్వితీయావిభక్తితోడ, తుల్యా=సమానము, భవేత్=అగును. అనఁగాఁ బ్రాతిపదికంబుల తత్పురుషసమాసమందున్న షష్ఠీవిభక్తి ద్వితీయావిభక్తితోడఁ దుల్యంబుగానగునని తాత్పర్యము. ఉ.—రామునిగుణములు, రాముగుణములు, రాములగుణములు, విష్ణురాణి, కవినేర్పు ఇత్యాదులు.

సూ. ఇ దుపోత్తమోత్తమానాం బహువచస ఉపోత్తమేత ఉద్భవతి. ౩౫

టీ. బహువచనే=బహువచనము పరమగునపుడు, ఇదుపోత్తమోత్తమానామ్-ఇత్=ఇకారము, ఉపోత్తమ=ఉపోత్తముముగా, ఉత్తమానామ్ = ఉత్తమముగాఁ గలిగినశబ్దములయొక్క, ఉపోత్తమేతః=ఉపోత్తమమైనయికారమునకు, ఉత్ = ఉకారము, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా నికారం బుపాంత్యవర్ణము నంత్యవర్ణమునుగాఁ గలిగినశబ్దంబులకు బహువచనము పరంబగునపు డుపాంత్యంబైనయికారంబున కుకారాదేశంబు వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—బలిమి, బలుములు, కలిమి, కలుములు, చెలిమి, చెలుములు, ములికి, ములుకులు ఇత్యాదులు. దోసిలి, దోసిళులు ఇత్యాదులయం దాదేశ శకారంబుమీఁదను, విరి, విరులు ఇత్యాదులయందు బదాదినిఁ గలుగదు.

సూ. అస్మద్యుష్మద్వాచ్యా దేకత్వ ఇతో నివీ. ౩౬

టీ. ఇతః=ఇకారాంతములైన, అస్మద్యుష్మద్వాచ్యాత్ = అస్మద్యుష్మదర్థములకంటెఁ బరముగా, ఏకత్వే=ఏకవచనమందు, నివీ=ని వి యనునవి, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా నికారాంతంబులైన దేశ్యాస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దవిశేషణముల యేకవచనమందుఁ గ్రమముగా ని వి యనువర్ణకములు వచ్చునని తా. ఉ.—నేను గవిని, నీవు గవివి. నేను దంౘిడిన్ని, నీవు తల్లివి ఇత్యాదులు.

సూ. పరేషాంతు, ధర్మోత్తమమధ్యమవత్. ౩౭

టీ. పరేషాంతు=ఇతరములకైన, ధర్మోత్తమమధ్యమవత్ - ధర్మ=తద్ధర్మార్థకముయొక్క, ఉత్తమమధ్యమవత్ =ఉత్తమపురుష మధ్యమపురుషములకువలె, స్యాత్ =అగును. అనఁగా నికారాంతవ్యతిరిక్తములైన యస్మచ్ఛబ్దవిశేషణముల కేకవచనబహువచనములయందుఁ దద్ధర్మార్థకక్రియాపదోత్తమ పురుషమునకువలె నువర్ణక మువర్ణకములును, యుష్మచ్ఛబ్దవిశేషణంబుల కేకవచన బహువచనములయందుఁ దద్ధర్మార్థకమధ్యమపురుషంబునకువలె వువర్ణకరువర్ణకంబులును వచ్చునని తా. ఉ.—నేనుభక్తుఁడను, మేముభక్తులము, నీవుభక్తుఁడవు, మీరుభక్తులరు, మేముకవులము, మీరుకవులరు ఇత్యాదులు.

సూ. బహుషు న మధ్యమవత్. ౩౮

టీ. బహుషు=బహువచనములందు, మధ్యమవత్ = మధ్యమపురుషమునకువలె, న = లేదు. అనఁగా యుష్మదస్మదుభయార్థకవిశేషణంబునకుఁ దద్ధర్మోత్తమపురుష బహువచనమునకువలె మువర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—మనము కవులము, మనము భక్తులము ఇత్యాదులు.

సూ. ఉతోఽచ్చ సర్వేషు. ౩౯

టీ. సర్వేషు=అన్నియుం బరములగునపుడు, ఉతః=ఉకారమునకు, అచ్చ=అకారమును, స్యాత్ = అగును. అనఁగా ను, ము, వు, రు వర్ణకములు పరములగునపుడు వానియుకారంబున కకారాదేశంబు వచ్చునని తా. ఉ.—మున్ను చెప్పఁబడియె. 'సర్వేషు' అనుటచేతఁ గ్రియాపదంబులయందుకారంబునకును నకారంబువచ్చును. ఉ.—జయించుచున్నాఁడను, జయించుచున్నాఁడవు ఇత్యాదులు.

సూ. సర్వవిభక్తి స్సంస్కృతతుల్యా. ౪౦

టీ. సర్వవిభక్తిః=సమస్తవిభక్తి, సంస్కృతతుల్యా=సంస్కృతముతోడ సమానము. అనఁగా సంస్కృతమం దేయే యర్థంబులయం దేయేవిభక్తివచ్చునో తెనుఁగునందు నాయా యర్థంబులయం దాయావిభక్తి వచ్చునని తా. సూ.—"ప్రాతిపదికమాత్రే ప్రథమా, కర్మణి ద్వితీయా, కర్తృకరణయో స్తృతీయా, సంప్రదానే చతుర్థీ, అపాదానే పంచమీ, శేషే షష్ఠీ, అధికరణే సప్తమీ". వీనికి—సీత సర్వోత్తమురాలు, ప్రాతిపదికార్థమునఁ బ్రథమ. సీతనుదలఁచెద, కర్మార్థమున ద్వితీయ. సురలచేత నుతింపఁబడియె, కర్త్రర్థమునఁ దృతీయ, ఖడ్గముచేత నతికె, కరణార్థమునఁ దృతీయ. నాకొఁసఁగిచ్చె, సంప్రదానార్థమునం జతుర్థి. ప్రయాగవలనం గాశికిఁబోయె, అపాదానార్థమునఁ బంచమి. రామునిదాసుఁడ, సంబంధార్థమున షష్ఠి జగములకుఁగర్త, కర్మార్థమునషష్ఠి వైకుంఠమునందుండె, అధికరణమున సప్తమి ఇత్యాదులు.

సూ. అన్యస్యాః క్వచి ద్భవే చ్చాన్యా. ౪౧

టీ. క్వచిత్=ఒకానొకచోట, అన్యస్యాః=ఒకవిభక్తికి, అన్యాచ=మఱియొకవిభక్తియు, భవేత్=అగును. అనఁగాఁ దెనుఁగునందుఁ గొన్నియెడల నొకవిభక్త్యర్థమందు మఱియొక విభక్తివచ్చునని తా. ఉ.—సీత నాకుఁ జెఱమిచ్చె, ఇచటఁ జతుర్థ్యర్థంబునం దుషష్ఠి. శిరమున గురుపాదుకలవహించితి, ఇచటఁ దృతీయార్థమందు సప్తమి. సుఖముండె, ఇచటఁ దృతీయార్థమందుఁ బ్రథమ ఇత్యాదులు.

సూ. ఏకత్వం భేదకగతబహువచనానాంచ దృశ్యతే వికృతౌ. ౪౨

టీ. వికృతౌ=ఆంధ్రమందు, భేదకగతబహువచనానామ్-భేదకగత=విశేషణముబొందిన, బహువచనానామ్=బహువచనములకు, ఏకత్వంచ = ఏకవచనమును, దృశ్యతే = కానఁబడుచున్నది. అనఁగా దెనుఁగునందు విశేషణగతములైన బహువచనముల కేకవచనమును వచ్చుచున్న దని తా. ఉ.—ఇంపయిన పలుకులు, సొంపయినసిరులు, ఇష్టముగుపదార్థములు ఇత్యాదులు.

సూ. ద్విగుకర్మధారయౌ తత్పురుష ద్వన్ద్వౌ బహువ్రీహిః, అన్యేచ కేచి దుపమానోత్తర పదలోపరూపకాఖ్యాద్యాః. పరిదృశ్యా ఇహ.

టీ. ఇహ=ఈయాంధ్రమందు, ద్విగుకర్మధారయౌ-ద్విగు=ద్విగుసమాసము, కర్మధారయౌ = కర్మధారయసమాసము, తత్పురుషద్వన్ద్వౌ-తత్పురుష=తత్పురుషసమాసము, ద్వన్ద్వౌ=ద్వంద్వసమాసము, బహువ్రీహిః = బహువ్రీహిసమాసము, ఉపమానోత్తరపదలోపరూపకాఖ్యాద్యాః- ఉపమాన=ఉపమానసమాసము, ఉత్తరపదలోప=ఉత్తరపదలోపసమాసము, రూపకాఖ్య=రూపకసమాసము, ఆద్యాః=మొదలుగాఁగల, అన్యేచ=ఇతరసమాసములును, కేచిత్=కొన్ని, పరిదృశ్యాః=చూడఁదగినవి. అనఁగాఁ దెనుఁగునందు ద్విగుసమాసంబును, కర్మధారయసమాసంబును, తత్పురుషసమాసంబును, ద్వంద్వసమాసంబును, బహువ్రీహిసమాసంబును, ఉపమానసమాసంబును,

ఉత్తరపదలోపసమాసంబును, రూపకసమాసంబును మొదలుగాఁగలసమాసంబులు దెలియఁదగినవి యని తా. ఉ.—ముచ్చిచ్చు, మువ్వన్నె, ముక్కాఁక ఇత్యాదులు ద్విగుసమాసంబులు. నల్లగలువ, తెల్లదమ్మి, కఱకుటమ్ములు ఇత్యాదులు కర్మధారయములు. మల్లెపువ్వు, దొంగయలుకు, శోకచెఱఁగు ఇత్యాదులు తత్పురుషసమాసంబులు. తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, కాలుసేతులు ఇత్యాదులు ద్వంద్వసమాసంబులు. అలరువిల్తుఁడు, నలువ, వేఁడివెలుఁగు ఇత్యాదులు బహువ్రీహిసమాసంబులు. కేలుదమ్మి, చెక్కుటద్దము ఇత్యాదు లుపమానసమాసంబులు. జవ్వాదిసెట్టి, చనుబాలరామక్క ఇత్యాదు లుత్తరపదలోపసమాసంబులు. కన్నుగలువ, కానుమిన్ను ఇత్యాదులు రూపకసమాసంబులు. ఆద్యశబ్దముచేత రాచసింగము ఇత్యాదులైన యుపమానోత్తర పదసమాసములును గ్రహింపఁబడు.

సూ. కార్యా ఔపవిభక్తికవ దన్తవిధయశ్చ. ౨౨

టీ. ఔపవిభక్తికవత్ = ఔపవిభక్తికములవలె, అన్తవిధయశ్చ = సమాసాంతవిధులును, కార్యాః = చేయఁదగినవి. అనఁగా సమాసాంతప్రత్యయ విధులు నౌపవిభక్తికములవలెఁ జేయఁదగినవి యని తా. ఉ.—అలరువిల్తుఁడు అనుచోటఁ దకారంబు, వాలుగంటి అనుచోట బిందుపూర్వక టికారంబు, తమ్మిచూలి అనుచోట నికారంబు, నలువ అనుచోట హ్రస్వంబు ఇత్యాదులు.

సూ. లోపశ్చ విభక్త్యాదే శ్శబ్దేషు స్యా త్సమాసకాఙ్గేషు. ౨౩

టీ. సమాసకాఙ్గేషు - సమాసక = సమాసకములకు, అఙ్గేషు = అవయవములైన, శబ్దేషు = శబ్దములయందు, విభక్త్యాదేః = విభక్తి మొదలైనదానికి, లోపశ్చ = లోపమును, స్యాత్ = అగును. అనఁగా సమాసకావయవములైన శబ్దములయందును విభక్తిమొదలైనదానికి లోపమువచ్చునని తాత్పర్యము. ఉ.—వేల్పుదొర, రాచకొమరుఁడు ఇత్యాదులు. ఆదిపదముచేతఁ దమ్మికంటి ఇత్యాదులయందు వాచకలోపంబును, జవ్వాదిసెట్టి ఇత్యాదులయందు త్తరపదలోపంబును, చకారమువలన వేల్పులచెట్టు, మావులతోఁట ఇత్యాద్యలుక్సమాసంబులు గ్రహింపఁబడును.

సూ. కేవలవికృతిపదై ర్య స్సమాసకం తం బ్రువన్తి వాక్యజ్ఞాః. ౨౪

టీ. వాక్యజ్ఞాః = పండితులు, తాః = ఏసమాసము, కేవలవికృతిపదైః = శుద్ధాంధ్రపదములతోఁగూడినదో, తమ్ = దానిని, సమాసకమ్ = సమాసకమునుగా, బ్రువన్తి = చెప్పుచున్నారు. అనఁగా వ్యాకరణజ్ఞులు కేవలాంధ్రపదములతోఁ గూడిన సమాసమును సమాసకమని చెప్పుచున్నారని తా. ఉ.—నిండుపున్నమనాటి జాబిల్లివెన్నెలతేట, తియ్యనిక్రొమ్మావితోఁట నీటు ఇత్యాదులు.

సూ. సంస్కృతవైకృతశబ్దై ర్మిశ్రసమాస స్సఏవ విజ్ఞేయః. ౨౫

టీ. యః=ఏసమాసము, సంస్కృతవైకృతశబ్దైః=సంస్కృతాంధ్రశబ్దములతోఁగూడినదో, సఏవ=అదే, మిశ్రసమాసః=మిశ్రసమాసముగా, విజ్ఞేయః=ఎఱుఁగఁదగినది. అనఁగా సంస్కృతాంధ్రపదములతోడఁ గూడిససమాసం బెద్దిగలదో యది యమిశ్రసమాసంబని తా. ఉ.—పద్మాకరపుఁదావి చెలువు, పాలకడలిపట్టి రామణీయకము, సర్వైశ్వర్యలక్ష్మి నెలవు ఇత్యాదులు.

సూ. సంస్కృతపదేన పరిమిత మాన్ధ్రపదం కర్మధారయో భవతి. ౨౮

టీ. పరిమితమ్=స్వల్పమైన, ఆన్ధ్రపదమ్=తెనుఁగుపదము, సంస్కృతపదేన=సంస్కృతిపదముతోఁగూడి, కర్మధారయః=కర్మధారయసమాసముగా, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా స్వల్పమైన తెనుఁగుపదము సంస్కృతపదముతో సమసించి కర్మధారయసమాసముగా నగునని తా. ఉ.—వాఁడిమయూఖములు, వేఁడిపయోధారలు, కలికిభుజంగకన్యకలు ఇత్యాదులు. ఇచట స్వల్పత్వము షడ్వర్ణపర్యంతమని యెఱుంగునది.

సూ. స్వస్వనిభక్తివికారై ర్బహవశ్చ యథాతథం సమస్యన్తే. ౨౯

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన
నన్నయభట్టవిరచితే ఆన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
చతుర్థో హలన్తపరిచ్ఛేదః.

టీ. బహవశ్చ=అనేకపదములును, స్వస్వవిభక్తివికారైః-స్వస్వ=తమతమయొక్క, విభక్తివికారైః=విభక్తివికారములతోడ, యథాతథమ్=యథాయోగ్యముగా, సమస్యన్తే=సమాసములగుచున్నవి. అనఁగా ననేకంబులైన సంస్కృతశబ్దంబులు తెనుఁగుశబ్దంబులతోడను తెనుఁగుశబ్దంబులు సంస్కృతశబ్దంబులతోడను యథేచ్ఛముగాఁ దమతమవిభక్తి వికారములతో సమసించుచున్నవని తా. ఉ.—తెలిదమ్మికంటిగేహినిపుట్టినింటిసంపత్తిపెంపు, కలువకంటికటాక్షంపుగుంపులు ఇత్యాదులు.

ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు నాలవదగు హలంతపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

సూ. ఉపకృతి పరిణతి సంవృతిభేదా త్త్రివిధా క్రియా.

టీ. క్రియా=క్రియ, ఉపకృతిపరిణతిసంవృతిభేదాత్=ఉపకృతిపరిణతిసంవృతిభేదమువలన, త్రివిధా = ముత్తెఱంగులుగలది, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గ్రియ-ఉపకృతి యని, పరిణతి యని, సంవృతి యని మూఁడువిధములు గలదిగా నుండునని తాత్పర్యము.

సూ. పుష ణ్వాది, రుపకృతిః. ౨

టీ. ఉపకృతిః = ఉపకృతిక్రియ, పుషణ్వాదిః=పుష్-ణు-మొదలుగాఁ గలది, స్యాత్=అగును. అనఁగా నుపకృతిక్రియ, పుష, పుష్టౌ, ణు స్తుతౌ అనునవి మొదలుగాఁగలది యని తాత్పర్యము.

సూ. అథ భూ జ్యాదిః పరిణతిః. ౩

టీ. అథ=పిమ్మట, పరిణతిః=పరిణతిక్రియ, భూజ్యాదిః = భూధాతువు, జిధాతువు మొదలుగాఁగలది, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ బరిణతిక్రియ, భూ-సత్తాయాం, జి-జయే అనునవి మొదలుగాఁగలది య[illegible]తాత్పర్యము.

సూ. అన్యాతు రజ్జి [illegible]స్యాదిః. ౪

టీ. అన్యాతు=సంవృతిక్రియ, రజ్జివస్యాదిః=రంజిధాతువు, వసధాతువు మొదలుగాఁగలది, స్యాత్=అగును. అనఁగా సంవృతిక్రియ, రజ్జ-రాగే, వస-నివాసే అనునవి మొదలుగాఁగలది యని తాత్పర్యము.

సూ. స్యా దుపకృతిః కృదన్తా. ౫

టీ. ఉపకృతిః = ఉపకృతిక్రియ, కృదన్తా = కృత్ప్రత్యయాంతముగా, స్యాత్ = అగును. అనఁగా నుపకృతిక్రియ. ఘఞ్, క్తిన్ మొదలయిన కృత్ప్రత్యయ మంతమందు గలదియై ప్రకృతియగునని తా. ఉ.—పోష, నుతి, సుతి, అనుమతి, సన్తోష, రోష, మోహ, ఛేద, భేద, విరోధ ఇత్యాదులు.

సూ. సా పరిణతి రయవరన్వితైవ భవేత్. ౬

టీ. సా పరిణతిః=ఆపరిణతిక్రియ, అయవరన్వితైవ = అయ్, అవ్, అర్, అనువానితోఁ గూడినదిగానే, భవేత్=అగును. అనఁగాఁ బరిణతిక్రియ అయ్, అవ్, అర్, అనువర్ణములతోడఁ గూడియు, ప్రకృతి యగునని తా. ఉ.—జయ్, క్షయ్, సంశ్రయ్, అనుభవ్, పరిభవ్, అపహ్నవ్, భర్, ఐర్, హర్ ఇత్యాదులు.

సూ. సంవృతి రహతాకారా. ౭

టీ. సంవృతిః=సంవృతిక్రియ, అహతాకారా-అహత=అనాదిష్టమైన, ఆకారా=ఆకారముగలదిగా, భవేత్=అగును. అనఁగా సంవృతిక్రియ యుపదేశకాలమందు సిద్ధమైనస్వరూపముతోఁ గూడినదై ప్రకృతి యగున[illegible] ఉ.—రజ్జ, వస, [illegible] అర్థ, ఖచ, గర్వ, గణ, దణ్డ, [illegible]త్యాదులు.

సూ. జ్ఞేయం త్రివిధాసుచ క్రియా స్వేవమ్. ౮

టీ. త్రివిధాసు=త్రివిధములైన, క్రియాసుచ=క్రియలయందును, ఏవమ్=ఇట్లు, జ్ఞేయం=ఎఱుంగునది. అనఁగా నుపకృత్యాదిభేదమువలన ముత్తెఱంగులు గలక్రియలయందిత్తెఱంగున లక్షణం బెఱుంగఁదగినదియని తా.

సూ. తద్ధర్మ వర్తమా నాతీతా గామ్యర్థకాః
క్రియా జ్ఞేయాః. ౯

టీ. క్రియాః=క్రియలు, తద్ధర్మవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః - తద్ధర్మ=తద్ధర్మము, వర్తమాన=వర్తమానము, అతీత=భూతము, అగామి=భవిష్యత్తు, అర్థకాః=అర్థములుకలవిగా, జ్ఞేయాః - తెలియఁదగినవి. అనఁగాఁ గ్రియలు తద్ధర్మార్థక, వర్తమానార్థక, భూతార్థక, భవిష్యదర్థకము లని నాలుగువిధములుగా నున్నవని తా. తద్ధర్మమనఁగా భూతాద్యర్థత్రయాక్రాన్తమైన యొండొక యర్థవిశేషము.

సూ. తత్ర ద్వితీయతుర్యా యా తా స్త సాను
బన్ధకా వేవ. ౧౦

టీ. తత్ర=వానియందు, యా=ఏవి, ద్వితీయతుర్యా-ద్వితీయ=రెండవదియు, తుర్యా = నాలుగవదియునో, తా=అవి, సానుబన్ధకా వేవ=అనుబంధముతోఁగూడినవిగానే, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగాఁ దద్ధర్మార్థకాదిక్రియలయందు రెండవది నాలుగవది యగు వర్తమానార్థకభవిష్యదర్థకము లనుబంధసహితములుగానే యుండు[illegible]గాని నిరనుబంధకములుగా నుండ వని తాత్పర్యము.

సూ. వసతి రనుబన్ధక స్స్యా ద్యత్ర లడర్థో వివక్షి
త స్తత్ర: ౧౧

టీ. యత్ర=ఎచ్చట, లడర్థః=వర్తమానార్థము, వివక్షితః=వివక్షితమో, తత్ర = అచ్చట, వసతిః = వసధాత్వర్థము, అనుబన్ధకః=అనుబంధకముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గ్రియాపదంబున కెచ్చట వర్తమానార్థంబు వివక్షితంబగునో, యచ్చట వసధాత్వర్థమైన ఉన్న యనుశబ్దం బనుబంధకం బగునని తాత్పర్యము.

సూ. అస్తి రనుబన్ధకస్స్యా ద్యత్ర లృడర్థో వివక్షి
తో ధాతోః. ౧౨

టీ. యత్ర=ఎచ్చట, లృడర్థః=భవిష్యదర్థము, వివక్షితః=వివక్షితమో, తత్ర=అచ్చట, ధాతోః = ధాతువుమీఁద, అస్తిః=అసధాత్వర్థము, అనుబన్ధకః=అనుబంధకముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గ్రియ కెచ్చట భవిష్యర్థము వివక్షితంబగునో యచ్చట అసధాత్వర్థమైన కల యనుశబ్దం బనుబంధకం బగునని తాత్పర్యము.

సూ. భవతి క్రియాపదానాం త్రివిధానా మించుగా
గమః. ౧౩

టీ. త్రివిధానాం=ముత్తెఱంగులుగల, క్రియాపదానామ్=క్రియాపదములకు, ఇంచుగాగమః=ఇంచుగాగమము, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా నుపకృత్యాదిభేదమువలనఁ ద్రివిధములయిన క్రియాపదములకు స్వార్థమం దించుగాగమంబు వచ్చునని తా. ఈయాగమము కిత్తుగావున నంత్యావయవంబుగా వచ్చును.

సూ. ణే శ్చ. ౧౪

టీ. ణేశ్చ = ణ్యంతమునకును, ఇంచుగాగమః=ఇంచుగాగమము, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా "హేతుమతిచ" అనుసూత్రముచేత నెచ్చట ణిచ్ప్రత్యయంబు విధింపఁబడినదో యచ్చట నించుగాగమంబు వచ్చునని తా. ఈ యర్థమందు దేశ్యక్రియలకు నీయాగమంబు వచ్చును.

సూ. అనుబన్ధప్రార్థనయో ర్ణౌ వ్యతిరేకాదికే చ చోః పస్స్యాత్. ౧౫

టీ. అనుబన్ధప్రార్థనయోః = అనుబంధ ప్రార్థనార్థములందును, ణౌ=ణిజర్థమందును, వ్యతిరేకాదికేచ=వ్యతిరేకాద్యర్థమందును, చోః=చువర్ణమునకు, పః=పకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా ననుబంధకము పరంబగునపుడును ప్రార్థనార్థము పరంబగునపుడును ణిచ్చు పరంబగునపుడును వ్యతిరేకార్థము పరంబగునపుడు నాదిపదముచేతఁ దుమున్నర్థక సతిసప్తమ్యర్థకములు పరములగునపుడు నించుగాగమసంబంధి యగు చువర్ణంబునకుఁ బకారాదేశంబు వచ్చు నని తా. వర్తమానార్థకమున కుదాహరణము. పుష్ - అనుధాతువుమీఁద ఘఞ్జు రాఁగా పోష అని రూపంబు. ఇంచుగాగమంబు పోషించు, 'చు' రిత్యాది సూత్రముచేత చువర్ణకము, పోషించుచు, 'వస' తీత్యాదిసూత్రముచేత ఉన్నానుబంధకము, పోషించుచున్న - 'వ్యతిరేకార్థే లృటిల' టీత్యాదిసూత్రములచేత డువర్ణకము, 'వర్ణాగమోవిశేషః' అనుసూత్రముచేత దీర్ఘము, పోషించుచున్నాఁడు, ఇట్లు నుతించుచున్నాఁడు, జయించుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు, భరించుచున్నాఁడు, వసించుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు. ఇచటఁ గొందఱు చువర్ణవ్యవధానము కలిగిన నున్నానుబంధకము పరమగునపు డించుగాగమసంబంధి యగు చువర్ణంబునకుఁ బాదేశంబు వక్కాణింతురు. ఉ.—పోషింపుచున్నాఁడు, నుతింపుచున్నాఁడు, జయింపుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు. 'త్రివిధానామ్' అనుటవలన దేశ్యక్రియలకు స్వార్థమం దించుగాగమంబు లేదు. ఉ.—కొట్టుచున్నాఁడు, మ్రొక్కుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు. భవిష్యదర్థకమున కుదాహరణము.—పోషించు, అనియుండఁగా ఁగలానుబంధంబు, పోషించు కల అనుబంధము పరంబగుటచేతఁ బత్వమును, 'వ్యతిరేకాదా' విత్యాదవక్ష్యమాణసూత్రముచేత నత్వంబును, 'వ్యతిరేకార్థేల్ప' టీత్యాదిసూత్రముచేత డువర్ణకమును రాఁగా, పోషింపఁగలఁడు, ఇట్లు నుతింపఁగలఁడు, జయింపఁగలఁడు, కొట్టఁగలఁడు, మ్రొక్కఁగలఁడు ఇత్యాదులు. ప్రార్థనార్థకమున కుదాహరణము.—పోషించు, 'ఏకత్వే ఢే' త్యాదిసూత్రముచేత నేకవచనమందు మువర్ణకంబును, బహువచనమందు డువర్ణకంబును, "అనుబన్ధప్రార్థనయో" రిత్యాదిసూత్రముచేతఁ బత్వంబును రాఁగా, పోషింపుము, పోషింపుఁడు, నుతింపుము, నుతింపుఁడు, మ్రొక్కుము, మ్రొక్కుఁడు ఇత్యాదులు. ణిజర్థమున కుదాహరణము.—పోషించు. "ణేశ్చ" అనుసూత్రముచేత నించుగాగమంబును, 'అనుబం' ధేత్యాదిసూత్రముచేత స్వార్థంచుక్సంబంధిచువర్ణంబునకుఁ బత్వంబును, అనుబంధాదులును రాఁగా పోషింపించుచున్నాఁడు, నుతింపించుచున్నాఁడు, మ్రొక్కించుచున్నాఁడు, పోషింపింపఁగలఁడు, నుతింపింపఁగలఁడు, మ్రొక్కింపఁగలఁడు,

పోషింపింపుము, పోషింపింపుఁడు, మ్రొక్కింపుము, మ్రొక్కింపుఁడు ఇత్యాదులు. వ్యతిరేకాది కుదాహరణము మీఁదఁ జెప్పఁబడు.

సూ. వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్స్యాత్. ౧౬

టీ. వ్యతిరేకాదౌ = వ్యతిరేకాద్యర్థమందును, భావినిచ= భవిష్యదర్థమందును, అత్ = అకారము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా వ్యతిరేకాద్యర్థమందును, భవిష్యదర్థమందును, క్రియాంత్యవర్ణంబున కకారాదేశంబు వచ్చు నని తా. ఆదిపదముచేతఁ దుమున్నర్థసతిసప్తమ్యాదులు గ్రహింపఁబడు. ఉ.—పోషింపఁడు, పోషింపింపఁడు, మ్రొక్కఁడు, మ్రొక్కింపఁడు, పోషింపక, పోషింపింపక, మ్రొక్కక, మ్రొక్కింపక, పోషింపనర్హుఁడు, పోషింపఁగలఁడు, మ్రొక్కఁగలఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. క్త్వా భూతయోః క్రియాన్తస్యేత్. ౧౭

టీ. క్త్వాభూతయోః=క్త్వార్థభూతార్థములయందు, క్రియాన్తస్య=ధాత్వంత్యవర్ణమునకు, ఇత్ =ఇకారము, స్యాత్ =అగును. అనఁగా క్త్వాప్రత్యయార్థమందును, భూతార్థమందును, క్రియాంత్యవర్ణమున కికారాదేశంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషించి, పోషింపించి, మ్రొక్కి, మ్రొక్కించి, పోషించిరి, పోషించితివి, పోషించితిరి, పోషించితిని, పోషించితిమి, మ్రొక్కిరి, మ్రొక్కితిని ఇత్యాదులు.

సూ. ప్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్. ౧౮

టీ. క్రియాణామ్=క్రియలకు, తద్ధర్మాతీతయోః=తద్ధర్మార్థభూతార్థములందు, ప్రథమైకవచనలోపః - ప్రథమైకవచన= ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, లోపః=లోపము, స్యాత్ =అగును. అనఁగాఁ దద్ధర్మార్థమందును, భూతార్థమందును, క్రియాపదంబుల ప్రథమపురుషైకవచనంబునకు లోపంబువచ్చునని తా. ఉ.—పోషించును, మ్రొక్కును, పోషించెను, మ్రొక్కెను ఇత్యాదులు.

సూ. వ్యతిరేకార్థే ల్ఱటి లటి డు జ్స్యాత్. ౧౯

టీ. వ్యతిరేకార్థే=వ్యతిరేకార్థమందును, ల్ఱటి=భవిష్యదర్థమందును, లటి=వర్తమానార్థమందును, డుజ్ =డుజ్ వర్ణకము, స్యాత్ =అగును. అనఁగా వ్యతిరేకార్థమందును, భవిష్యదర్థమందును, వర్తమానార్థమందును, క్రియాపదంబుల ప్రథమపురుషైకవచనంబునకు డుజ్ వర్ణకంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషింపఁడు, మ్రొక్కఁడు, పోషింపఁగలఁడు, మ్రొక్కఁగలఁడు, పోషించుచున్నాఁడు, మ్రొక్కుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. స్త్ర్యర్థేపున ర్దుదీ భవతః. ౨౦

టీ. స్త్ర్యర్థేపునః=స్త్ర్యర్థమందైతే, దుదీ=దుదివర్ణకములు, భవతః=అగుచున్నవి. అనఁగా, స్త్ర్యర్థంబున వ్యతిరేకార్థక భవిష్యదర్థక ప్రథమపురుషైకవచనమునకు దువర్ణకంబును వర్తమానార్థప్రథమపురుషైకవచనమునకు దివర్ణకంబును వచ్చునని తా. ఉ.—కాంతపోషింపదు, మ్రొక్కదు, పోషింపఁగలదు, మ్రొక్కఁగలదు, పోషించుచున్నది, మ్రొక్కుచున్నది ఇత్యాదులు.

సూ. అన్యస్మాచ్చాధాతో ర్ధాతుత్వ వివక్షయైవ భవ తీంచుక్ ౨౧

టీ. అధాతోః=ధాతువుగాని, అన్యస్మాచ్చ=ఇతరశబ్దము మీఁదను, ధాతుత్వవివక్షయైవ - ధాతుత్వ=ధాతువగుటయొక్క, వివక్షయైవ=చెప్పనిచ్ఛచేతనే, ఇంచుక్=ఇంచుగాగమము, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా ధాతుభిన్నంబైన మఱియొకశబ్దంబుమీఁద ధాతుత్వము వివక్షించునపు డించుగాగమంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పల్లవించె, అస్తమించె, అప్పగించె, తల్లడించె ఇత్యాదులు.

సూ. తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం చైకవచనమేవస్యా, ద్భూతే తద్ధర్మే చ. ౨౨

టీ. భూతే=భూతార్థమందును, తద్ధర్మే చ=తద్ధర్మార్థమందును, తిర్యగ్జడేషు=తిర్యగ్జడములు, కర్తృషు సత్సు=కర్తలగుచుండఁగా, బహువచనమ్=బహువచనము, ఏకవచనమేవ=ఏకవచనంబే, స్యాత్=అగును. అనఁగా భూతతద్ధర్మార్థములయందుఁ బశుపక్ష్యాది తిర్యక్కులు నచేతనంబులును గర్తలగునపుడు బహువచనం బేకవచనంబే యగు నని తా. ఉ.—చిలుకలు రంజిల్లె, చివుళ్ళువిలసిల్లె, చిలుకలురంజిల్లున్, చివుళ్ళువిలసిల్లున్ ఇత్యాదులు.

సూ. అన్యత్ర వువీ. ౨౩

టీ. అన్యత్ర=తక్కిన యర్థంబులయందు, వువీ = వువివర్ణకంబులు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా తిర్యగ్జడములు కర్తలగునపుడు భూతతద్ధర్మార్థములకంటె నన్యంబు లగువ్యతిరేక భవిష్యదర్థంబుల బహువచనమందు వువర్ణకంబును, వర్తమానార్థక బహువచనమందు వివర్ణకమును వచ్చు నని తా. ఉ.—చిలుకలు రంజిల్లవు, చివుళ్ళువిలసిల్లవు, చిలుకలురంజిల్లఁగలవు, చివుళ్ళువిలసిల్లఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లుచున్నవి, చివుళ్ళువిలసిల్లుచున్నవి ఇత్యాదులు.

సూ. స్త్రీవ దేకవచనంతు. ౨౪

టీ. ఏకవచనంతు=ఏకవచనమైతే, స్త్రీవత్=స్త్ర్యర్థమందువలె, స్యాత్ = అగును. అనఁగాఁ దిర్యగ్జడములు కర్తలగునపుడు స్త్ర్యర్థంబునందువలె వ్యతిరేక భవిష్యదర్థక ప్రథమపురుషైకవచనంబున దువర్ణకమును వర్తమానార్థక ప్రథమపురుషైకవచనమున దివర్ణకమును వచ్చు నని తా. ఉ.—చిలుకరంజిల్లదు, చివురువిలసిల్లదు, చిలుకరంజిల్లఁగలదు, చివురువిలసిల్లఁగలదు, చిలుకరంజిల్లుచున్నది, చివురువిలసిల్లుచున్నది ఇత్యాదులు.

సూ. ఉత్వయుతౌ వనకారౌ స్యాతాం మధ్యోత్తమైకవచనానామ్. ౨౫

టీ. మధ్యోత్తమైకవచనానామ్=మధ్యమపురుషైకవచనోత్తమపురుషైకవచనములకు, ఉత్వయుతౌ = ఉకారముతోఁగూడిన, వనకారౌ = వకారనకారములు, స్యాతామ్ = అగును. అనఁగా సమస్తక్రియలయందన్నియర్థంబుల మధ్యమపురుషైకవచనములకు వువర్ణకమును, ఉత్తమపురుషైకవచనమునకు నువర్ణకమును వచ్చు నని తా. ఉ.—పోషించుచున్నావు, పో

షింపఁగలవు, పోషింపవు, పోషింతువు, పోషించుచున్నాను, పోషింపఁగలను, పోషింపను, పోషింతును ఇత్యాదులు. భూతార్థమందుమాత్రము ఉత్తరసూత్రమునందలి విశేషవిధిచేత వుఙ్వర్ణకములయందు ఉకారమునకు ఇకారము వచ్చును. పోషించితివి, పోషించితిని ఇత్యాదులు.

సూ. సర్వేషాం బహువచనే రుఇతి స్యాత్. ౨౬

టీ. సర్వేషామ్=సమస్తక్రియలయొక్క, బహువచనే=బహువచనమందు, రుఇతి = అనువర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా నుత్తమపురుషంబునఁ దప్ప సమస్తక్రియాపదంబుల బహువచనమందు రువర్ణకంబు వచ్చు నని తా. ఉ.—పోషించుచున్నారు, పోషింపఁగలరు, పోషింపరు, పోషింతురు, పోషింపుదురు, పోషించెదరు ఇత్యాదులు. భూతార్థమందుమాత్రము విశేషవిధిచే రువర్ణకమునకు బదులు రివర్ణకము వచ్చును. పోషించిరి, పోషించితిరి ఇత్యాదులు.

సూ. ఉత్తమస్యతు భవేన్ముః. ౨౭

టీ. ఉత్తమస్యతు=ఉత్తమపురుషమునకైతే, ముః = మువర్ణకము, భవేత్=అగును. అనఁగా సమస్తక్రియలయం దుత్తమపురుషబహువచనమునకు మువర్ణకంబు వచ్చు నని తా. ఉ.—పోషించుచున్నాము, మ్రొక్కుచున్నాము, పోషింపఁగలము, మ్రొక్కఁగలము, పోషింపము, మ్రొక్కము ఇత్యాదులు. భూతార్థమందుమాత్రము విశేషవిధిచే మువర్ణకమునకు బదులుగా మివర్ణకము వచ్చును. పోషించితిమి, మ్రొక్కితిమి ఇత్యాదులు.

సూ. ఏకత్వేఽథబహుత్వే ముడుజౌ సంప్రార్థనార్థకేషు స్తః. ౨౮

టీ. అథ=పిమ్మట, సంప్రార్థనార్థకేషు=ప్రార్థనార్థములయందు, ఏకత్వే=ఏకవచనమందు, బహుత్వే=బహువచనమందు, ముడుజౌ=మువర్ణక డుజ్వర్ణకములు, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగా ప్రార్థనార్థకక్రియలయం దేకవచనమందు మువర్ణకమును, బహువచనమందు డుజ్వర్ణకమును వచ్చు నని తా. ఉ.—పోషింపుము, పోషింపుఁడు, మ్రొక్కుము, మ్రొక్కుఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. దా చో ర్లుక్తద్ధర్మే. ౨౯

టీ. తద్ధర్మే=తద్ధర్మార్థమందు, దా = దువర్ణకము పరము గుచుండఁగా, చోః=చువర్ణకమునకు, లుక్=లోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ దద్ధర్మార్థమందు దువర్ణకంబు పరమగునపుడించుగాగమసంబంధియగు చువర్ణంబునకు లోపంబు వచ్చు నని తా. తకారంబు మీఁదఁ జెప్పఁబడఁగలదు. ఉ.—పోషింతురు, పోషింతువు, పోషింతును ఇత్యాదులు. ఈకార్యంబు వైకల్పికముగావున పోషింపుదురు, పోషింపుదువు అనియును రూపంబులు గలవు.

సూ. ప్రథమైకస్యైద్భవేచ్చ భూతార్థే. ౩౦

టీ. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ప్రథమైకస్య = ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఏత్=ఏకారము, భవేచ్చ=అగును అనఁగా భూతార్థమందుఁ బ్రథమపురుషైకవచనాంతక్రియాపదం

బున కేకారంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషించె, మ్రొక్కె ఇత్యాదులు. లఘ్వాదిన్వంతధాతువునకు యకారంబుతోఁగూడిన యెకారంబు వచ్చును. ఉ.—కనియె ఇత్యాదులు.

సూ. దుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తః. ౩౦

టీ. దుతివర్ణకౌ = దువర్ణకతివర్ణకములు, క్రమాత్=క్రమమువలన, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగాఁ బూర్వసూత్రద్వయమునుండి తద్ధర్మే, భూతార్థే, అనుపదద్వయ మనువర్తించుచున్నది గావున, తద్ధర్మార్థమందు దువర్ణకంబును, భూతార్థమందు తివర్ణకంబును వచ్చునని తా. ఉ.—పోషింపుదురు, పోషింపుదువు, మ్రొక్కుదురు, మ్రొక్కుదువు, పోషించితివి, పోషించితిరి, మ్రొక్కితివి, మ్రొక్కితిని ఇత్యాదులు.

సూ. నాద్యస్యాదేః. ౩౧

టీ. ఆద్యస్య=మొదటిదైన తద్ధర్మార్థముయొక్క, ఆదేః=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, న=లేదు. అనఁగాఁ దద్ధర్మార్థకప్రథమపురుషైకవచనమునందు దువర్ణకంబులేదని తా. ఉ.—పోషించుఁ, మ్రొక్కుఁ ఇత్యాదులు.

సూ. ద్వయోశ్చ భూతార్థే. ౩౨

టీ. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ద్వయోశ్చ = ఏకవచనబహువచనములకును, న=లేదు. అనఁగా భూతార్థకక్రియాపదప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములయందుఁ దివర్ణకంబు లేదని తా. ఉ.—పోషించె, పోషించిరి, మ్రొక్కె, మ్రొక్కిరి ఇత్యాదులు.

సూ. బిన్దుపరస్య తకారో దో స్స్యాత్. ౩౪

టీ. బిన్దుపరస్య=బిందువుకంటెఁ బరమయిన, దోః=దువర్ణకమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా 'దాచోర్లుక్తద్ధర్మే' అనుసూత్రముచేతఁ జువర్ణంబు లోపింపఁగా బిందుపరమైన దువర్ణకంబునకుఁ దకారాదేశంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషింతురు, పోషింతువు ఇత్యాదులు.

సూ. భూతా దుతాం పరేషా మిత్. ౩౫

టీ. భూతాత్=భూతార్థకక్రియాపదముకంటె, పరేషాం=పరములయిన వర్ణకములయొక్క, ఉతామ్=ఉకారములకు, ఇత్ = ఇకారము, స్యాత్=అగును. అనఁగా భూతార్థకక్రియాపదంబులమీఁది, ను, రు, ము అనువర్ణకములయందలి యుకారంబున కికారాదేశంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషించిరి, పోషించితివి, పోషించితిరి, పోషించితివి, పోషించితిమి, మ్రొక్కిరి, మ్రొక్కితివి, మ్రొక్కితిరి ఇత్యాదులు.

సూ. లఘ్వేకాక్షర పూర్వ క్రియాన్తిమ స్యాన యో భవే ది ద్వా. ౩౬

టీ. అనయోః=అయంతముగాని, లఘ్వేకాక్షరపూర్వక్రియాన్తిమస్య - లఘు=లఘువైన, ఏకాక్షర = ఒకయక్షరము, పూర్వ=పూర్వముగాఁగల, క్రియాన్తిమస్య=ధాత్వంత్యవర్ణమునకు, ఇత్=ఇకారము, వా=వికల్పముగా, భవేత్=అగును. అనఁగా నయంతంబు గానిదియయి లఘువయిన యొకయక్షరము పూర్వమునందుఁ గలక్రియ కంత్యంబైన వర్ణంబున కికారాదే

శంబు వికల్పంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—ఘటించె, ఘటియించె, నటించె, నటియించె, వధించె, వధియించె ఇత్యాదులు. లఘువనుటవలన రంజించె, సాధించె ఇత్యాదులందును, ఏకాక్షర మనుటవలన కరుణించె, విహరించె ఇత్యాదులందును, అనయః, అనుటవలన జయించె, నయించె ఇత్యాదులందును, ఇకారాదేశంబులేదు. కొండొకచోటఁ బ్రాదియోగంబున నగు. ఉ —ఉత్తరించె, ఉత్తరియించె ఇత్యాదులు.

సూ. తిఙ్మధ్యనామకా స్స్యు ర్మధ్యమపురుషాశ్చ
యే రమాన్తాశ్చ. ౩౨

టీ. యే=ఏవి, మధ్యమపురుషాశ్చ=మధ్యమపురుషక్రియలును, రమాన్తాశ్చ=రాంతమాంతక్రియలునో, తే=అవి, తిఙ్మధ్యనామకాః=తిఙ్మధ్యములను పేరుగలవిగా, స్యుః=అగును. అనఁగా మున్ను తిఙ్మధ్యంబులు కళలని చెప్పఁబడినవి అవి. యేవి యును నాకాంక్షకిచ్చోటఁ బ్రసక్తిరాఁగా మధ్యమపురుషక్రియాపదములును, రాంత మాంత క్రియాపదములును దిఙ్మధ్యములని చెప్పఁబడినవి యని తా. ఉ.—పోషించితివి, పోషించితిరి, పోషించిరి, పోషించితిమి ఇత్యాదులు.

సూ. చో రాత్మనేపదార్థే గృహ్ణాతా వాగమస్య
వేత్వం స్యాత్. ౩౩

టీ ఆత్మనేపదార్థే=క్రియాఫలకర్తృగామిత్వార్థకమైన, గృహ్ణాతౌ=కొనుధాతువు పరమగునపుడు, అగమస్య = ఇంచు గాగమమునుయొక్క, చోః=చువర్గకమునకు, ఇత్వమ్ = ఇకార

ము, వా=వికల్పముగా, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గ్రియాఫలకర్తృగామిత్వార్థద్యోతక మగు కొనుధాతువు పరమగునపుడించుగాగమసంబంధి చువర్ణమున కికారంబు వికల్పంబుగా నంతాదేశంబగునని తా. ఉ.—పోషించికొనియె, పోషించుకొనియె ఇత్యాదులు. దేశ్యక్రియలయందు స్వార్థంచుగాగమములేదు గావున ధాత్వంతోకారంబున కికారంబు. ఉ.—మ్రొక్కికొనియె, మ్రొక్కుకొనియె ఇత్యాదులు.

సూ. రఞ్జతిఘట్యాదీనాం బిన్దో శ్చస్యాపి లావుభౌ
భవతః. ౩౪

టీ. రఞ్జతిఘట్యాదీనాం = రంజతిఘట్యాదిధాతువులయొక్క, బిన్దోః=సున్నకును, చస్యాపి = చకారమునకును, ఉభౌ=రెండైన, లౌ=లకారములు, భవతః=అగుచున్నవి. అనఁగా రఞ్జ రాగే, ఘట చేష్టాయా మిత్యాద్యకర్మకధాతువులయించుగాగమసంబంధిబిందుచకారంబులకు రెండులకారంబులు సంశ్లిష్టంబులయి యాదేశంబు లగునని తా. ఉ.—రంజిల్లు, ఘటిల్లు, విస్తరిల్లు ఇత్యాదులు. ఆదిగ్రహణముచేతఁ దద్భవములకును.—ఉ. ఆవటిల్లు, నివ్వటిల్లు ఇత్యాదులు. ద్విత్వాభావంబునఁ బ్రయోగంబులు గలవు. రంజిలు, నివ్వటిలు ఇత్యాదులు.

సూ. న తుణౌ భవే చ్చ లోపో ణ్యర్థే యో వ
ర్తతే పరే తస్మిన్. ౪౦

టీ. ణౌ తు=ణిచ్చుపరంబగునపుడైతే, న = లకారాదేశము లేదు, ణ్యర్థే=ణిజర్థమందు, యః=ఏయించుగాగమము, వర్తతే=ఉన్నదో, తస్మిన్=అయించుగాగమము, పరేసతి=పరముగుచుండఁగా, లోపశ్చ=స్వార్థేంచుగాగమలోపమును, భవేత్ = అగును. అనఁగా రంజతిఘట్యాదిధాతువులకు ణిచ్చు పరంబగునపుడు లకారద్వయాదేశము గలుగదు. మఱియేయనిన, ణిజర్థేంచుగాగమము పరముగునపుడు లద్వయాదేశరాగ్యస్వార్థేంచుగాగమలోపంబు గలుగునని తా. ఉ.—రంజించె మమ్ము, ఘటించె సత్కార్యము ఇత్యాదులు.

సూ. పునరాగమః క్రియాణామ్. ౪౧

టీ. క్రియాణాం=క్రియలకు, పునః=విశేషమైన, ఆగమః=ఆగమము, స్యాత్=అగును. అనఁగాఁ గ్రియాపదంబులకు విశేషాగమంబు వచ్చునని తా. ఉ.—పోషించెదుర్, పోషించెడిన్, పోషించెదరు, పోషింపకుము, పోషింపక, పోషించుఁడుర్, పోషించినన్ ఇత్యాదులు.

సూ. పర్యాప్తో మన్మతేతు సఙ్కేతః. ౪౨

టీ. మన్మతేతు=నామతమందైతే, సఙ్కేతః=సంకేతము, పర్యాప్తః=సంపూర్ణము. అనఁగా దత్సమక్రియలకుఁ జేయఁదగినసంకేతం బింతియ తక్కినయంశంబు సంస్కృతంబునందు సిద్ధంబని తా. మఱలఁ జెప్పుట దార్ఢ్యప్రదర్శనార్థము.

సూ. సంప్రార్థనార్థకాదీత్. ౪౩

టీ. సంప్రార్థనార్థకాత్ = ప్రార్థనార్థకముమీఁద, ఈత్=ఈకారము, స్యాత్ = అగును. అనఁగా ప్రార్థనార్థకక్రియాపదంబుమీఁద నీకారంబువచ్చునని తా. ఉ.—పోషింపుమీ, పోషింపుఁడీ ఇత్యాదులు.

సూ. ఏదాతౌ ప్రశ్నలక్షణౌ భవతః. ౪౪

టీ. ఏదాతౌ=ఏకార ఆకారములు, ప్రశ్నలక్షణౌ-ప్రశ్న=అడుగుటకు, లక్షణౌ=ద్యోతకములు, భవతః = అగుచున్నవి. అనఁగాఁ గ్రియాపదంబులమీఁద నేకారాకారములు ప్రశ్నద్యోతకములుగా వచ్చునని తా. ఉ.—నన్నుఁ జూచితివే కృష్ణ నలిననయన, కరుణఁ బ్రోచితివా నన్నుఁ గంసవైరి, సుబంతంబుమీఁదనువచ్చును. ఉ.—ఏమిటికే కృష్ణుఁ జూడ నేఁగితిరాధా, ఇత్యాదులు.

సూ. ఏదోతౌ వ్యతిరేకాదపి సంప్రార్థనపరౌ క్రియాణాం స్తః. ౪౫

టీ. క్రియాణాం=క్రియలలోపల, వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకార్థముమీఁదను, ఏదోతౌ=ఏకార ఓకారములు, సంప్రార్థనపరౌ=సంప్రార్థనార్థకములుగా, స్తః=అగుచున్నవి. అనఁగాఁ గ్రియాపదంబులలో వ్యతిరేకార్థకముమీఁద నేకారోకారములు ప్రార్థనాద్యోతకములుగా వచ్చునని తా. ఉ.—నన్ను రక్షింపవే కృష్ణనందతనయ, కరుణవీక్షింపవో యమ్మకడలిపట్టి ఇత్యాదులు. అపిశబ్దమువలన సందేహాద్యర్థములందును వచ్చును. ఉ.—మూమకో, మూడఁడో ఇత్యాదులు.

సూ. భావే టవర్ణకోఽన్తే సర్వేషాం చ క్రియాపదానాం స్యాత్. ౪౬

టీ. సర్వేషాం=సమస్తములైన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములయొక్క, అన్తే=అంతమందు, భావే=భావార్థమున, టవర్ణకః=టవర్ణకము, స్యాత్=అగును. అనఁగా సమస్తక్రియాపదములయంతమందు భావార్థమున టవర్ణకంబు వచ్చునని తాత్పర్యము.

సూ. కర్మణ్యనుబన్ధస్స్యాత్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః. ౪౭

టీ. కర్మణి=కర్మార్థమందు, పతిధాతుః=పడుధాతువు, అనుబన్ధః=అనుబంధముగా, స్యాత్ = అగును. తద్విధయః-తత్=దానియొక్క, విధయః = కార్యములు, కర్తృవత్=కర్త్రర్థకమునకువలె, స్యుః=అగుచున్నవి. అనఁగా క్రియలకుఁ గర్మార్థమందుఁ బతిధాత్వర్థమైన పడుశబ్దం బనుబంధమగును. దానిమీఁదఁ గర్తృప్రయోగమునకువలె నున్నానుబంధము మొదలైనకార్యములు వచ్చునని తా.

ఉ.—పోషింపఁబడుచున్నాఁడు, పోషింపఁబడియె, పోషింపఁబడఁగలఁడు, పోషింపఁబడు, పోషింపఁబడఁడు, మ్రొక్కఁబడుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు.

సూ. అత్వాది తత్సమానామివ దేశ్యానాం క్రియాపదానాంచ. ౪౮

టీ. తత్సమానామివ=తత్సమక్రియలకువలె, దేశ్యానాం = దేశ్యములైన, క్రియాపదానాంచ = క్రియాపదములకును, అత్వాది = అత్వాదికార్యము, స్యాత్=అగును. అనఁగా 'వ్యతిరేకాదావి'నీత్యాదిసూత్రముచేత విధింపఁబడిన అకారంబు మొదలుగాఁగల కార్యములు దత్సమక్రియలకువలె దేశ్యక్రియలకును వచ్చునని తాత్పర్యము. ఉదాహరణ మయ్యెయెడలఁ జెప్పఁబడియె.

సూ. వర్ణాగమో విశేషః పురుషే ష్వర్థేషు చాపి వచనేషు. ౪౯

ఇతి శ్రీ సకలభాషా వాగనుశాసన
నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
పఞ్చమః క్రియాపరిచ్ఛేదః.

టీ. పురుషేషు=ప్రథమాదిపురుషములయందును, అర్థేషు=వర్తమానాద్యర్థములయందును, వచనేషుచాపి = ఏకవచనాది వచనములయందును, వర్ణాగమః=వర్ణాగమము, విశేషః=విశేషముగా, భవతి=అగుచున్నది. అనఁగా ప్రథమపురుషము మొదలగు పురుషములయందును వర్తమానార్థము మొదలగు నర్థములయందును ఏకవచనము మొదలగువచనములయందును వర్ణాగమంబు విశేషంబుగా వచ్చునని తా. ఉ.—ఉన్నాఁడు,రాఁడు,

రావించె, కాచె, కావఁడు, కావుము, పోయె, పోతిని, పంపు, చనియె, చనితివి, వినియె, వింటి, అయ్యె, ఆయితిని, కాఁడు, కమ్ము, కావించె, కాచె, చూచుక్, చూడఁడు ఇత్యాదులు.

ఇది శ్రీ సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు అయిదవ దగు క్రియాపరిచ్ఛేదము ముగిసెను.

చెన్నపురి: వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి
ఆదిసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రితము.—1915.

ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటికృతము, చక్కని కూర్పు ...	0	8
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి, పాపరాజప్రణీతము, చక్కనికూర్పు ...	1	0
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు ...	2	8
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనికూర్పు	2	8
గోపీనాథరామాయణము (అచ్చగుచున్నది.)		
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దక్షరములతో చక్కగముద్రితము ...	0	8
అచ్చతెనుఁగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1	4
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధములబాగుగనున్నది	3	0
మనుచరిత్ర,సటీక, వావిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించియున్నాము. శ్రీకృష్ణదేవరాయలయొక్కయు, రామస్వామిశాస్త్రిగారి యొక్కయు ప్రతిమలు యిందు గలవు ...	1	8
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, దళసరికాగితములు, చక్కనికూర్పు ...	2	8
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు ...	0	8

ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ళ, రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కగ మరల ముద్రించినారము ...	3	0
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాగితములు ...	1	8
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు	1	8
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది ...	0	10
నరసభూపాలీయము, అట్టబైండు ...	0	8
విజయవిలాసము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	0	4
సారంగధరచరిత్ర, చేమకూర, వేంకటకవికృతము	0	8
బిల్హణీయము, చక్కనికూర్పు ...	0	8
వైజయంతీవిలాసము ,, ...	0	8
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి. నారాయణకవిప్రణీతము	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్రకవి	1	4
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి. తిమ్మకవి	0	4
రసికజనమనోభిరామము ...	0	8
రుక్మిణీపరిణయము ...	0	6
రాజశేఖరవిలాసము, కూచిమంచి, తిమ్మకవి ...	0	3
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి ...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము	0	8
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయామాత్యప్రణీతము	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము ...	2	0

	ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ. వేంకమ్మ ప్రణీతము, చక్కనికూర్పు	...	0	14
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు		0	12
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము, చక్కగ పరిష్కరింపించి చిన్నసైజున పెద్దచ్చుతో ముద్రించి యున్నాము	...	1	4
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము	...	1	8
అప్పకవీయము, చక్కనికూర్పు, అట్టబైండు	...	1	6
ఆంధ్రనామ సంగ్రహము, ఆంధ్రనామ శేషము, సాంబనిఘంటువు టీకానుక్రమణికాసహితము, కాలికోబైండు	...	0	12
సులక్షణసారము, సటీక	...	0	8
వేమనపద్యములు, చక్కనికూర్పు 1200 పద్యములు		0	4
దసరాపద్యములు	...	0	1
మాతృశతకము	...	0	1
భాగవతసప్తమస్కంధము, సాధారణప్రతి	...	0	3
సప్తమస్కంధము, సటీక, చిన్నసైజు, చక్కనికూర్పు		1	0
కుచేలోపాఖ్యానము సటీక, (భాగవతములోనిది)		0	4
సుమతిశతకము ,,	...	0	2
కుమారీశతకము ,,	...	0	2
దాశరథిశతకము ,,	...	0	4

	ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
మానసబోధశతకము, సటీక	...	0	2
భాస్కరశతకము ,,	...	0	3
కలువాయిశతకము ,,	...	0	2
కవిచౌడప్పశతకము	...	0	2
నృసింహశతకము	...	0	2
చంద్రశేఖరశతకము	...	0	1
రామలింగేశ్వరశతకము, అడిదము. సూరకవి	...	0	2
కాళహస్తీశ్వరశతకము, ధూర్జటికవి	...	0	1
కుక్కుటేశ్వరశతకము, కూచిమంచి. తిమ్మకవి	...	0	2
దేవకీనందనశతకము	...	0	2
కృష్ణశతకము	...	0	2
సంజీవరాయశతకము	...	0	2
నారాయణశతకము	...	0	2
కాళహస్తిశతకము ('సాంబశివామహాప్రభో')		0	2
సింహాద్రినారసింహశతకము	...	0	2
రామశతకము	...	0	1
భోగినీదండకము, బమ్మెర. పోతరాజప్రణీతము	...	0	1
గజేంద్రమోక్షము, సటీక, చక్కనికూర్పు, మంచికాగితములు	...	0	6
రుక్మిణీకల్యాణము, సటీక, చక్కనిప్రతి	...	0	6
నలోపాఖ్యానము, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	6

	ప్రతి 1-కి రూ.	
రాజయోగసారము,ద్విపద, శ్రీతరిగొండ వెంకమ్మగారిది	0	
శ్రీనాథుని వీథినాటకము	0	
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధము		
ఘంటము, వేంకటరంగశాస్త్రికృతము		
సంగ్రహరామాయణము, సులభశైలి ...		
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము	0	12
శ్రీరామానుజాచార్యచరిత్ర ...	0	2
శ్రీశంకరాచార్యచరిత్ర, ప్రతిమత్తో ...	0	2
రామకృష్ణపరమహంసచరిత్ర ,, ...	0	2
బాలగంగాధరతిలకుగారిచరిత్ర ,, ...	0	2
దాదాభాయి నౌరోజీచరిత్ర ,, ...	0	1
అనిబిసెంటుచరిత్ర ,, ...	0	1
వివేకానందస్వామిజీవితము ,, ...	0	1
శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్ర ,, ...	0	2
స్వామిరామతీర్థజీవితము ...	0	1
శాలివాహనచరిత్ర ...	0	2
శ్రీబుద్ధచరిత్రము ...	0	4
సోదరినివేదితజీవితము ...	0	2
సూరతు కాంగ్రెస్సు ఉపన్యాసములు ...	0	2
శ్రీగైక్వారుగారి ఉపన్యాసములు ...	0	2
లార్డుక్లైవు జీవితము ...	0	6

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
సుపూర్వకథలు, సీతారామశాస్త్రికృతము,		
కొత్తక ...	1	4
...త్తకూర్పు 1 వ భాగము	0	6
...టకకథలు ...	1	4
...,శ్రీరామమూర్తిగారి ఆంధ్రకవిజీవితములు.	2	8
అనందమఠ, నవల, నూతనముద్రితము ...	0	12
ఐవన్హో ,, ...	0	6
మహాలస ,, ...	0	10
సుజనరంజని ,, ...	0	6
తారాబాయి, చక్కనినవల ...	0	12
ఉన్మాదిని ...	0	4
రాధారాణి ,, ...	0	4
తెనాలి రామలింగనికథలు, జీవితము ...	0	4
నీతిచంద్రిక, చిన్నయసూరిగారిది, చిన్నసైజు.	0	6
పంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి, పెద్దచు	0	6
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సటీక, శుద్ధప్రతి ...	0	6
ఆంధ్రభాషాభూషణము ...	0	2
ఆంధ్రభాషార్ణవము, చక్కనికూర్పు ...	0	12
ఆంధ్రచంద్రాలోకము, సటిప్పణము ...	0	6
బాలవ్యాకరణము, చిన్నయసూరిగారిది ...	0	12

ప్రతి 1-కి రూ. అ

రామదాసచరిత్ర, చక్కనికూర్పు, మంగళగీతములు,
ఇందు శ్రీరామదాసుగారి ప్రతిమగూడ కలదు 0

అధ్యాత్మరామాయణకీర్తనలు, చక్కని ప్రతి, చిన్నసైజు 0

వావిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

192, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.

END OF
TITLE